

KUBINYI ANDRÁS

KÉT SORSDÖNTŐ ESZTENDŐ (1490–1491)

Mátyás halála. Események a temetésig

A bécsi püspökségen virágvasárnapon, 1490. április 4-én reggel, megjelentek a svájci Luzern kanton követei, Melchior Russ és társa, Johannes Schilling. A betöltetlen püspökséget akkor Nagylucsei Orbán egri püspök, Mátyás király kincstartója, egyben a szintén betöltetlen nádori méltóság előtt folyó perek bírása kormányozta. A két követet március 31-én fogadta a királyi bucsúaudiencián. Április 5-én kellett volna elutazniuk, előtte azonban meg akarták kapni azt az igen magas összeget, amellyel a király nekik tartozott. Most azért jelentek meg a püspök-kincstartónál, hogy az számadásaikat megvizsgálva az előzetes megállapodás alapján kifizesse őket. Nagylucsei valóban fogadta őket, sőt a számadásokat is végigolvasta és azokat rendben lévőeknek találta. A kifizetésre mégsem került sor. A püspök utalt arra, hogy virágvasárnap megszentelt nap, amikor nem illik ilyesmivel foglalkozni, ezért felszólította a követeket, hogy menjenek misére, passiót hallgatni, majd másnap reggel kifizeti őket. Addig is hajlandó azonban 500-600 forintot adni, ha akarják. A követek erről udvariasan lemondtak és eltávoztak.

A virágvasárnapi szertartáson Mátyás király udvarával és valamennyi külföldi követel együtt vett részt. Állítólag hat óra hosszat tartott, és a végén még lovaggá ütötte a velencei követet. A Burgba visszatérve az uralkodó nem fogott hozzá a déli étkezéshez. (Az ebéd, azaz a főétkezés mindig este volt.) Részben mert gyomrát fájlalta, részben mert feleségét, Beatrix királynét várta, aki még végig akarta zarándokolni Bécs templomait. Végül megéhezvén, fűgét kért, amibe bele is harapott, de rossznak találta. Ettől hirtelen haragra gerjedt, úgyhogy az épp megérkező királynénak kellett csitítania. Ekkor rosszul lett, lefeküdt, rövidesen nagy fájdalmi támadtak és hangját is elvesztette. Az odahívott előkelőségek közül Beatrix, Corvin János, azaz a király törvénytelen fia, továbbá az uralkodó két unokatestvére, Geréb Péter és Mátyás, valamint Nagylucsei Orbán és Bakócz Tamás püspökök, Szapolyai István, Ausztria főkapitánya és Báthori István országbíró, egyben erdélyi vajda vették körül a haldokló Mátyás ágyát.

Térjünk vissza azonban svájci követeinkhez! Ők, semmiről sem tudván, búcsúlakomát rendeztek magyar és cseh urak számára, végül az odaszaladt Tibrillitől, a király udvari bolondjától értesültek Mátyás állapotáról. Az egész vendégsereg a Burghoz rohant, de mind annak, mind a városnak valamennyi kapuját zárva találták. A városban természetesen már nagy volt a csődület. Valószínűleg már ekkor, de legkésőbb a király halálakor a kincstárt is elvették Nagylucseitől és a Burgba

szállították. Ha ehhez hozzátesszük, hogy néhány nap múlva, 11-én, húsvétkor Bécsben tűz ütött ki, amiből csak azért nem lett nagyobb katasztrófa, mert Szapolyai és katonái fenntartották a rendet és gondoskodtak a tűzoltásról, akkor elismeréssel kell adóznunk a Bécsben tartózkodó magyar vezetők imponáló fegyelmének. Szinte úgy tűnik, hogy egy előre elkészített „katasztrófa-tervnek” megfelelően jártak el.

A király még két napig agonizált, míg végül április 6-án, kedden délelőtt váltotta meg szenvedéseitől a halál. Ezzel teljesen új helyzet következett be. A trónörökösödés ügye nem volt tisztázva, így az új király megválasztása vált a legfontosabb teendővé, addig azonban intézkedni kellett a meghalt uralkodó temetéséről, továbbá az államügyek zavartalan folyásáról a választásig. A magyar szokásjog szerint interregnum idején az államhatalom gyakorlása a királyi tanács, vagy ahogy szinoním módon, igen kifejezően nevezték, a prelátusok és a bárók jogköre volt. Ebben volt logika, hiszen a főpapok és főurak összessége, amennyiben rendelkezhetett a király hatalmi eszközeivel és hivatali apparátusával, feltétlenül keresztül tudta vinni akaratát. Ehhez azonban egyetértésre lett volna szükség. A helyzetet bonyolította, hogy Mátyás elmúlásztotta a királyi tanácsot megreformálni, és így az éppúgy a feudális nagybirtok felső rétegét képviselte, mint kétszáz évvel korábban.

Az kétségtelen, hogy a királyi tanács, amely ekkor Beatrix királynéból, Corvin János hercegből és a Bécsben tartózkodó főpapokból és főurakból állott, az első naptól kezdve igyekezett megfelelni feladatának. Már első ülésén ünnepélyesen összetörték az elhunyt király valamennyi pecsétjét, nehogy visszaélést lehessen velük elkövetni. Ennek az eljárásnak is régi hagyományai voltak. Az interregnum idején kormányzó testület nem kapott saját pecsétet (noha ennek is lett volna előzménye); a kimenő írásokat a királyné és a jelenlévő urak pecsétjével megerősítve bocsátották ki.

Mást is tudunk azonban. A pápai követ még 6-án, Mátyás halála napján eléggé lehangoló képet festett a helyzetről a pápához intézett jelentésében: „Minden tele van félelemmel és ijedtséggel. Nem történik semmi, hacsak az nem, hogy azokat, akik zavarokat tudnának kelteni, lecsendesítik, helyőrségeket rendelnek ki, és mindenünnen csapatokat gyűjtenek.”¹ A követ még két érdekes, egymással nem teljesen összhangban álló körülményről értesíti az egyház fejét. Már a király halála előtt érkeztek hírek arról, hogy a török Erdély ellen készül, ezért most leküldik Báthori vajdát Erdélybe. A másik hír a pápai követ saját következtetése: úgy véli, hogy a vajdát kormányzóvá fogják választani. A két hírt olyképpen lehetne összekötni, hogy Báthorit nem csak a török veszély miatt küldték haza, hanem azért is, hogy az előzetes tárgyalások alatt ne érvényesíthesse a kormányzóság iránti igényeit. Van olyan, elég hihető felfogás is, hogy Báthori esetleges kormányzóvá választásával akarták volna kikérülni a királyválasztással járó bonyodalmakat, az azonban mindenképpen tény, hogy a csak időlegesen eltávolított Báthori a továbbiakban már nem tudott jelentősen beleszólni a fejleményekbe.

¹ Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Közli *Berzeviczy Albert*. Bp. 1914. 148. (Magyar Történelmi Emlékek I/39. k.)

A királyi vagy — értelmileg talán helyesebben — a kormányzótanács másokat is előreküldött Magyarországra. Várdai Aladár királyi kamarásra és Bodó Gáspár királynéi udvarmesterre bízták a temetés megszervezését. A további legkorábbi intézkedések szintén elgondolkoztatók. A király halálának másnapján a királyné és Corvin utasítják Nagyszombat városát, hogy jól őrizze a városkapukat, és ne engedjenek semmi befolyást Czobor Imrének, ill. familiárisainak a városban. Csak-hogy Czobor — épp Corvin familiárisaként — Pozsony megye ispánja és Nagyszombat királyi város kapitánya volt! Az ügynek van folytatása is. Április 11-én Bécsből a kormányzótanács Pozsony városnak ír: Mivel Czobor parancsára erősségek épülnek a Csalóközben, az építést eltiltották, de ha mégis folytatódna, akadályozzák meg a pozsonyiak. Az ügy hátterét nem ismerjük. Elképzelhető, hogy Czobor, ura Corvin János érdekében a halálhírré gondoskodni kívánt a megye és Pozsony biztonságáról, Beatrix és a tanácsban ülő főurak pedig ezt észrevették és a gyanútlan Corvint is maguk mellé vonták. Lehetséges — és ez Czobor jelleméből éppúgy levezethető lenne —, hogy a pozsonyi ispán kizárólag saját szempontjait tartotta szem előtt, így mindenképen érdekében állott a megbízhatatlan Czobor megzabolázása. Hasonló példák persze lehetne még idézni, de tény: a rend kezd felbomlani, a tanács azonban még igyekszik azt fenntartani.

Másik fontos esemény — ami még a király betegsége alatt következett be —, hogy visszahívták Morvaországról Filipecz János váradi püspököt, aki Mátyás magyar és cseh kancelláriának élén állott. A kancellár feladata az lett volna, hogy a király uralma alatt álló Morvaországban Corvin János utódlását elősegítse, amire a haláleset után semmi lehetősége sem volt. Most visszatérve Ulászló cseh király megválasztása érdekében kezdett dolgozni. A kormány legfontosabb tagjának visszaérkezése teljessé tette a kormányzótanácsot. Filipecz legkésőbb április 11-én már Bécsben volt.

Nagyon fontos döntés volt a harmadik is. A királyi kincstárt átadták a vérszerinti örökösnek, Corvin Jánosnak. Értékét 400 000 forintra becsülték, ami feltehetően erős túlzás. Zömét nyilvánvalóan a tényleges kincstár tette ki, hiszen a jelek szerint kevés készpénz volt a pénztárban. Ez a svájci követek ügyéből is látszik, de abból is erre következtethetünk, hogy épp adókvetés folyt az országban, és még csak kevés pénz futhatott be az adószedőkhöz, hiszen Mátyás halálhírére különben megszűntek a befizetések. A herceg saját pénztárát részben továbbra is Nagylucsei Orbánnal kezelte, ami később szintén bonyodalmakhoz vezetett. A kincstár Corvin kezébe adása egyébként kétélű fegyver volt: ebből ugyanis az következett, hogy Mátyás adósságaiért nem királyi utódjának, hanem fiának kell jótállnia. Azaz: ha nem Corvint választanák meg királynak, az összes hitelezőt akkor is neki kell kifizetnie, hacsak az új király valamit át nem vállal a terhekből. Corvin Jánosnak később ez az intézkedés valóban nagy kiadásokat okozott.

A király halálhírére megkezdődtek az örökösödéssel kapcsolatos tárgyalások, ezekre azonban később, a jelöltekkel kapcsolatban térek ki. Végül a bécsi Szent István templomban ünnepélyes gyászistentiszteletet tartottak, majd a holttestet hajóra rakták. Hajón távozott az özvegy királyné, Corvinnal és a Bécsben tartózkodó főpapokkal és főurakkal; magukkal vitték természetesen a királyi kincset is. Bécsben Szapolyai Istvánt hagyták, hisz ő volt Ausztria főkapitánya. Állítólag pénzt is bocsátottak a rendelkezésére. Ő parancsolt továbbá az osztrák helyőrségekben szét-szórt csapatoknak is.

A Bécsből érkező hajókaraván április 17-én érte el Komáromot. Itt és ekkor adta ki a kormányzótanács — Beatrix nevében, de aláíróként a tanácsot feltüntetve — a királyválasztó országgyűlésre szóló meghívót. Az oklevelet Beatrix, öt püspök és három világi úr pecsételte meg, Corvin — talán mint trónjelölt — nem volt köztük. Az országgyűlést május 17-ére hívták össze a Rákos mezejére. A városoknak küldött meghívóból több példány is fennmaradt. Ez azzal indokolja a gyors választás szükségességét, hogy az elárvult ország ne károsuljon. Utal végül arra, hogy a városok is az ország részei és tagjai, ezért szükséges, hogy részt vegyenek a választáson, amelyre teljes meghatalmazással ellátott követeket küldjenek. A meghívóban az az érdekes, hogy Mátyás utoljára az 1475 tavaszán tartott országgyűlésre hívta meg a városokat. Nem kaptak meghívót a haláleset miatt elmaradt és ez év április 24-ére összehívott országgyűlésre sem. Most az országnagyok, elismervén a városok országrendiségét, ragaszkodtak megjelenésükhöz.

Egész más az ugyanaz nap a főurakhoz küldött meghívó. A lényeges különbségek a következők. Amikor az elárvult ország károsodásáról írnak, beszúrájk „a mindenünnen körülvevő ellenség miatt” megjegyzést. Nem utalnak a címzetteknek a rendi országhoz tartozására, hiszen ez természetes. A meghívás után az alábbiak következnek: „Ez alatt pedig szomszédjaikat a mi és az egész [rendi] ország nevében buzdítsák, intsék és követeljük meg, hogy ne merészeljenek semmiféle újítást bárki ellen megkísérelni, vagy valami nem illő dolgot elindítani”, mert ha másként cselekednének, legyenek biztosak abban, hogy ezt az ország senkinek sem fogja eltűrni és bosszútlanul hagyni. Gondoskodnak arról is, hogy mint a béke és a haza megzavarói semmiféle kegyelmet ne kapjanak „még az új király koronázásakor sem”.² Sajnos nem ismerjük a vármegyékhez küldött meghívót, de a főurakhoz intézett levél is sokat elárul Magyarország akkori belső nehézségeiről. Az urak egyaránt tartottak külső és belső zavaroktól. Elsősorban a köznemesség mozgólódásaitól félték, hiszen csak ők lehetnek azok a „szomszédok”, akiket meg kell inteni, mivel a bárók névreszló leveleket kaptak. Nem zárhatjuk ki azonban az esetleges parasztmegmozdulások miatt érzett aggodalmat sem, ami Mátyás kíméletlen adópolitikája miatt fenyegetett. A király halála előtt alig néhány héttel például Zala megye ispánjának adóbehajtásra kiküldött embereit a feldühödött jobbágyok nyílzáporral fogadták. Ezek a mozgalmak könnyen a földesúri elnyomás ellen fordulhattak.

A félelem és bizonytalanság — amire már a pápai követ is utalt — a király halálhírére varázsütésként lett úrrá az egész országon. Az országgyűlési meghívóból ugyan a nagyuraknak a köznemességtől való félelme olvasható ki, de megrettentek a kisebb birtokosok is. Április 16-án különböző helyeken fordultak például kisebb birtokosok védelemért a hozzájuk legközelebb eső nagyúrhoz. Várurak — igaz, már május elején — váraik őrzéséről, élelemmel való ellátásáról intézkednek. Jel-

2 „Interea autem suos vicinos nomine nostro et totius regni adhortentur, amoneant et requirant, ne quid novitatis contra aliquos attentare aut aliquod inconveniens movere audeant, nam si aliter fecerint, sint exnunc certificati, quia id regnum nemini tollerabit, nec indultum relinquet, providebitur insuper, quod nulla eis gratia, tanquam pacis et patrie turbatoribus, etiam tempore coronationis ipsius novi regis concedatur.” OL. DL. 104 715.

lemző példa a normális rend felbomlására, hogy Sopron városa lefogatta a zsidókat, akikről a város szükségletére „önkéntes”, magas összegű segílyt csikart ki, és elengedte az adósságok kamatait. Mivel a zsidók királyi védelem alatt éltek, a városnak nem volt joga letartóztatni őket, ezért a kormányzótanács még a király temetése előtt elrendelte a zsidók kiszabadítását, nyilván nem sok sikerrel. Így teljesen érthető az április 17-i meghívó komor hangja.

A király holttestét Budára szállították, ahol a herceg hűségére már Mátyás életében felesküdt Ráskai Balázs vármagy fogadalmához híven átadta Budát és az általa igazgatott más várakat és uradalmakat Corvinnak, aki azokat újból rábízta. Beatrix is a palotában szállt meg. Innen indult a temetési menet a magyar királyok ősi koronázó és temetkező városába, Székesfehérvárra, ahol Mátyást április 25-én, Márk napján temették el illő külsőségek mellett. A királynét, hogy sirásával ne zavarjon, Budán hagyták, jelen volt azonban Corvin és a püspöki kar többsége. A gyászbeszédet a nápolyi követ, Pietro Ransano lucerai püspök tartotta.

A temetéssel kapcsolatos hírek kissé ellentmondásosak, mert a hazai álláspontot előadó Bonfini krónikájával szemben a külföldi források a temetés szegényességét, pompamentességét emelik ki. Ez utóbbi — kétségtelenül rosszindulatú — híresztelésnek az lehetett az alapja, hogy az ország leghatalmasabb urai igen kis számban lehettek csak képviselve. Lényegében Bonfini is csak a püspököket és a Székesfehérvár környéki helységek népét emlegeti. Nem lehet véletlen, hogy amikor a temetés előtti napon a kormányzótanács Budán a kassaiak vámmmentessége védelmében intézkedik, Beatrixen és Corvinton kívül csupán öt püspök és négy világi úr volt jelen: Báthori — vagy Ország László lovászmester, címerük ugyanis azonos volt —, a két Geréb-testvér és a halál idején a Délvidéken tartózkodó Kinizsi Pál. A többiek fontosabbnak tartották — hozzá tehetjük: érthetően — birtokaik felkészítését a várható zűrzavarra.

Recsegett-ropogott tehát a mátyási birodalom épülete, és a rend felbomlásának aggasztó jelei között talán igaza is volt az olasz Bonfini helyzetelemzésének amely különben az „igazságos Mátyás” legendájának első csírája. „A főurakat olyan félelem fogta el, mintha pástyor nélkül vadállatok barlangjában hagytak volna. Ezért, akik régebben a királyt hibáztatták, hogy méltatlan és szokatlan adókkal terheli a népet, hogy az urakat és nemeseket az állandó háborúkkal kiirtja, hogy a háborúból háborút támaszt és nem szereti sem a békét, sem a nyugalmat, azok halála után valamennyien szavukat egyformán megváltoztatva rettegtek, és szüntelen gyásszal tekintettek föl a bátor, győzhetetlen fejedelemre. A nép, a parasztsággal együtt, akinek évente a nagy és sok háború miatt négyszeres adót kellett fizetni, és mindig panaszkodott az adók méltánytalan súlya miatt, most sóhajtozik és fél, hogy feldőlják földjét, és tűzveszély fenyegeti mindenfelől. Fogadkoznak, hogy ha a királyt hatszoros áron kiválthatnák a másvilágról, megfizetnének érte. A nemesek, akik panaszkodtak, hogy a folytonos háborúzásban elpusztulnak, most rettegtek az általános pusztulástól.”³ Ritka plaszticitással jellemzi a haláleset utáni hetek hangulatát az olasz krónikás az okleves forrásokkal különben teljesen megegyező képet festve.

3 *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades. Edd. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász. Tom. IV. Pars I. Bp. 1941. 169. (Decas IV. Liber IX. 279–282.) Kardos Tibor fordítását használtam: A renaissance Magyarországon. Válogatta és a jegyzeteket írta Kardos Tibor. Bp. 1961. 413.*

Magyarország bel- és külpolitikai helyzete a választás előtt

Mátyás halála paradox módon egyszerre volt váratlan és előrelátható. A király már hosszabb ideje beteg volt. 1489 őszén állapota súlyosbodott; az európai politikában éppúgy számoltak közeli halálával mint ahogy a király és környezete is tisztában volt a helyzettel. A király utolsó félévét a trónöröklés biztosításának kérdése kötötte le, de az sem lehet véletlen, hogy Bakócz püspök, királyi titkár, aki a diplomáciai ügyekben gyakran távollévő kancellárt rendszeresen helyettesítette, március 12-én misealapítvány fejében a bécsi Szent Dorottya kolostornak adta bécsi házát, amelyben különben akkor is lakott. Így aztán ősszel azt nem kobozhatta el Miksa király, miként Mátyás többi híveinek házával tette. Ezt az adatot nem lehet másként értékelni, mint hogy Bakócz belátható időn belül biztosra vette Bécsből való végleges távozását, azaz Mátyás halálát és az ottani magyar uralom összeomlását.

Ezzel szemben az országos megdöbbenés, zűrzavar, a felkészületlenség — valamint Mátyás még említendő tervei — azt mutatják, hogy senki sem gondolta volna, hogy ez az esemény ilyen hirtelen fog bekövetkezni. Ezért nem véletlen, hogy már igen korán felbukkannak a középkori politikai személyiségek váratlan halála alkalmával szinte menetrendszerűen felmerülő mérgezési hírek. Az itáliai Pesaroban május 8-án úgy tudták, hogy felesége, Beatrix mérgezte meg. Ma már nehéz lenne a mérgezési ügyben állást foglalni. Ha úgy tetszik, Nagylucsei kincstartó esetét a svájci követekkel, Bakócz házelidegenítési ügyét is lehetne úgy értelmezni, hogy várták Mátyás halálát. Ebben az esetben akár összeesküvést is feltételezhetnénk, ami egyrészt valószínűtlen, hiszen nem jó, ha mérgezési tervről többen tudnak, másrészt ebben az esetben a főszereplők sokkal tervszerűbben viselkedtek volna a halál után. Száz éve Korányi Frigyes orvosprofesszor a krónikás leírások alapján természetes halálra, agygutaütésre gyanakodott. Hozzá kell azonban tennünk, hogy Bonfini nem volt orvos, nem biztos, hogy leírása csak egyféleképpen értelmezhető. Végeredményben az összes, itt nem idézett adatot is figyelembe véve nem zárhatjuk ugyan ki a mérgezés, sőt a megmérgezés tényét sem, ez utóbbit azonban mégis valószínűtlennek tartjuk.

Mátyás uralma alá halálakor a szorosan vett Magyarországon és melléktartományain kívül a cseh koronához tartozó Morvaország, Szilézia és Lausitz tartozott. Ezeket cseh királyi címet viselve kormányozta, jogait az 1479. évi olműtzi szerződésben a tényleges cseh király, Jagelló Ulászló is elismerte. Ezeket a tartományokat Mátyás halála után 400 000 forint lefizetése ellenében kaphatta vissza a cseh korona. Az összeg irreálisan magas volt, noha valószínűleg alatta maradt annak a summának, melyet a király a tartományok meghódítására fordított. A zálog kiváltásának lehetősége gyakorlatilag ki volt zárva. Valószínűleg ezért gondolta Mátyás, hogy fia örökösödésének ügyét innen biztosítsa. Ezt kettős módszerrel kívánta elérni. Egyrészt a sziléziai kis hercegségek egy részét különböző módszerekkel megszerezve, azokat Corvin Jánosnak adományozta. Így Opawával (Troppau) az élen féltucatnyi, a cseh koronának hűbéres hercegség ura lett a királyfi. A Corvin kezén lévő tartományok növelésére irányuló igyekezet váltotta ki 1488-ban az ún. glogauai háborút, amelyben ugyan Mátyás elérte célját, de az 1489 tavaszáig tartó

hadjárat során zsoldosai mérhetetlen pusztítást vittek végbe Sziléziában, ami nem egyszer az ellenük való erőszakot vonta magával. Az adóteher is megnőtt a háború miatt. A másik módszer a morva rendek által Corvin János örökösödésének elismertetése lett volna; mint láttuk, Filipecz ez ügyben tárgyalt ura halála idején.

Annak ellenére, hogy a glogauai háború után Mátyás zsoldos seregének egy része Sziléziában tartózkodott, a halálhíre elemi erővel tört ki a visszatartott indulat. Johnsdorf boroszlói apát krónikájában elmondja, hogy Mátyás halálhírét „a húsvéti ünnepen hirdették ki mindannyiunk megszabadítására és megvigasztalására”.⁴ A szintén kortárs ratibori krónika szerint „halálának majdnem egész Európa örvendezett”.⁵ Mátyás alsó-sziléziai helytartójának, Georg von Steinnek sikerült elmenekülnie, a felső-sziléziai, Jan Bielicz z Cornicz-ot fogságra vetették. Még rosszabbul járt Mátyás egyik leghívebb embere, Stein jobbkeze, Heinz Dompnig. 1488-ban lett Boroszló első tanácsura, ezzel a tiszttel járt a város vezetése és a boroszlói hercegség kapitánysága. A király nem engedélyezte a tanácsválasztást, mert így Dompnigon keresztül az autonómia megsértésével biztosíthatta akaratát. A király halálhírére április 19-én gyors tanácsválasztást tartottak, természetesen Dompnig nem került be a tanácsba. Utána pert indítottak ellene és kivégezték.

Sziléziában és Morvaországban szerződés alapján a magyar korona jogai a kitört lázadások ellenére papíron érvényben maradtak. Egészen más volt a helyzet Ausztriában. Mátyás ugyan Bécs elfoglalása után önhatalmúlag felvette az osztrák hercegi címet, de uralma gyakorlatilag csak Alsó-Ausztriára terjedt ki, bár itt is maradtak császárpárti szigetek, például az egyik legjelentősebb várost, Kremset nem tudta elfoglalni. Igaz, Mátyásnak engedelmeskedett Felső-Ausztriában is egy-két kisebb hely, ott azonban III. Frigyes császár hatalma elég szilárd maradt. Alsó-Ausztriában a magyar uralkodó formailag teljesen osztrák herceggént kormányzott: tartománygyűléseket tartott, a bíraskodást a kizárólag osztrákokból álló hercegi tanács intézte, okleveleit osztrák kancelláriája állította ki, pénzügyeit osztrák *Hubmeister* (kincstartó) intézte. A tartomány rendi jogait látszólag tehát éppúgy tiszteletben tartotta, mint Morvaországban és Sziléziában. (Igaz, mindezek felett ott állt egy *Hauptmann* [főkapitány] mint a király helytartója. 1490-ben ezt a tisztelet Szapolyai töltötte be.) Az osztrák hatóságok — éppúgy, mint a cseh koronához tartozó tartományok vezetősége — azonban a magyar királyi tanácsnak, a magyar kancelláriának, a magyar kincstartónak voltak gyakorlatilag és nem is nagyon rejtett módon alávetve. Az 1489. évi alsó-ausztriai tartománygyűlésen Nagylucsei és Szapolyai képviselte a királyt, adószedőknek magyarokat küldtek ki, a várak és városok helyőrségét magyarok vagy csehek vezényelték. Bécsújhely városkapitánya a magyar mágnás Kanizsai László lett, várnagya pedig Tarczai János. A tőlük függetlenül Bécsújhely környékén, nyolc osztrák és egy magyarországi várban elosztott helyőrségeknek Csebi Pogány Péter parancsolt.

4 *Scriptores rerum Silesiacarum* XII. Breslau, 1882. 123.

5 *Ratiborer Chronik, Mitgetheilt von A. Weltzel. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 1862. 125.

Annak ellenére, hogy a király sokban támogatta új székvárosát, ott is elsősorban a magyarországi érdekeknek megfelelően járt el. A magyar–nyugat-európai kereskedelmet nehezítő bécsi árumegállító jog érvényét a magyar kereskedők vonatkozásában feloldotta, támogatta budai német üzletemberek bécsi üzleteit, házvásárlásait. Végül az olasz áruk is rajtuk keresztül jutottak Ausztria fővárosába, és a legfontosabb szállításokat a király bécsi udvartartása számára is ezek a magyarországi kereskedők végezték. (A magyar kereskedők érdekeit támogatta Stájerországban és Karintiában is.) A gazdag bécsi kereskedők között 1485 előtt üzleti érdekből létező magyar-érzelmű párt súlya és befolyása ennek következtében Mátyás uralkodása alatt csökkent. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy mind Bécsben, mind Bécsújhelyen a magyar előkelők, de még az udvartartás alantasabb szolgálói is nagy számban kaptak adományba a királytól császárpárti uraktól és polgároktól elkobzott házakat, mindjárt világosabbá válik, hogy a tartomány számos pozitív királyi intézkedés ellenére miért nem rokonszenvezett a magyar uralommal.

Míg Alsó-Ausztriában a tartomány nagy része Mátyásnak engedelmessé vált, addig erről nem beszélhetünk Stájerországban, Karintiában és Krajnában. Itt a hatalom megosztása a magyar és a Habsburg fél közt szinte sakktableszertűn alakult. Mátyás hatalmas szférája messze nyugatra nyúlt a Dráva és néhány mellékfolyója völgyében, de a tartományok nagyrészt III. Frigyesnek engedelmessé váltak. Itt Mátyást Székely Jakab radkersburgi és pettaui (ptuji) kapitány képviselte, aki ennek az uralomnak a biztosítására a szomszéd Zala és Varasd megyék ispánságát, valamint az ottani királyi és Corvin-várak nagyrésztének várnagyságát is elnyerte, továbbá jelentős ausztriai birtokadományokban is részesült. Itt tehát — akár Alsó-Ausztriában — a várakban szétszórta helyőrség állomásozott, amelyre annál is inkább szükség volt, mert a Habsburgok csak 1490 elején kötöttek fegyverszünetet Mátyással, ami szeptember 8-án járt volna le.

A magyar korona országaiban sem volt minden rendben. Már Mátyás alatt, de még inkább a Jagellók idején a sűrűn lakott és egy féltucatnyi nagybirtokos mellett nagyszámú és tekintélyes nemességgel rendelkező Szlavónia — Kőrös, Zágráb, Varasd és Verőce megyék (a három Száván túli megye: Dubica, Szana és Orbász a török torkában lévén nem sokat számított) — szinte kormányozhatatlanná vált. A tartománygyűlésen néhány tekintélyes nemes volt a hangadó; ezek ki tudták kényszeríteni a mindenkori bántól, hogy köriükből nevezze ki vicebáncját. Mátyás 1476-ban egyik hadvezérét, Egervári Lászlót egy személyben nevezte ki dalmát-horvát, illetve szlavón báncná. Az előbbi ebben az időben nem volt jelentős tisztség, lényegében egy szélesebb körű végvári parancsnokságnak számított, de rendelkezhetett a horvát grófok (Frangepánok, Korbáviaiak és mások) lovasaival is.

A két bánág közötti perszonálunió, ami egészen 1918-ig fennmaradt, lehetővé tette, hogy a bán Horvátország védelmére a gazdagabb Szlavónia erejét is bevetesse, emitt viszont a horvát katonasággal segítsen a rendet fenntartani. Ennek ellenére 1481 elején a király a nádorral és az országbíróval együtt ment Zágrábra rendet csinálni, majd 1486-ban Bodó Gáspárt és Korotnai János nádori ítélőmestert küldte le különleges felhatalmazással. Egervári helyére 1483-ban újabb katona, Geréb Mátyás — előbb Magyar Balázssal együtt, majd egyedül — került, de 1489 őszén Mátyás leváltotta unokatestvérét, és az addig Sziléziában hadakozó Egervárit visszahelyezte régi tisztségébe. Talán egy hónappal előtte tűnt el az oklevelek

méltóságsorából Geréb Péter ajtónállómester (azaz udvarmester) neve is. Bár a Gerébek mindvégig királyi unokatestvérük mellett maradtak — azaz nem lettek kegyvesztettek —, a király előttünk ismeretlen okból korlátozta befolyásukat.

Részletesen kellett a szlavóniai viszonyokat ismertetnünk, hiszen ezek nélkül nem érthetnénk meg nem egy későbbi fejleményt. Az ország központi kormányzata is tulajdonképpen valami provizórikus jelleget mutatott. Az 1485-ös nádori cikkelyek óta a királyválasztásnál döntő szerepet játszó nádori tisztség nem volt betöltve, bírói jogkörét, mint láttuk, Nagylucei kincstartó látta el, ami viszont kulcsszerepet biztosított számára a királyválasztó országgyűlésen. Főkancellárja sem volt az országnak azóta, hogy Mátyás Váradai Péter kalocsai érseket börtönbe vetette. Filipecz hivatalosan titkos kancellári címmel vette át a magyar kancellária irányítását. (Mellette ő volt a király cseh kancellárja is.) A jelek szerint az eléggé nagy befolyással rendelkező ajtónálló- (és egyben udvar-) mesterség sem volt betöltve Geréb Péter elmozdítása óta.

Semmi nyoma, hogy Mátyás a provizórikus állapotokon változtatni akart volna. Igaz, adott ki bírói parancsokat a jövődő nádornak, ez azonban megszokott formula volt a nádori széküresedések alkalmából, és valójában Nagyluceinek mint a nádori ügyek megbízott bírójának szóltak. Igaz, nem tudjuk, hogy az 1490. április 24-re kitűzött országgyűlésen mit akart a király elérni. A meghívók március 29-én mentek ki. Ugyanaz nap hívta meg — szintén Bécsből — Hédervári Miklós tárnokmester a városokat támokszékre május 1-re. Ekkor dönthetett a király az országgyűlésről, illetve annak tárgyköréről. A tervezett országgyűlést különböző módon magyarazzák. Van olyan nézet is, amely szerint itt akarta volna Mátyás a fiát királlyá választatni, ez azonban teljesen kizárt. A meghívóban a megyéktől követek küldését követelte meg, és arra is utalt, hogy őt is megbízottak fogják képviselni. A királyválasztásra viszont az egész nemességet, sőt a városokat is meg kellett volna hívni, nem beszélve arról, hogy az ügy sikeréhez Mátyás jelenléte is kellett volna. Éppen ezért az sem valószínű, hogy nádort akart volna választani.

Míg ezek az adatok azt az érzetet keltik, hogy Mátyás még jó időre nem látta a trónváltásra való felkészülés szükségességét, és fia öröklésének előzetes biztosítását sem tartotta halaszthatatlan ügynek; más adatok ennek egyenest ellentmondanak. Diplomáciai erőfeszítéseit, Corvin János házassági ügyét, a sziléziai háborút, Filipecz küldetését csak egyféle módon értelmezhetjük: a fenti cél elérését szolgálták. Ugyanez magyarországi belpolitikájában szinte még élesebben tükröződik. Adataink vannak arra, hogy 1489 tavaszán és nyarán nemcsak a Corvinnak adományozott, hanem a királyi várak várnagyai, továbbá a városok is tettek hűségesküt Corvin kezébe azzal, hogy őt fogják királyként elismerni. Állítólag a nagyurakkal is letétette ezt az esküt. Ezekből a leglényegesebb, a továbbiakban fontossá váló következmény a királyi várak de facto Corvin kezébe játszása lett. Mivel a legjelentősebb végvárok parancsnokai, így a zenggi kapitányok, a jajcai, nándorfehérvári és szőrényi bánok Mátyás halála után magukat Corvin szolgálatában állóknak tekintették, nyilvánvaló, hogy ők is letették az esküt. A további következmény egyrészt az lett, hogy a választás idején — és többen még utána is — Corvin oldalán maradtak, másrészt az, hogy így a várak fenntartási költségei is a királyfira háramlottak. Különösen nagy összeget tett ki Jajca védőinek elmaradt fizetése, amelynek megtérítése már az év tavaszán és nyarán is nehézségeket okozott a hercegnek.

Mátyás tehát koronajavakat, az ország legfontosabb végvárait fia rendelkezésére bocsátotta, jöllehet Corvin — törvénytelen születése miatt — tulajdonképp nem volt több, mint akármelyik más főúr. Mivel Ráskai Balázs budai várnagy egyben budavári udvarbíró és így a koronajavak főjóságkormányzója is volt, Corvinnak tett hűségesküje révén az ország belsejében levő királyi javak is Corvin János kezére jutottak.

Mindehhez járult, hogy az elhunyt uralkodó élete végén a korábitól eltérő megyésispán-kinevezési politikát léptetett életbe. Uralkodása első felében támogatta — különösen az egyháziaknál, de nem csak ott — az örökös ispánságok létrejöttét. Míg előtte csak négy, 1480 körül már nyolc püspök volt székhelye vármegyéjének örökös ispánja. Világiak is hozzájutottak ehhez a kinevezéshez; így lettek például a Szapolyaiak Szepes megye örökös ispánjai. Uralkodása végén Mátyás egy-két kivétellel megszüntette a világiak örökös ispánságát és csökkentette az egyházi örökös ispánságok számát is.

1482 táján — nagyjából egy időben a Corvin számára meginduló nagy birtokadományozási kampánnyal — mutatható ki az új kinevezési politika, ami aztán 1490-ig szinte megszakítás nélkül folytatódott. Ennek a lényege az volt, hogy tartományszerű méretekben vont össze megyéket egy-egy, Corvin alá rendelt ispán kezében. A megyék nagy része azok közé tartozott, ahol Corvin volt a legnagyobb birtokos (pl. Liptó, Túróc, Békés, Arad, Hunyad stb.), másokban azonban csak viszonylag kisebb uradalommal rendelkezett (pl. Zemplén, Szabolcs). Corvin — akinek fő címe liptói herceg volt — felvidéki uradalmait Liptó megye ispánja címmel Czecei Kis Máté kormányozta, akinek a kezén azonban Mátyás halálakor két tömbben nyolc felvidéki megye ispánsága — köztük az örökös ispáni jogától megfosztott nyitrai püspök névadó megyéje — egyesült. Ez a két, négy-négy megyéből álló tartomány bekerítette részben a négy Szapolyai-megyét (Szepes, Trencsén, Gömör és Torna), részben pedig ellenőrizte a királyné kezén lévő Zólyom és Borsod megyéket. A teljes bekerítés elősegítését szolgálta a Nagylucsei kincstartó ispánsága alá tartozó Bars, és az általa, mint egri püspök által örökös jogon kormányzott Heves, továbbá egy másik tartományméretű megyekoncentráció Ráskai Balázs keze alatt. Beregtől (ahol a megyésispánság a Corvin kezében levő munkácsi uradalommal járt együtt), Szabolcson át Komáromig egy nem összefüggő tömb tartozott ide. A harmadik tömböt Kinizsi Pál kormányozta, aki temesi ispánként és Alsó Részek főkapitányaként amúgy is több megye élén állott. Ezekhez megkapta az örökös ispán váradai püspök, illetve kalocsai érsek kezéből kivett Bihar és Bács, valamint a tömbtől kissé messze eső Veszprém megyéket. A Corvin kezében levő megyék száma azonban az e három tömbben fekvőknél is több volt. Például Baranyában a siklósi uradalom révén 6 vagy megbízottja társispánja volt az örökös ispán Ernusz Zsigmond pécsi püspöknek. Varasdban Székely Jakab zalai ispán és radkersburgi kapitány Corvin várnagyaként viselte a főispáni tiszteletet. Hunyadban pedig Nagylucsei kincstartó familiárisai Corvin várnagyaként gyakorolták a megyésispán jogkörét. Pozsony ispánja, Czobor Imre is a herceg embere volt. Ezt a megyét (várával együtt) formailag zálog címén birtokolta Corvin; ezért nem számított Czobor a bárók közé, noha ez a rang kijárt volna a pozsonyi ispánnak. Végeredményben — mivel, Czecei nyolc, Kinizsi hét, Ráskai hat megye élén állott,

további négy megyében pedig szintén Corvin emberei töltötték be a főispánságot — a Nagylucsei-féle két megyével együtt (Erdély és Szlavónia megyéit nem számítva) a megyék fele néhány hűségesnek tartott ember kezében összpontosult.

Ebben a rendszerben azonban volt valami zavaros. Corvin magánjogi alávetettségű alkalmazottai (pl. Czecei) közhatalmat gyakorolnak ott is, ahol uruknak nincs hatalmi bázisa, ami ezt jogilag lehetővé tenné. Ráskai állásánál fogva magas rangú, királyi tanácsstagi jogot élvező királyi tisztviselő, aki azonban teljesen alárendelt a hercegnek, azaz jogilag egy magánembernek. Még különösebb Nagylucsei kincstártartó szerepe. A nádorhelyettes-„pénzügyminiszter” nem csupán a királyi család névadó uradalmát kezeli, hanem Corvin János magánpénztárát is, számadásai tanúsága szerint a királyválasztásig, sőt kisebb mértékben utána is átveszi a herceg birtokairól befolyó jövedelmet, abból Corvin parancsára kifizetéseket eszközöl. Ugyanakkor a felvidéki harmincadokat, amelyek pedig a korona rendes jövedelmei közé tartoztak, jölehet ez hivatali kötelessége lenne, nem ő, hanem Czecei kezeli. Mátyás utolsó éveiben tehát az állami és magánjövedelmek, az állami és magántisztségek szinte teljesen kibogozhatatlan összefonódásának vagyunk tanúi. Ha ez növelte is Corvin hatalmi súlyát — aki ilyenformán elvileg szinte társuralkodói hatalomhoz jutott —, csak akkor mozdíthatta volna elő az örökösödési terveket, ha a neki esküt tett és papíron tőle függő személyek hűségesek is maradnak hozzá. Különben a királyi és Corvin-féle magánjövedelmek szétválasztása csak kedvezőtlenül végződhetett — és végződött is — számára.

A trónörökösödés problémája az ország külpolitikájára is rányomta bélyegét Mátyás utolsó éveiben. Egy feltűnő jelenséget azonban külön is ki kell emelni. A glogauai háború befejezése (1489) után Mátyás minden vonalon békére törekedett. A Habsburgokkal ugyan ez nem jött létre; ezt részben III. Frigyes makacs ellenállása, részben pedig Mátyás mérhetetlenül magas pénzkövetelése (amelynek fejében hajlandó lett volna lemondani az elfoglalt Habsburg területekről, vagy legalábbis egy részükről) akadályozta. Fegyverszünetet azonban kötöttek, éspedig — mint láttuk — nem sokkal Mátyás halála előtt. Lengyelországgal és Csehországgal amúgy is békében volt az ország, de a lengyel-magyar határvillongások rendezése és a kereskedelem biztosítása miatt magyar és lengyel megbízottak 1490 februárjában újabb egyezményt kötöttek a határ közelében. A magyar követek Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost (volt kincstári tisztviselő), Derencsényi Imre jajcai bán és Czecei voltak. (A két utóbbi különben Corvin szolgálatában állott.) 1488-ban két évi időtartamra a törökkel is békét kötött, ami 1490 októberében járt le. Ez is részletesen foglalkozott a két ország közti kereskedelem biztosításával.

A trónkövetelők: Corvin János

Amikor Mátyás meghalt, még nem tudta fia trónöröklését biztosítani. Most, április 11-én a Bécsbe visszaérkezett kancellár, Filipecz már nyíltan megmondta a milánói követnek, hogy ha Mátyás még egy ideig él, keresztül tudta volna vinni fia örökösödését, de ez most valószínűtlenné vált. Igaz, a kancellár már ekkor Ulászló híve volt.

Az adatok ellentmondásossága ellenére még sem látszik bizonyíthatónak, hogy Mátyás még 1490 első felében keresztül akarta volna vinni fia megválasztását.

Sőt, nem egy jel arra utal; az uralkodó nem zárta ki annak lehetőségét sem, hogy terve nem sikerül. A Nápolyba küldött Sánkfalvi követnek 1489 nyarán adott megbízólevelével szerint számolt azzal, hogy halála után az ország egyik ellenségét fogja megválasztani. (Ez ekkor csak III. Frigyes császár vagy fia lehetett.) Igaz, ezt diplomáciai fenyegetésnek szánta: szereljék le Nápolyból az odavaló kiráyleány Beatrixot, aki akadályozza mostohafia királyságát.

Csak hogy van még egy, sokkal döntőbb és hatását tekintve jelentősebb adat is. Mátyás 1489 októberében Székely Jakabot küldte III. Frigyes császárhoz, és általa szenzációs békeajánlatot tett. Kérte, hogy a császár tegye meg Corvint Bosznia és Horvátország királyává. (Ez a herceg királyságának nemzetközi jogi elismerése lett volna, szemben azzal, amikor Mátyás Újlaki Miklóst maga nevezte ki boszniai királynak.) Továbbá segítséget kért a török ellen, s ennek fejében hajlandó lett volna az elfoglalt stájer és karintiai várakat visszaadni. Meg akarta viszont tartani az osztrák hercegséget, amelynek fejében hűségeskü tétetett volna a magyar rendekkel Frigyes és fia számára azzal, hogy ők öröklik Magyarországot és Ausztriát. A béke ez utóbbi ponton bukott meg; Frigyes ideiglenesen sem volt hajlandó lemondani a Mátyás által elfoglalt területről. Függetlenül attól, hogy az ajánlat jóhiszeműsége felett vitatkozni lehet (hűségeskü ellenére a boszniai király Ausztria birtokában legalábbis meg tudta volna kísérelni a Habsburgok magyar királyságának megakadályozását), Székely követsége egyet bizonyít: Mátyás a fia számára egy, a magyar koronától függetlenített bosnyák-horvát királyságot tekintette minimális örökségnek. Ezért kapta meg a végvárak feletti uralmat a herceg.

Mátyás halála utána az örökösödés ügyének egyik legmozgékonyabb elősegítője a milánói követ volt. Corvin János ugyanis 1487. november 25-e óta Bianca Maria Sforza milánói hercegnő férje volt. A házasság a fejedelmi esküvők módjára ment végbe: a herceg helyett apja követe jelent meg a milánói dómban. A hercegnő Magyarországra hozatala azonban diplomáciai okok miatt egyre húzódtott. Milánónak tehát érdeke volt megtudni, hogy János valóban örökl-e a trónt, ezért hajlandó is volt támogatni, természetesen úgy, hogy kudarc esetén ez ne járjon anyagi veszteséggel. A milánói követ még a halálesetet közvetlenül követően végigjárta az urakat, és máris gyanút fogott. Idéztük már Filipecz véleményét. Megtudta továbbá azt, hogy Mátyás unokatestvérei: a Geréb testvérek is ellenzik unokaöccsük öröklését, a fentiek alapján nem is megmagyarázhatatlanul. A legmagabiztosabb maga János herceg volt, akivel szemben az urak nyilvánvalóan óvatosan viselkedtek. Az előre látható volt, hogy Beatrix, aki már mostohafia házasságát is ellenezte, és azt az álláspontot képviselte, hogy mint királynénak magának van joga az öröklésre, szembe fog szállni János megválasztásával. (Beatrix úgy gondolta, hogy az új királynak kötelessége lesz őt feleségül venni.) S előrelátó volt, hogy Beatrix a zólyomi, diósgyőri, huszti és Csepel-szigeti uradalmak, ezzel együtt három megye és a máramarosi sóbányák stb. birtokában tényleg beleszóllhatott a jövődő király kijelölésébe.

Corvin fokozatosan jött rá arra, hogy fel kell készülnie a választásra. Április 21-én már magához rendelte várnagyait, majd a temetés után rövid időre dél-magyarországi birtokai központjába, Siklóásra utazott és elkezdett sereget gyűjteni. Május elején állítólag már tízezer ember állt fegyverben Ráskai, Székely és Czecei

vezénylete alatt. Az azonban biztos, hogy Derencsényi jajcai bán Mátyás halálától július végéig 60 lovassal állandóan a herceg környezetében tartózkodott. Ebből az következik, hogy Corvin a végvárak harcedzett őrségeinek a helyszínen nélkülözhető részét is maga mellé rendelte. (Derencsényi különben Szapolyai Orsolya férjeként az ausztriai főkapitány sógora volt.) Birtokairól is szép összegű pénzt kapott a herceg.

Április 27-én a visegrádi várból keltezve levelet írt Corvinnak a Mátyás parancsára ott fogva tartott Váradi Péter kalocsai érsek, aki elvileg még mindig főkancellár volt. A herceget az atyai trón örököseként szólította meg és kérte szabadon bocsátását, hangoztatván természetesen hűségét a néhai király iránt is. A pápa már Mátyás idején mindent megmozgatott az érsek kiszabadítására, de eredménytelenül. A pápai követ most Corvinnál járt el érdekében. Tudunk arról, hogy Váradi kérése a kormányzótanácson belül éles vitákra vezetett: ellene foglalt állást Beatrix, Filipecz, Nagylucsei és Bakócz, mellette a Geréb testvérek. A herceg — Visegrád jelenlegi ura — május 8-án Budára hozatta a foglyot, és május 20-án végül szabadon bocsátotta. Corvin különben nem is tehetett mást. Nem csupán apja igazságtalan lépését kellett jóvátennie, de nemleges döntés esetén jogosan tarthatott pápai kiközösítéstől is, ami trónreményeit jogilag és gyakorlatilag semmivé tette volna. Ennek ellenére Váradi szabadon bocsátása volt az a vízváltó, ami az ellenpárt nyílt szembefordulását vonta maga után.

Ez elég látványos módon ment végbe. Május 24-én a királyné kiköltözött a várból Nagylucsei Orbán városbeli házába. Filipecz is nyíltan Corvin ellen foglalt állást, ami különben természetes is volt. Váradi börtönbe kerülésének egyik nem jelentéktelen oka a Beatrixszel való ellentét volt, a főkancellár fogságából Filipecz és Bakócz húzta a legnagyobb hasznot, de mindenki, aki fogsága idején ellene foglalt állást, tarthatott attól, hogy amennyiben visszakapja főkancellári jogkörét, megtorolja a rajta esett sérelmeket. Végül még egy, nem is jelentéktelen ellenségek szült Váradi szabadulása Corvinnak. A kalocsa-bácsi érsekség hatalmas birtokait, szép számú várát az érsektől elvett Bács megyei örökös ispánság új betöltője, Kinizsi Pál tartotta kezében. Nem valószínű, hogy az Alsó Részek főkapitánya kitörő örömmel fogadta volna az érsek hazatérését. Így tehát Corvin Váradi szabadon engedésével úgy szerzett magának ellenségeket, hogy nem kapott érte mást, csak erkölcsi támogatást. Péter érsek tevékenységét még jó fél esztendeig szétzilált birtokainak és egyházmegyéjének rendbehozása kötötte le. Először fel kellett állítania fegyveres familiárisi kíséretét, így nem véletlen, hogy szinte kívülállónak élte át a trónviszályokat, noha elvben tényleg hűségesen támogatta Corvint.

Májusra tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a királyfi oldalán lényegében csak a királyi várak (és a Corvin-uradalmak) tisztikara áll, ami természetesen nem volt jelentéktelen adu a koronáért folytatott játszmában. Ezek az emberek szinte kivétel nélkül Mátyás sok csatában kipróbált hadvezérei és csapatparancsnokai voltak, még azt is nyugodtan állíthatjuk, hogy a nagy király hazai eredetű felsőbb parancsnoki karának döntő többsége fiának engedelmeskedett. Nemcsak jelentős katonai erő állott parancsnokságuk alatt, hanem megyésispáni beosztásuk révén a vidéki igazgatás nem jelentéktelen része is. Feltűnő viszont, hogy Brankovics György szerb despotán és a trónviszályból magát végül is kivonó, és így Corvin mellett ténylegesen ki

nem álló Egervári bánon kívül a bárói rendhez tartozó hadvezérek a herceggel szemben foglaltak állást. Így a három leghatalmasabb, legnagyobb erővel rendelkező úr: Báthori István vajda, Kinizsi Pál temesi ispán és Szapolyai István ausztriai főkapitány. Ha ehhez még hozzávesszük a Geréb testvéreket, Magyar Balázst stb., akkor furcsa ellentétet látunk: Mátyás nagyúri hadvezérei fia ellen, a köznemesi parancsnokok pedig többségükben mellette foglaltak állást. Báthori kivételével különben ezek a katonabárok is Mátyás kreatúrái voltak, ők azonban még a Corvin János javára történt folyamatos birtokadományozási kampány előtt jutottak birtokhoz és kerültek be az arisztokráciába. A nyolcvanas években feltört új katonagenerációt Mátyás már nem juttatta be a mágnások közé: ők előmenetelüket csak Corvintól várhatták.

Az arisztokrácia többi része megoszlott. A politikában kevés szerepet játszó többség ingadozott, egyes országrészek urai egymás közt tárgyaltak, közös jelölt kiválasztását akarták. Végül volt egy olyan rétegük is, amelyik egyáltalán nem törődött azzal, hogy ki lesz a király, és távortartotta magát a választástól. A köznemesség állítólag Corvin János oldalán állt volna, de ezt nem igazolják a kilencvenes évek elejének köznemesi megnyilatkozásai, inkább úgy tűnik, hogy a köznemesség nagyúri szolgálatban álló része volt egyedül aktív, mindenkori ura oldalán. A nemesi többség szintén nem mutatott nagy érdeklődést, akárcsak az urak egy része. A városok politikai gyengeségük következtében a királyválasztásban amúgy sem játszhattak szerepet.

A trónkövetelők: a Habsburgok

Corvin helyzetét az rontotta a leginkább, hogy nem ő volt az egyetlen jelölt, és formális jogi szempontból a többieknek a törvénytelen születésű hercegnél nagyobb jogcíme volt a koronára. A Mátyás követei és III. Frigyes császár közt 1463-ban kötött, és 1463/64-ben mind Mátyás, mind a magyar főpapok és főurak, mind pedig a pápa által megerősített szerződés értelmében a magyar trónnak Mátyás törvényes örökös nélküli halála esetén Frigyesre vagy örökösire kellene szállnia. Nos, ezt a szerződést a húsz éves Mátyás könnyedén aláírhatta, hiszen nem tudhatta, hogy csak törvénytelen leszármazottja lesz. Az is nyilvánvaló, hogy erősen tartott a Habsburgok trónigényének érvényesítésétől: ezt mutatják Miksával folytatott tárgyalásai és még inkább a Székely Jakab útján előadott ajánlat is. Igaz, a csatamezőn általában Mátyás volt eredményesebb, de 1490-ben az ausztriai magyar megszálló hadsereg több tucatnyi helyőrségben volt szétforgácsolva.

A Habsburgok helyzete viszont épp ekkor szerencsés fordulatot vett. Miksa — a császár római királlyá választott fia — annak idején feleségül vette Burgundia örökösnoáját, így ura lett Európa egyik leggazdagabb tartományának, amelyhez többek közt a mai BENELUX államok is tartoztak. Özvegyen maradván, kiskorú fia nevében kormányzott, de a rendek, és főként a gazdag flandriai városok francia támogatással fellázadtak ellene, sőt egy időre el is fogták. A kocka épp a Mátyás halálát megelőző esztendő folyamán fordult meg. Miksa 1489-ben békét kötött Franciaországgal, megegyezett a lázadó városokkal, más ellenállókat hadvezére, Albert szász

herceg vert meg, úgyhogy Miksa számolhatott már a burgund örökséggel. Más, számára szerencsés esemény is történt. A Habsburg örökös tartományok között ércbányái jövedelme miatt messze a leggazdagabb Tirol volt. Itt a Habsburgok egy oldalága uralkodott. A pazarló Zsigmond főherceg uralma ellen fellépő rendeket Miksa sikeresen használta fel öreg rokonával szemben. Személyesen jelent meg az innsbrucki rendi gyűlésen, és végül 1490. március 16-án rávette Zsigmondot, hogy mondjon le az ő javára. Miksa hatalmi helyzete, tehát 1490 elején váratlanul hihetetlenül megjavult.

Miksa maga tiroli ügy elintézése és a magyarokkal kötött fegyverszünet után elérkezettnek látta az időt nyugati politikája kiterjesztésére; annál is inkább, mert Ausztriában apjával, az agg császárral állandó nézeteltérései voltak. Március 20-án felhatalmazást adott megbízottainak, hogy kössék meg a házasságot Annával, Bretagne örökösneőjével. Nyilván tisztában volt azzal is, hogy ez újabb francia háborút hoz magával, mert Bretagne megszerzése Franciaország bekerítését jelentette. Ezért is sürgette a magyarokkal való kiegyezést.

Mátyás halálhíre teljesen új helyzetet teremtett. Miksa felismerte a lehetőséget: most visszazerezheti az elvesztett területeket, sőt a magyar koronát is megkaphatja. A hírré azonban először nem ő, hanem a közelebb, Linzben lakó III. Frigyes császár reagált. Már április 9-én utasította Heinrich von Prüschenk sarmingsteini kapitányt, hogy a vezénylete alatti császári lovasokkal induljon el és szállja meg Melk, Sankt Pölten, Tulln, Eggenburg, Mautern és Stein városokat. Nyíltan megírja: az a szándéka, hogy az elfoglalt területeket „a magyar királysággal együtt, amelyhez elegendő jogunk van”⁶ visszazerezze. Prüschenknek feladata volt még a magyar uralom alatti osztrák területek nemességét és városait békés úton, kegyelmet ígérve az ő oldalára vonni. Bár a császár a jelek szerint túl könnyűnek tekintette a feladatot, gyors intézkedése gyakorlatilag véget vetett a fegyverszünetnek. Magyarország néhány nappal királya halála után háborúban állt.

Miksához Innsbruckba később jutott el a hír, így ő csak a hónap második felében intézkedhetett. Ennek ellenére mind diplomáciai, mind pedig katonai téren megtett mindjárt mindent, amit tehetett. Április 19-én adta ki a magyar rendeknek szóló felhívását és a Magyarországra küldött követi instrukcióját. Az instrukció szövege feltűnően hasonlít azokhoz a választási feltételekhez, melyeket a középkori uralkodók szoktak elfogadni megválasztásuk alkalmából. Először is utal a császár és saját magyar koronához fűződő jogára, majd megígéri, hogy meg fogja őrizni a magyarokat jogaikban, nem fog őket sújtó intézkedéseket tenni, és meg fogja szüntetni az ilyen igazságtalanságokat. A magyar korona ügyei a koronához tartozókkal fogja megtanácskozni, akaratok nélkül háborúba nem vonja be őket. Minden méltóságot és tisztséget az országlakosokkal fog betölteni. Filipeczet, Nagylucseit és Bakóczot megtartja tisztségeikben, hasonlóképp a többi méltóságot is. Ha őt választják meg, akkor megőrzi a Morvaország, Szilézia és Lausitz feletti magyar uralmat, megszerzi Moldvát is, és — utalván európai összeköttetéseire és hatalmára — megvédi Magyarországot a töröktől. A továbbiakban megjegyzi, hogy ha a

6 „mitsambt dem Kunigreich Hungern, darumb wir gnugsam gerechtigkeit haben...” Niederösterreichisches Landesarchiv. Privaturkunden; Hardegger-Urkunden Nr. 435.

lengyel királyt választanak meg, akkor az ország elveszti a cseh koronához tartozó, felsorolt tartományokat, nem szerezheti meg Moldvát, nem kaphat segítséget a török ellen, és ellenségül kapja a birodalmat. Miksa utasítja további követeit, hogy hogyan tárgyaljanak Corvinnal, Beatrixszal, stb.

Tanulságos ez az utasítás. Kiérezhető belőle, hogy Miksa ismeri az ország hangulatát, ígéretei ennek mennek elébe. A lényeg: Mátyás igazságtalan intézkedéseinek megszüntetése, a hazai uralkodóosztály kizárólagos jogának biztosítása az ország irányítására és a melléktartományok feletti uralomra. A római király azonban jól tudta — jobban mint apja —, hogy fel kell készülnie a háborúra is. Innsbruckból ezért Ulmba utazott, hogy a birodalomból hozzon katonai támogatást Magyarország megszerzésére.

Ezen kívül katonai akciókat is kezdeményezett. Még április végén Magyarország ellen küldte egy kisebb csapattal Niklas von Salm gróft, aki a magyar kézen levő karintiai és stájer várakat kikerülve Vasvárig jutott el. Ennek az akciónak nyilvánvalóan figyelmeztető jellege volt. Istállómesterét, Deschitzet pedig Horvátországba küldte. Állítólag június elejére már elérte volna, hogy Horvátország kapitánya (Egervári bán?) késznek nyilatkozott átadni a tartományt Miksának. A Habsburg jelölt Ulmban is elért bizonyos eredményeket. A bajor, a württembergi és a brandenburgi hercegek hajlandók voltak a római királyt Magyarországon megsegíteni. Igaz, ez sem jelentett azonnali támogatást. Végeredményben az év tavasza és nyara fordulóján Miksa csak azzal az 50 000 forinttal rendelkezhetett, amelyet a frissen megszerzett Tirol bocsátott rendelkezésére.

A trónkövetelők: a Jagelló testvérek

Papíron a legerősebb jogcíme a magyar koronára a Jagellóknak volt. Annak idején ugyan Zsigmond a magyar trónt első felesége révén szerezte meg, mégis sikerült azt második nejétől, Cillei Borbálától született leányának férjére, Habsburg Albertre átörökíteni. Végül is fiuknak, V. Lászlónak sikerült a magyar trón megszerzése. A gyermektelenül elhunyt V. László nővére Jagelló IV. Kázmér lengyel királyhoz (1447-1492) ment feleségül, ebből a házasságból feltucatnyi fiú született. Vér szerinti leszármazás szerint tehát ők feltétlenül közelebb álltak a magyar koronához, mint a többi trónkövetelő. Jogcímüket erősítette, hogy nagybátyjuk, I. Ulászló személyében már ült Jagelló a magyar trónon. Hozzátehetjük ehhez még azt is — amire feltehetően nem nagyon emlékeztek már Magyarországon —, hogy Zsigmond maga apai-anyai ágon egyaránt IV. Béla leszármazottja volt, mint ahogy felesége, Cillei Borbála ősei között is ott találjuk Bélát. Vagyis ezen az alapon a Jagelló testvérek az Árpád-ház leányági leszármazottainak számítottak. (Ez kevésbé volt elmondható a Habsburgok másik ágából származó Frigyesre és fiára.)

A Jagellók esetében az volt a probléma, hogy a család maga nem foglalt egységesen állást. Mivel IV. Kázmér legidősebb fia, Ulászló cseh király (1471-1516) lett, apja úgy gondolta, hogy ezzel ki van elégtve, ezért a következő fiút, János Albertet támogatta a magyar korona megszerzéséért folytatott harcban. Mellette szólt az is, hogy jó katona hűében állt, aki 1489-ben megverte a Lengyelországba betört tatárokat. Esetleges megválasztása a magyar történelem „lengyel megoldását”

jelentette volna: visszatérést az Anjouk politikájához és a Várnánál (1444) elesett I. Ulászlóhoz. Mellette szólt a Magyarországgal északról határos ország, amely — éppúgy, mint Magyarország — közvetlen szomszédja lévén az Oszmán Birodalomnak, a török elleni harcban természetes szövetségesül kínálkozott.

Bátyja mégis feltétlenül többet nyomott a latban a magyar választóknál, mint János Albert. Nem tekintve azt, hogy személyes ismerőse volt gyakorlatilag az egész magyar vezető rétegnek, mindenki tudta, hogy Mátyás sohasem volt képes a tulajdonképpeni Csehországot elfoglalni, így végül az olmtüzi szerződés megkötésére kényszerült. Akkor pedig a magyar oldalon állt Morvaország, Szilézia és Lausitz, ahol — mint láttuk — Mátyás halálára összeomlott a magyar uralom. Minden jel arra mutatott, hogy ezek a tartományok Ulászló mellé állnak. A magyar uralom legalább fikciószerű fenntartása csak az ő uralma alatt volt lehetséges. Remélni lehetett, hogy a korszak egyik legjobb katonaeleme, a csehek, akik már Mátyás zsoldosai közt is a többséget alkották, Ulászló mellé fognak állni.

Ulászló mint legidősebb testvér és mint cseh király — akinek kötelessége visszaállítani a cseh korona tartományainak egységét — nem volt hajlandó lemondani öccse javára trónigényéről, mivel így szerezhetette legkönnyebben vissza a Mátyás által megszállt tartományokat. Ő is feltűnően gyorsan intézkedett. Pénze ugyan nem volt sok, de tudjuk, hogy már május 1-jén igen magas összeget, 20 000 forintot vett kölcsön egyik főurától, és feltehetően nemcsak tőle. Június 23-án már jelentős sereg, tízezer lovas és ötezer gyalogos élén indul el Prágából. Magyar részről Filipecz kancellár lényegében Mátyás halála után azonnal az Ulászló-párt élére állt.

A döntő kérdés Mátyás zsoldosseregének állásfoglalása volt. Ennek egyes csapatstestei osztrák helyőrségekben állomásoztak, mások Sziléziában tartózkodtak. Itteni parancsnokuk, a fekete Haugwitz április 25-én még sziléziai tartományúri minőségében részt vett a Boroszlóban tartott ülésen, ahol Szilézia urai elhatározták, hogy a magyar vagy cseh koronához való tartozás ügyében közösen fognak dönteni, de bármely oldalról jövő erőszaknak ellent fognak állani. A magyar királyi zsoldossereg vezetőjének ez az állásfoglalása gyakorlatilag szembefordulás volt a magyar érdekekkel. A zsoldosokat különben a sziléziai lakosság — felszabadultnak érezve magát Mátyás halála után — gyakorlatilag kiűzte az országból. A kérdés az volt, hogy ki mellé áll ez a sereg, már amennyiben Haugwitznak vagy másnak sikerül rendbe szednie a katonákat. Miksa már igen korán próbálkozott Mátyás egykori seregénél, s úgy látszik, hogy ezt Corvin sem mulasztotta el, a lényeg azonban az volt, hogy ki tud nekik zsoldot fizetni. Itt lépett be a játékba Filipecz. Sikerült Beatrix királynét megnyernie Ulászló pártjára, és az özvegy — Filipecz rokona, Farkas Bálint útján — 12 000 forintot küldött a zsoldosok fizetésére. A sereg Ausztriába vonult, ahol Szapolyai főkapitány rendelkezésére bocsátották.

Szapolyai tehát kulcsfontosságú személy lett, az ő megnyerése nélkül Ulászló helyzete feltétlenül nehezebb lett volna. Valószínűleg Filipecz javaslatára a cseh király már május 7-én jelentős ígéreteket tett az ausztriai főkapitánynak, abban az esetben, ha az a pártjára áll. A zsoldosokat nyilván azért rendelték Ausztriába, hogy a Jagelló-párt oldalára állt Szapolyait támogassák.

A királyválasztó országgyűlés

Mire az országgyűlésnek össze kellett volna ülnie, kezdett feloldódni az általános dermedtség és ijedtség, és helyet adott annak a törekvésnek, hogy az új körülmények között mindenki egyenként és rendi csoportonként magának a legnagyobb hasznot szerezzék meg. Már Miksa utasításai is mutatják, hogy Magyarországon Mátyás erőskezdő uralma után a „szabadságok” visszaállítását szorgalmazzák a rendek. Szapolyai István, aki Mátyás halála után még kétszáz lovast bocsátott Czecei Kis Máténak, Corvin felvidéki helyettesének rendelkezésére, április 21-én már ezt írja Bártfának: „Immár arról elmélkedjünk, hogy Magyarországot a szorongattatástól és elnyomatástól, amiben eddig velünk együtt szenvedett, megszabadítsuk, régi szabadságába visszahelyezzük.”⁷

Szapolyai levele nyilvánvalóan propagandisztikus célt szolgált, e mellett azonban konkrét pártszervezkedések is történtek. Ide számíthatjuk az ausztriai főkapitánynak tett cseh ígéretet is, viszont az imént idézett levél mutatja, hogy István úrnak addigra már kialakult elképzelése volt a jövőbeli uralkodóról: ne legyen olyan, mint Mátyás volt. A szervezkedésben a jelek szerint Beatrix járt az élen: kedvezményekkel, birtokadományokkal, zálogosításokkal növelte hívei számát. (Haraszi Ferenc szörényi bán, Corvin egyik legtekintélyesebb várnagya valószínűleg azért nem támogatta urát a harcban, mert a királyné lekenyerezte.) Igaz, Corvin maga is kénytelen volt ugyanehhez az eszközhöz nyúlni, habár nem olyan mértékben, mint mostohája. Az eredmény már a választás előtt kezdett kikristályosodni: akárki győz is a trónviszályban, a magánföldesúri birtok fog megerősödni a királyi-királynéi vagyon rovására.

Az országgyűlésre csak lassan gyülekeztek a rendek. Az első között érkezett Báthori vajda az erdélyiekkel, május 28-án. Körülbelül 9–10 ezer ember gyűlt össze a Rákos mezején, míg a főpapok és főurak külön tanácskoztak. Itt feltűnő jelenséggel találkozunk. Június 8-án, amikor az országgyűlés a zágrábi dézsmáügyet tárgyalta, a teljes magyar püspöki kar jelen volt Filipecz váradi püspök és kancellár kivételével. 17-én, a Corvinnal kötött szerződést már csak nyolc püspök erősítette meg, noha Filipecz időközben megérkezett. Hiányoznak: Váradi Péter kalocsai érsek, Ernuszt Zsigmond pécsi, Geréb László erdélyi, Thuz Osvát zágrábi püspökök és a jelentéktelenebb nyitrai és boszniai egyházfők. Az eltávozottak nem azonos pártállást képviseltek. Ernusztól tudjuk, hogy csapataiért ment el, a többi távozását legfeljebb feltevésével lehetne megmagyarázni.

De míg a püspöki kar valamennyi tagja kimutathatóan részt vett az országgyűlésen, addig ezt a bárók esetében nem tudjuk igazolni. Június 8-án — beleszámítva a horvát-szlavón küldöttek élén álló Blagay Mihály grófort, valamint Pakosi Pált és Thuróczi Györgyöt — 23 főurat sorolnak fel. A június 17-i oklevél példányai néhány névben eltérnek egymástól, a kettőt összesítve 29 bárót kapunk. Csakhogy közülük legalább egyharmad vagy a bárói és a köznemesi réteg határán foglalt helyet, mint a Pakosiak, Pethők, Csáki Benedek, Losonci Bánffy Dezső, Dóczi

⁷ Fraknoi Vilmos fordítása: *Fraknoi Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. Bp. 1896. 334. (A magyar nemzet története IV.)

Péter, vagy ténylegesen köznemes volt, mint Zólyomi Miklós. Hiányoztak viszont a jelentősebb személyek vagy bárói családok közül Ujlaki Lőrinc herceg, Brankovics György szerb despota, a Pálóczi, Kanizsai, Héderváry, Felsőlendvai Szécsi, Bebek, Ermuszt, Ellerbach családok tagjai. Nem jelent meg Egervári bán, sem Nádasdi Ongor János. A Perényiek később nádorinak nevezett, a Rozgonyiak monyorósi ágának épp úgy hiányzott a képviselője, mint ahogy nem jöttek a Frangepánok vagy Korbáviai grófok, illetve a bárói-köznemesi határon helyet foglaló Várdaiak, Szekcsői Herczegek, Dombaiak stb. sem. Szinte azt lehetne mondani, hogy az arisztokrácia közel fele kivárt vagy teljes érdektelenséget mutatott a választás iránt.

Pedig az országgyűlés eredménye „húsba vágó” lehetett, hiszen nem csupán az új uralkodó személyéről kellett dönteni, hanem arról is, hogy azt milyen feltételek elfogadása esetén koronázzák meg. Ezen kívül, mint a középkori országgyűlések nagy részében, a folyamatban lévő ügyekről, az uralkodó osztály egymásközi ellentéteiről is határozni kellett. Az egyik ilyen határozat — mint már láttuk — június 8-án született a zágrábi püspök és a horvát-szlavón nemesség tizedperében. A feltűnő ebben csak az volt, hogy a főpapok és a főurak, azaz az erősen kibővült kormányzó tanács — nem pedig az országgyűlésen összegyűlt rendek — döntöttek az ügyben. Ez már előrevetítette a hatalmi viszonyokat a választás alkalmára. Panaszok is hangoztak el, így pl. a mislyei prépost a kassai polgárokat vádolta a rendek előtt. A polgárok — 15 éve először — jelen voltak az országgyűlésen.

Maga a tényleges országgyűlési tárgyalás június 7-én kezdődött, ekkor mentek le az urak a rendek közé, hogy meghallgassák a trónjelöltek beszédeit. Corvin egyes húzással saját megbizottjaként az ellenpárt vezetőit, Filipeczet és Nagylucseit küldte az országgyűlés elé, amivel megakadályozta, hogy azok nyíltan ellene foglaljanak állást. (Nagylucsei különben még mindig intézte Corvin pénzügyeit.) Utána a Habsburgok követei szóltak, részben a Mátyással kötött szerződésre hivatkozva, részben fenyegetőzve, részben a török ellen segítséget ígérve. A szónoklat eléggé nagy visszataszítást szült. A lengyel követek János Albert, majd a nápolyi követek Beatrix érdekében érveltek. Utoljára hallgatták meg Ulászló követeit, és ennek a beszédnek lett a legnagyobb hatása. A választás lebonyolítása Nagylucsei kezében volt, mert ő látta el a nádor feladatait. Ügyesen szervezte: hiszen az utolsó szónoknak van szükségképp a legtöbb esélye.

Addigra különben eléggé világosan kialakultak a frontok. Miksa oldalán gyakorlatilag senki sem állt. Ezzel szemben feltűnően erős volt a tatárt legyőző János Albert pártja. A két ország történelmi kapcsolatai, közös törökellenes érdekei a jelek szerint a köznemességre hatottak elsősorban, de az urak között is nem elhanyagolható párttal rendelkezett. A lengyel határszél urai, a Perényiek és a Rozgonyiak egy-egy ága mellett a Mátyás idejében a török elleni harcban szerepet játszó bárók legalábbis rokonszenveztek a lengyel megoldással. Ide számított a vajda, Báthori István, valamint Magyar Balázs és mások. A lengyel párt azonban tisztában volt azzal, hogy az urak többsége szemben áll vele, és ezért az 1458-ban sikerrel alkalmazott módon akartak eljárni. Lehet, hogy Báthori Miklós váci püspöknek is része volt János Albert királlyá való kikiáltásában. A köznemesség többsége ugyanis — akár annak idején Mátyást — közfelkiáltással most a lengyel herceget választotta meg. Ez természetesen teljesen értelmetlen tett volt. A nagyurak még

nem határoztak s bandériumaik készen álltak döntésüknek tekintélyt biztosítani. A vajdát könnyűszerrel meg tudták győzni, hogy ez a meggondolatlan „választás” nem vihető keresztül, úgyhogy ő maga vállalkozott a rendek lecsendesítésére. Ettől kezdve Báthori szilárdan Ulászló pártján maradt.

Az eset eredménye az lett, hogy a köznemesi tömeg megunt a várakozást, s megýenként egy-egy nemest hagyva hátra a választás lebonyolítására, hazament. Ezzel tulajdonképpen az a két jelölt maradt, akiknek a legtöbb érdeke volt a választás késleltetésére: Corvin és Ulászló. Az előbbi bízhatott abban, hogy az országgyűlésen eddig meg nem jelent urak többsége, amennyiben még megérkezik, melléte foglal állást, várta továbbá végvárai mozgósított órségét is. Ernuszt Zsigmond püspök június 8-a utáni távozása egészen nyilvánvalóan ezzel állt kapcsolatban: neki kellett mozgósítania a Corvin-pártiakat. Bár a jelen levő prelátusok és bárók többsége, valamint az özvegy királyné is a cseh király megválasztását szorgalmazta, és ez a csoport jelentős katonai erővel — mint pl. az erdélyi és a Temes-vidéki bandériumok — rendelkezett, egymaga nehezen tudta volna letörni a három másik csoportot. Ulászló volt azonban az egyetlen a három külföldi trónkövetelő közül, akinek júniusban már teljesen felszerelt, menetkész hadsereg állt rendelkezésére, amelynek megjelenése döntő súllyal eshetett a latba. Meg kellett tehát várni ennek a seregnek közeledését.

A Corvinnal való megegyezés és a többi választási feltétel

Június közepe táján lezárult a királyválasztó országgyűlés első szakasza. A pártok kikristályosodtak, a következő lépésnek olyan helyzetet kellett teremtenie, amely több-kevesebb egyöntetűséget hoz létre, továbbá biztosítja az urak hatalmát a következő király idején. Az első megoldandó probléma Corvin jövője volt. A herceg hatalma olyan nagy volt, hogy bármely jövendő királlyal szembe tudott volna szállni, még ha a trón megszerzésére és főként megtartására nem is volt elég. A helyzetet a főpapok és főurak már említett, június 17-én kiadott oklevelének bevezetése kitűnően jellemzi: „figyelembe vettük, hogy ez a királyság mindenúnnen igen hatalmas ellenségekkel van körülvéve, és ránk, valamint az egész országra igen nagy veszedelem közeleg; észrevettük ezen felül azt is, hogy hacsak ... Corvin János herceggel ... minél gyorsabban és folyamatosan meg nem egyezünk az atyai helyről és trónról, beháború, mely pedig a legveszedelmesebb, készülne, sőt már meg is kezdődött.”⁸ Ezért írásba foglalják azt, hogy mit kap akkor a herceg, ha mégsem választanak királynak. Ez pedig nem volt csekélység. Boszniai király és szlavóniai herceg, továbbá életfogytiglan dalmát-horvát bán lenne, gyakorlatilag megőrizné az apjától kapott vagy az ő kezébe adott összes várakat és uradalmakat, Pozsonnyal, Komárommal, a tenger melléki Zenggel, valamint ausztriai, stájer, karintiai, sőt morvai várakkal egyetemben. Budát, Visegrádot, Nándorfehérvárt viszont csak az új király megérkezéséig tarthatja kezében.

⁸ *Martinus Georgius Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitionum apud Hungaros. II. Budae 1800. 272.*

Hogyan sikerült a magyar trónra igényt tartó herceget egy ilyen, mégsem a kitűzött céljának megfelelő egyezményre rávenni akkor, amikor hívei érkezőben voltak vagy már meg is érkeztek? A tapasztalatlan fiatal herceg kijátszásának a gondolata is felmerülhet. Pedig tulajdonképpen nem is szerződésről volt szó, hanem „az egész országot reprezentáló” főurak és főpapok egyoldalú kötelezettségvállalásáról, amelynek idézett indoklása a véres valóságot fejezte ki. Az egésznek a lényege azonban az — és ez felmenti Mátyás egykori tanácsosait és hadvezéreit az árulás vádjá alól —, hogy ez a kötelezettségvállalás szinte teljesen megegyezik azzal az ajánlattal, amit fél évvel korábban Mátyás tett Székely Jakab útnán III. Frigyes császárnak. Ez volt tehát az a minimális örökség, amelyet a néhai király törvénytelen fiának biztosítani akart. Így érthető, hogy a herceg maga is hajlott ennek elfogadására. Mátyás ugyan a boszniai királysággal járó megoldást nem Jagelló-, hanem Habsburg-örökösödéssel kötötte össze, hiszen így tudott volna fiának a magyar koronától független királyságot biztosítani, a herceg azonban gyakorlatilag így is királyi címhez jutott volna.

A következő lépés a választási feltételek megfogalmazása volt. Ez is június közepén történt. Június 20-án jelenti a milánói követ: „Az első gondjuk visszaállítani azt a szabadságot, melyet az ország Mátyás király előtt élvezett. Mindenek előtt nem akarják, hogy többet megadóztassák őket.”⁹ A 18 cikkelyt tartalmazó választási feltétel első cikkelye tényleg ezt tartalmazza. A majdani uralkodó megígéri, hogy mindenkit meg fog őrizni ősi jogaiban, kiváltságaiban, szabadságaiban, és nem fog sérelmükre — mint ahogy azt a néhai Mátyás király tette — semmi újítást bevezetni, a bevezetett újításokat pedig megszünteti. Így nem fog többé egyforintos adót sem kivetni. Érdekes azonban csak az, hogy ha Mátyás nevét elhagyjuk, ez a feltétel nem sokban különbözik a korábbi hazai vagy egykorú külföldi választási feltételektől. A jogok és szabadságok megerősítése, az újítások és szokatlan adók megszüntetése állandó kiváltságoi a rendeknek. Az is megfelel a hasonló okmányoknak, hogy a király tartózkodjék Magyarországon, tanácsosnak, méltóságnak, egyházi javadalmasnak csak országglakosokat nevezzen ki, magyar tanácsosok szavára hallgasson, birtokokat hazaiaknak adományozzon. Voltak benne konkrét ügyek is. A Mátyás és Beatrix által jogtalanul elfoglalt birtokokat vissza kell adni, a koronaát koronaöröknek kell átadni, akik ezért Visegrád várát kapják. Morvaországot, Sziléziát, az elfoglalt osztrák területeket nem lehet az országtól elidegeníteni, és ha kiváltanák a zálogot, az összeget az országnagyok kezeljék. Az oklevél a prelátusok és a bárók döntő befolyásáról tanúskodik.

A feltételek szövege, kétségen kívüli Mátyás-ellenessége ellenére, mint látjuk, lényegében megfelel az általános gyakorlatnak. Mint ahogy korábbi királyainkat sem feszélyezte egy hasonló szövegű okmány, ugyanúgy itt is a jövődönnek kellett eldöntenie, hogy mennyiben válik pusztá ígéretté. A nagyurak teljhatalmát kifejező feltételeket korábban — pl. Albert idején — a nemesség javára módosították. A lényeg tehát az, hogy 1490 júniusában a tanácsban ülő főpapok és főurak a feltételek megfogalmaztatásával ugyan létrehoztak egy olyan okmányt, amely annyira megköti jövődöntő királyuk kezét, hogy elvileg valóban markukban tarthatják, de a belső és

⁹ *Fraknói Vilmos*: II. Ulászló király választása. Századok 19 (1885) 100. 2.j.

külső körülményeket tekintve nem lehettek biztosak abban, hogy valóban ez fog bekövetkezni. Végül még egy megjegyzés: függetlenül attól, hogy a feltételek latin szövegét a kancellária írnokai a korábbi államjogi okmányok szó szerinti felhasználásával szerkesztették össze, tartalmuk feltűnően egybevág Miksa fenn idézett instrukcióival. Mindenki jól tudta, Corvin János is, hogy a játékszabályokhoz hozzátartozik egy ilyen jellegű szöveg.

A csonthegy csata és a következmények

Ezekben a napokban érkeztek meg Budára a hiányzó délvidéki urak csapataikkal és a Corvin kezén levő végvárakból kivont helyőrségekkel. Biztosan tudjuk, hogy az urak közül megjött Ujlaki Lőrinc herceg, Brankovics György szerb despota, Hédervári Miklós tárnokmester, Eruszt Zsigmond pécsi püspök és öccse, János volt pohárnokmester, a johannita lovagok nagybirtokos tartományfőnöke: Beriszló Bertalan vránai perjel és rokona, Ferenc, aki nemrég vette feleségül Brankovics Vuk szerb despota özvegyét és ezáltal a jelentős fejezői uradalom birtokosa lett. Valószínűleg Váradi Péter is velük tartott, de csapatok nélkül. Corvin vármagyai közül Ráskain és Czezein kívül itt voltak a jajcai bánok, továbbá Székely Jakab, Kishorvát János, Enyingi Török Ambrus volt szőrényi bán és mások. Egy jóval későbbi, augusztus 28-án kelt oklevél szerint, amelyben a cseh főurak adnak levelet Corvin pártjának, még többek között előfordulnak a lindvai Bánffy testvérek a verőcei ágból, Kanizsai László, Szécsi Miklós, Rozgonyi István, Ellerbach János, Szokoli András szőrényi bán, Várdai Miklós az urak közül, valamint Drágyi Tamás, Mátyás utolsó személynöke, a nándorfehérvári és zenggi kapitányok, a Czobor testvérek és mások.

Mint látjuk, Corvin pártja a jelek szerint ugyan csak részben jött össze, híveinek száma és súlya azonban megközelítette az Ulászló-párti többséget, katonai ereje pedig közel olyan erős volt, mint amazé. A két párt most farkasszemét nézett egymással.

Ujlakiék nehezményezték, hogy nem várták be őket, nem akarták elfogadni az addigi megállapodásokat. Kiegyezésre egyik fél sem hajlott. Egyhangú választásra remény sem volt, ugyanakkor biztos volt, hogy Ulászló rövidesen sereggel jön, János Albert, aki magát megválasztott királynak tekinthette, ugyancsak felkészült, csupán Miksa nem fejezte még be hadi készülődéseit. Úgy látszik, hogy Corvin hajlott a június 17-én megerősített alkura, ami neki még így is igen nagy hatalmat biztosított volna. A baj az volt, hogy épp ez az alku volt hívei szemében a vörös posztó. Nekik Corvin csak magyar királyként kellett, az ország hűbéreseként és legnagyobb birtokosaként már nem. Ujlaki maga akarta volna édesapjának, az utolsó boszniai királynak koronáját megkapni. A Bánffy és az Eruszt testvérek a Mátyás által elkobzott és Corvinnak adott Arad, illetve Turóc megyei birtokaikat, az utóbbiak bányáikat is a hercegtől remélték visszakapni. Beriszló Ferencnek felesége halála után vissza kellett volna adnia Fejezőt Corvinnak, és így tovább. A vármegyéknek pénzzel tartozott a herceg. A Corvin-párt álláspontja világos volt: János királyként saját birtokai kárára volt köteles megjutalmazni híveit, ha azonban elfogadja a június 17-i ajánlatot, akkor kötelezettségei az új királyra szállnak, akitől közel sem remélhettek annyit, mint a hercegtől. Corvin újonnan előkerült

„hívei” tehát alapjában véve ártottak uruknak. A helyzete valóban nehéz volt, mert ha szembefordul velük — beleértve saját várnagyait, akik tőle remélték előmenetelüket —, hatalma teljesen megrendül, úgyhogy a június 17-i alku is kérdésessé válik.

Az eredmény: Ujlakiék rá tudták kényszeríteni a korona birtokában levő Corvint, hogy seregével elvonuljon. A terv, úgy látszik, az volt, hogy először Székesfehérvárra mennek és megkoronázzák János herceget. Ez nem sikerülhetett, mert a nagyurak Kálmáncsehi prépostot gyorsan hazaküldték Fehérvárra, hogy akadályozza meg a koronázást. A további terv nyilvánvalóan az volt, hogy levonulnak a Délvidékre, összeszedik a még nem csatlakozott párhíveket, és mivel a korona náluk van, akár erőszakkal, akár nyomással kikényszerítik Corvin megkoronázását.

A Corvinnal szemben állást foglaló urak bandériumaikat Báthori vajda és Kinizsi parancsnoksága alatt küldték Corvin serege után. Velük ment néhány báró, köztük olyan harcedzett katonák, mint pl. Drágffy Bertalan. Végül július 4-én a Tolna megyei Szabaton falu melletti Csonthegyén tört ki a harc, amelyben Corvin serege vereséget szenvedett. Többek közt elesett Corvin leghívebb embere, Czecei Kis Máté, a másik oldalon pedig az egyik tekintélyes báró, Mórócz László. A Corvinnal együtt elmenekített királyi kincstár nagy része is az üldözők kezébe került, s a herceg nem egy hívét fogságba ejtették. Corvin oldalán különösen kitűntette magát Székely Jakab, a stájerországi és karintiai várak parancsnoka. A csatában tehát valamivel több mint féltucatnyi báró mellett mindkét oldalon Mátyás legkiválóbb hadnagyai (a hadnagy eredeti jelentése: csapatvezető, hadvezér) vettek részt, mint ahogy a csapatok nagy része is a Mátyás hadjárataiban megedződött katonákból állt.

A csatával együtt Corvin elvesztette minden reményét a trónra, egyetlen esélye az maradt, hogy kudarca ellenére az urak megtartják a megállapodást. Kérdés, hogy volt-e egyáltalán reménye a hercegnek a trón megszerzésére? Azt láttuk, hogy maga Mátyás sem volt teljesen biztos ebben. Ennek ellenére, amennyiben sikerült volna még életében megkoronáztatnia, akkor halála után átvehette volna a kormányt. A csonthegy-i csata sem volt eleve lefutott. Érdekes, hogy Mátyás magyar hadvezérei közül csak a bárók vagy a Mátyás által báróvá tett személyek (mint Kinizsi) foglaltak fiával szemben állást. Ha Czeceihez és Ráskaihoz hasonlóan Kinizsi is Corvin oldalán marad, győzhetett volna a herceg. Az is feltűnő, hogy — noha a Corvin-ellenes párhoz tartoztak — a Geréb testvérek fegyverrel nem fordultak unokaöccsük ellen. A csatát végül — Kinizsit nem számítva — két országrész báróinak serege nyerte meg: az erdélyiek és tiszántúliak, illetve az északnyugat-felvidékiek (Rozgonyi László, Ország László, Losonczy László és Lévai János). Az utóbbiak voltak leginkább kitéve Ulászló esetleges támadásának, állásfoglalásuk ezért érthető. Más a helyzet a Báthori vajdát követő tiszántúliakkal. A kormányzói, sőt esetleg királyi méltóságra törő Báthori István talán a hercegnek tulajdonította reményei elvesztését.

A csonthegy-i csatáig tehát még megvolt a lehetőség Corvin királlyá koronázására. Ebben az esetben az urak többsége valószínűleg el is ismerte volna. A kérdés csak az, hogy meg tudta volna-e tartani a koronát. Már a csata előtt is birtokadományokkal, zálogosításokkal volt kénytelen híveit maga mellett tartani, ami elég világosan mutatja, hogy pénze neki is kevés volt, a királyi kincstár arany- és ezüstneműit kellett volna pénzzé tennie. A lényeg azonban nem a pénzhány, vagy

nem csak az volt. Magyarországnak ugyanis négy ellenséggel kellett szembenéznie. A csonthegy-i csata időpontjában már hadsereggel úton levő Ulászló, a csapatokat gyűjtő Miksa és János Albert éppúgy nem álltak volna el igényeiktől, mint ahogy a két utóbbi Ulászló koronázása után is támadott, sőt jelentős eredményeket is elért. Végül bármikor támadhatott a török is. Ennyi ellenséggel egyszerre Mátyás sem állt soha szemben. Igaz, az egyesült cseh és lengyel seregek ellen 1474-ben — ha nehézséggel is — eredményt ért el, de akkor Morvaország és Szilézia az ő oldalán állt, és most ezek a tartományok Magyarország ellen és Csehország mellett foglaltak állást. Mégha az urak valamennyien elfogadják Jánost és Beatrix sem áll egyik trónkövetelő mellé, akkor is ugyanez maradt volna a helyzet.

Végül még egy megfontolást érdemlő megjegyzés. A három oldalról támadó ellenség feloszthatta volna maga között az országot. A magyarok még Ulászló megválasztása után is attól féltek, hogy Miksa és János Albert összefog és megteszi azt. Miksa kétség kívül kapcsolatokat keresett a lengyelekhez, János Albert pedig Erdély átengedése fejében hajlandó lett volna kiegyezni bátyjával. A Corvin-megoldás ebben az esetben katasztrófát hozott volna az országra. A helyzet még Corvinnak Mátyás életében történt megválasztása esetén sem lett volna sokkal jobb, hacsak apja a potenciális trónkövetelőket előre nem bírja ennek elismerésére. Egyedül a gyors uralomváltás adott volna Jánosnak előnyt, és az, hogy ideje lett volna felkészülni. Bár ez sem sokat jelent. III. Frigyes egy évvel Mátyás megválasztása után, 1459-ben támadott, és ha az első körmendi csata után fő magyar segítőtje, Ujlaki Miklós nem áll félre, nem lehetetlen, hogy eredményt ér el. 1527-ben Ferdinánd fél évvel Szapolyai János királlyá választása után támadott és le is győzte ellenfelét. Corvin csak birtokelidegenítésekkel tudta volna biztosítani az országot — amit meg is kezdett 1490 tavaszán —, és bizonyára le kellett volna mondania apja reformjairól. Még ha győzött volna is — ami egyáltalán nem biztos —, legyengült királyi hatalommal, háborúktól elpusztított országgal kezdhette volna meg békésebb uralkodását. Kérdés, hogy módja lett volna-e apja politikáját újra bevezetni?

A királyválasztás és koronázás

A fenti gondolatmenet egyik sarkalatos pontja — ti., hogy az ország mindenünnen ellenséggel van körülvéve — parancsoló szükségességként írta elő, hogy a trónt a három külföldi jelölt egyikének adják, mégpedig annak, akitől leginkább remélhető, hogy az országot, beleértve a zálogként a koronához csatolt Morvaországot és Sziléziát is, meg tudja védeni. Ez — a törökkel szemben közös érdek ellenére — eleve kizárta János Albertet; az esetleges lengyel támogatást nem tudták volna a Dunántúlon Miksa ellen érvényesíteni. Viszont Miksa sem tudott volna a Szepességben a közeli lengyelek ellen eredményesen harcolni.

Ennek ellenére a Habsburg-megoldás mellett komoly érveket lehet felhozni. Azt láttuk, hogy Mátyás 1489 őszén tett ajánlata számolt ezzel a lehetőséggel. Magyarország és Ausztria szomszédos, és az 1470-es évek török betörései már a Habsburg örökös tartományokat is ráébresztették a török veszélyre. Miksa egész

életén keresztül foglalkozott a török problémával, s eléggé valószínűnek tűnt, hogy egy Magyarország felett is uralkodó német császár — legalábbis néha — birodalmi segítséget tud szerezni az „örökös ellenség”, a török ellen. Zsigmond idejében a birodalom élén Magyarországra támaszkodó császár állott, egyes magyar uraknak módja volt a birodalom ügyeibe beleszólni, így elvárható volt ez most is. Végül a házassága révén megerősödött Miksa elvileg jóval nagyobb hatalommal rendelkezett, mint bármelyik elődje. Mindezek az érvek — ismerve a Mohács körüli fejleményeket — el kell gondolkasztassák a mai történezt, hogy egy Miksa hatalmi bázisával, kétségtelen törökellenes elképzeléseivel és nem jelentéktelen intelligenciájával rendelkező uralkodó nem lett volna-e jobb az ország jövődjé szempontjából, mint a végül is megválasztott Ulászló?

Ennek ellenére a választásért felelős urak akkor nem tehettek mást, mint amit tettek. A Miksa-féle megoldás egyik gyengéje éppen az volt, mint ami az ereje. A római király házassága révén belebonyolódott a nyugat-európai politikába, uralma Burgundiában teljesen labilis volt, a Bretagne-i házassági terv francia háborúval fenyegetett, nyugat-európai és birodalmi politikája háborús erőfeszítésekbe, kiadásokba rántotta volna Magyarországot is. A nyugat-európai helyzetet Filipecz kancellár, aki 1488-ban járt a francia királynál, első kézből ismerhette. Miksa ellen szólt továbbá az is, hogy a nyár végéig sem neki, sem apjának nem állt rendelkezésére jelentősebb katonai erő, de vetélytársának, Ulászlónak igen. Elidegenítette a magyar rendeket az 1463-as szerződésre való hivatkozás is: fenn akarták tartani királyválasztási jogukat. Olyan királyt akartak továbbá, és ez is érthető, aki az országban lakik. Miksa követői a választás után maguk is elismerték, hogy ez nem következne be, hiszen utaltak arra, hogy az csak az országnak használna, ha uruk a birodalomban tartózkodnék. Végül fel kellett vetődnie a választásban részt vevő urak gondolataiban annak az eshetőségnek is, hogy a külföldön lakó uralkodó, idegen tanácsosokkal intézve az ország ügyeit, gyakorlatilag aláveti azt a birodalomnak. A példa előttük volt: Mátyás ausztriai és sziléziai kormányzata.

Mindez nem csupán utólagos feltevés. Miksa részéről — ha propagandaszólamként is — utólag nyíltan felmerült ennek a lehetősége. Két példa. Amikor 1491-ben Ulászló ostromolta a Miksa által elfoglalt Székesfehérvárt, a római király az alábbi indoklással kért segítséget a birodalmi fejedelmektől: „és hogy miért fontos nekünk, a szent birodalomnak és a német nemzetnek Székesfehérvár városa, ami nekünk, mint egy német uralkodónak, kezünkre jutott, könnyű megérteni és megszívlelni”.¹⁰ Még világosabban szól Miksa birodalmi gyűlési előterjesztése 1500 táján. Miután előadta, hogy Bretagne-t is a birodalomhoz akarta volna csatolni, így folytatta: „emellett ő királyi felsége vállalkozott arra is, hogy a magyar királyságot, mely néhai Mátyás király halála után örökségül esett ő császári és ő királyi felségeikre, elfoglalja, és a szent birodalomhoz és a német nemzethez csa-

10 „Vnd was vnns, dem heiligen Reiche, vnd dewtscher Nacion an der gemeltn Stat Stulweissenburg, wo die am vnnsern, als eines tewtschen fursth hennden kommen solt, gelegen ist, ermesen vnd zuherczen nemen...” Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (a továbbiakban: HHStA). Reichskanzlei, Maximiliana, Karton 40. (alt 33. a) fol. 41–42.

tolja... Hogy milyen észrevehető hasznot jelentett volna ez a magyar királyság és a Bretagne-i hercegség a szent birodalom és a német nemzet, hasonlóképp az egész kereszténység számára, ha ezek egyedül ő királyi felsége kezei közé és kormányzata alá kerültek volna, azt könnyű felmérni.”¹¹

Mialatt Corvin pénz nélkül, birtokokkal és ígéretekkel igyekezett párhíveit és tisztjeit megtartani, Báthoriék foglyokkal és zsákmánnyal megrakodva érkeztek Budára. Most már eljött az idő a választásra. Először azonban Beatrixet kellett ki-elégíteni, aki már eddig is sok hívet toborzott magának, és most ezeket a Corvin-pártiak javaival jutalmazta. Az özvegy mindenképp férjhez akart menni, és félt volt, hogy Ulászló ellenkezése esetén Miksát választja társául. Ezért július 14-én Filipecz vezetésével felkeresték a főpapok és főurak, és hivatkozván Ulászlótól kapott felhatalmazásukra, annak nevében házasságot ígértek Beatrixnak, aki ezt — természetesen — elfogadta, sőt a gyászruhát is levette és udvarhölgyeivel is levétette.

A következő napon, július 15-én megérkezett Corvin követe, Ráskai Balázs is, aki miután a koronát elhelyezte Visegrádon, felajánlotta ura és párhívei meghódolását. Végeredményben a június 17-i egyezményt erősítették meg újból. Vele jött Ernuszt Zsigmond pécsi püspök is. Ugyanezen a napon gyűlt össze az országgyűlés Nagylucesei Orbán elnöklete alatt, és Ulászló cseh király egyhangú megválasztását kiáltotta ki. A következő napokban összeállították az új királyt fogadó követtséget.

A követtség összetétele tanulságos. Filipecz János váradi, Bakócz Tamás győri, Szokoli János csanádi és Fodor István szerémi püspökök (ez utóbbi Nagylucesei unokaöccse), Báthori országbíró és vajda, Szapolyai István, Szentgyörgyi Zsigmond gróf, Geréb Péter, Rozgonyi László, Drágffy Bertalan és Baumkircher Vilmos fogadták a királyt. (Bonfini Geréb és Baumkircher helyett Ország Lászlót és Losonczy Lászlót nevezi meg, valószínűleg ők is ott voltak.) Kinizsi és Nagylucesei kivételével tehát a Jagelló-párt zöme jelen volt. Ulászló július 26-án már Nagyszombatban tartózkodott, a magyar követekkel való találkozásra július 31-én került sor a Pozsony megyei Farkashidán. Itt — állítólag Filipecz kancellár üdvözlő beszéde után — az új uralkodó elfogadta és oklevélben kiadta a választási feltételeket. Ugyancsak megerősítette a tágabb értelemben a választási feltételekhez tartozó egyéb okmányokat, így a Corvinnal kötött szerződést, valamint — valószínűleg szóban — a Beatrixszel kötendő házasság tervét.

Július 31. óta tehát új királya volt az országnak, az akkor 34 éves (1456-ban született) Jagelló Ulászló cseh király. Helyzete nem volt könnyű; Corvin ugyan meghódolt, de még két trónkövetelő maradt a porondon. Közülük öccse, János Albert látszott először a legveszedelmesebbnek, hiszen lengyel sereg élén már az

11 „Daneben vnderstunde sich auch sein kn.Mt. das kunigreich hungern, so nach weylannd kunig Mathias tod, an die kaiserlich vnnnd sein k. Mta. Erblichen fiele, auch zuerobem vnd dem heilig Reich vnd teutscher Nation anhengig zumachen... Zu was merklichn Nutz vnnnd frumenn [?] solh kunigreich hungern vnnnd hertzogthumb Britain dem heilign Reich vnd tewtscher Nation auch gemain Cristenhait, wo die in hennde vnd Regirung seiner Kn.Mt. allain gewesen kumben wernn waist mengchich zuermessen.” Ms. Karton 41. (alt 33. b.) II/28. fol. 26^v-27.

országban volt és Visegrádot fenyegette, hogy a koronát megszerezze. Ulászló a vele érkezett cseh hadsereg egy részét előreküldte Visegrád ostromára, Ráskai azonban a várat és a koronát harc nélkül átadta. A királyi sereg Semptén át — ahol Rozgonyi László vendégelte meg — indult Budára, ahová augusztus 9-én vonult be. Ráskai itt is átadta a várat, amire nagy szükség is volt, mivel az előző napon János Albert is tábornokot vert Pest mellett hatezer lengyel katonájával és magyar segítőivel. A két testvér személyes találkozója sem hozott eredményt, a lengyel herceg — valószínűleg élelemhiány miatt — végül mégis elvonult, hogy a felvidéki városokat kísérelje meg elfoglalni.

Nem kezdődött tehát kedvező előjelekkel Ulászló kormányzata. Ezen nem sokat segített a Corvinnal való kiegyezés sem. A királyfi már július 27-én közli egyik hívével, Várdai Miklóssal, hogy kiegyezett a főpapokkal és a bárókkal, és magához hívta Budára. Úgy látszik, hogy minél nagyobb erőt akart bemutatni az új király előtt. Ulászlóval való személyes találkozást megelőzően követeket küldött a királyhoz: Ernuszt Zsigmondot, Beriszló Bertalan vránai perjelt, Derencsényi Imre jajcai bánt és Hangácsi Mihályt, akik augusztus 10-én már jelenthették az új királlyal való megegyezést. Corvinnak az opawai hercegség kivételével le kellett mondani a többi, birtokában levő sziléziai hercegségről, egyébként helyzetét sikerült megerősítenie. Az eredeti Corvin-párt viszont teljesen feloszlott. Váradi Péter és Ujlaki Lőrinc egyelőre teljesen kivonták magukat mindenből; Ulászlót sem ismerték el, de a trónkövetelőkhez sem csatlakoztak. Corvin főúri híveinek zöme és számos várnagya azonban — mint látni fogjuk — fokozatosan Miksa pártjára állt. Van olyan nézet is ezért, amely szerint a herceg maga is Habsburg-pártivá lett volna, ez azonban személyére vonatkoztatva nem áll. (Az azonban lehet, hogy várnagyai az ő parancsára álltak át: ezáltal akart esetleg két vasat tartani a tűzben.)

Néhány nappal megbízottai után a királyfi személyesen is meghódolt Ulászlónak, egyben nyomban új szerepkört épített ki magának, amire már a Várdainak szóló levélből is következtethetünk. Augusztus 15-én Budán ugyanis szövetséget, ligát kötött egymással Corvin, valamint Filipecz, Nagylucei, Bakócz, Ernuszt püspökök, Beriszló perjel, Báthori és Ráskai, tehát a két párt főbb vezetői. Azoknak a főúri ligáknak, amelyek azután az egész Jagelló-koronát befolyásolják az ország történetét (és megkötötték a király kezét), egyike tehát már a koronázás előtt létrejött. A herceg, úgy látszik, az arisztokrácia élén kívánt az ország ügyeibe beleszólni. Ez a Nagyboldogasszony napi budai liga tehát előrevetítette már egy oligarchikus kormányzat veszélyét: a király a Corvin-párt és a vele most szövetkezett főpapok, illetve Báthori nélkül és ellen nem kormányozhatott.

A királyfi és budai udvar egyaránt azt hitte még ekkor, hogy a július elején levert Corvin-párt nem oszlott fel, és egységes erőként szólhat bele az ország ügyeibe. Augusztus 28-án a tizenkét leghatalmasabb cseh báró és méltóságviselő, akik királyuk kíséretében érkeztek Magyarországra, menlevelet állított ki Corvin és pártja számára, hogy részt vehessenek a király koronázásán. A menlevél kiállítását evidensen a Budán tartózkodó herceg járta ki a cseh uraknál, és ő adta meg hívei névsorát. Úgy tűnik tehát, hogy a koronázáskor pártja élén akart megjelenni; a menlevélnek a cseh urak általi kiállítása pedig arra utal, hogy a herceg (vagy valamelyik tanácsosa) a magyar–cseh perszónalunió idején együtt akart működni

a szomszéd ország világi uralkodó osztálya vezető rétegével. A listán feltűnően kevés az egyházi személy: Váradi érsek, Ernuszt püspök, Beriszló perjel, valamint Móré János dömösi prépost, a herceg támoka. A bárók közül Ujlaki, a szerb despota, Bánffy Miklós és Jakab, Hédervári Miklós, Kanizsai László, Szécsi Miklós, Rozgonyi István, Ellerbach János, Várdai Miklós, Beriszló Ferenc, aztán Corvin várnagyai: az egyik szőrényi bán, a jajcai, nándorfehérvári, zenggi kapitányok, aztán egyéb várnagyok, volt bánok és katonák, mint Ráskai, a Czobor testvérek, Székely Jakab, Both András, Batthyány Boldizsár, továbbá Drági királyi személynök, a herceggel együtt összesen 39 fő kapott menlevelet. A Corvin-párt azonban ekkor már nem létezett; a többség — mint még látni fogjuk — vagy már átállt vagy átállóban volt Miksához, mások kivonták magukat a politikából.

Szeptember közepén került sor a székesfehérvári királykoronázásra. Több napot vártak, hiszen olyan fontos személyek, mint Váradi érsek (az ő feladata lett volna a koronázás, hiszen az esztergomi érsek kiskorú volt) és Ujlaki Lőrinc herceg nem érkeztek meg. Bonfini szerint szeptember 21-én koronázták meg a királyt. A rangidős főpap, Thuz Osvát zágrábi püspök végezte az egyházi szertartást. A koronát Corvin János vitte a király előtt a menetben. A szertartásnál Nagylucsei, Ernuszt, Fodor és Filipecz püspökök, Beriszló vránai perjel, Báthori vajda, Szentgyörgyi János gróf, Kinizsi Pál, Geréb Mátyás, Ország László, Losonczi László játszottak még szerepet. Így tehát az Ulászló-párt vezetői és a Corvint támogatók maradéka koronázott, a semlegesek változatlanul félreálltak.

A koronázás után került sor a hivatalok és méltóságok új felosztására. A meléktartományokról nem történt intézkedés, hiszen ezek a Corvinnal kötött egyezség folytán a herceget illették. Úgy látszik, a boszniai korona kérdését függőben hagyták, de a szlavóniai hercegséget Corvin valóban megkapta, igaz, ez nem tetszett az ottani rendeknek. Már a cseh főurak menlevele szlavóniai hercegnek nevezi Jánost, kinevezése eszerint augusztus közepén történt. Megtartotta bánként Egervárit, akinek már október elején mint „Dalmát-, Horvát- Szlavón országaink bánjának” ad utasítást. Úgy látszott, olyan kompromisszum született, amelynek értelmében a bán formailag megtartotta teljes hatáskörét, de a király és közé közébeiktatódott a herceg. Itt tehát a koronázás nem hozott változást.

Lemondott azonban Filipecz kancellár, Ulászló hatalomra segítésének fő szervezője. A váradi püspökséget is átadta és elment ferences barátnak. Titkos kancellárként utóda Bakócz lett, Váradi főkancellári címét csak egy év múlva nyerhette el. Lemondott a beteges Nagylucsei kincstartó is; őt Thuz Osvát zágrábi püspök követte. A volt kincstartó azonban, úgy látszik, még egy ideig megtartotta a nádori helytartóságot. Országbíró és erdélyi vajda maradt Báthori István. A Corvin pártján állt Drági Tamás világi személynök helyére újabb egyházi, Fodor szerémi püspök került. Valószínűleg leváltották Hédervári támokmestert is, de az bizonytalan, hogy Losonczi László most, vagy csak egy év múlva kapta meg tisztét. Udvarmester újra Geréb Péter lett, Ország Lászlót megerősítették a lovászmesteri méltóságban. Nincs adatunk valamennyi főméltóság betöltésére, elképzelhető, hogy a távollévők számára is tartottak fenn helyeket.

Ausztria elveszte, Miksa dunántúli hadjárata

Az új királlyal és annak megkoronázásával azonban nem múlt el a „nyugalanság ideje”.¹² Sokan biztos helyre helyezték értékeiket, ahogy ezt egy szeptember 6-i levélből tudjuk. Sor került a külső támadásra is. Miksa — mint láttuk — szisztematikusan készült az ország megszerzésére. Tiroli pénz, a birodalmi katonai segély mellett részben Mátyás zsoldosait akarta megszerezni, részben pedig diverziókkal, ügynökök küldésével készítette elő a talajt a maga számára. A választásig azonban inkább erőt gyűjtött, várta az esetlegesen neki kedvező eredményt. Komolyabb lépésekre a Corvin-párt leverése és Ulászló megválasztása után, augusztus elején került sor. A római király a magyarországi helyzettel elégedetlenek menedéke lett. Az első közt csatlakozott hozzá az utolsó Mátyás kori alkincstartó, a jobbágy eredetű Bornemissza János, aki az interregnum idején eléggé eredményesen halászott a maga javára a zavarosban, de amikor főnöke, Nagylucsei ellen fordult, az börtönbe vetette és csak a dél-dunántúli nemesek kérésére — és nagy anyagi ellenszolgáltatás fejében — engedte el. (Bornemissza ekkor ugyan már ismert személyiség volt, aki a tekintélyes köznemeseeknek megfelelő birtokokkal rendelkezett, de mégsem tartozott az élvonalba.)

Miksa számára az első komoly magyar támaszt alsólendvai Bánffy Miklós csatlakozása jelentette. Bánffy, akinek birtokai a Délnyugat–Dunántúlon terültek el, Corvin pártjának egyik oszlopa volt, akit az ellenpárt a csonthegyi csata után felségsértéssel vádolt. Augusztus 5-én havi 50 rajnai forint ellenében Miksa szolgálatába állt, aki száz páncélos lovasra még külön havi 400 rajnai forint zsoldot is ígért neki. Két nappal később birtokadományozási ígéretet tett egy másik Corvin-párti főúrnak, Kanizsai László bécsújhelyi városkapitánynak, bár a három Kanizsai — László, János és István — csak szeptember 28-án fogadott hűséget neki. 11-én megint csak egy Corvin-párti, Hédervári tárnokmester jelent meg; őt évi 600 forint fizetésért tanácsosának nevezte ki. (Igaz, egy évvel később a Héderváriak azt állították, hogy magyarországi hadjárata idején Miksa erőszakkal foglalta el ozorai várakat és vetette őket fogságba. Vagy időközben újra pártot változtattak, vagy — és ez a valószínűbb — ez utólagos szépítés.)

A felbomló Corvin-párt legtekintélyesebb tagjai tehát fokozatosan Miksához csatlakoztak. Mindez még inkább elvárható volt a magyar megszállás alatt álló Ausztriában. A nagyobb városok — így Bécs és Bécsújhely — nagyszámú (és mint minden középkori polgár) fegyverrel rendelkező polgársága szinte egyöntetűen várta vissza örökös urát. Ezt azért kell kiemelnünk, mert Szapolyai ausztriai főkapitány védelmi stratégiáját a későbbi történetírás általában élesen kritizálja. Szapolyai előtt valójában két út állott: kivonja a szétszórt helyőrségekben állomásozó katonaságot, és ezek élén vagy szembeszáll Miksával, ha elégnek érzi rá erejét, vagy ha nem, akkor a nagyobb városok, Bécs, esetleg még Bécsújhely környékén vonja össze csapatait, amíg a sziléziai hadsereg meg nem érkezik. A másik út a

12 1490. szeptember 6-i levél: Magyar-zsidó oklevéltár. VIII. Szerkesztette és kiadta *Scheiber Sándor*. Bp. 1965. 83.

szétszórt helyőrségek fenntartása lehetett, ebben az esetben azonban ki volt téve annak a veszélynek, hogy Miksa ezeket sorban kiostromolja. Ez alatt viszont biztosan megérkezett volna a sziléziai hadsereg.

Szapolyai a második utat választotta. Ezt a döntést az is indokolta, hogy Ausztriában élelmiszerhiány volt, ezért a Sziléziából áthozandó 3000 zsoldost már május 4-én Sopron mellett akarta elhelyezni. A helyőrségek összevonása tehát élelem-szerzési nehézséggel járt, kivonásuk pedig gyakorlatilag az egész országot az ellenség kezére játszotta volna. A várak visszafoglalása — ahogy azt Mátyás hadjárata is mutatta — hosszú időt vett volna igénybe. A Duna menti kisebb városok elfoglalása után augusztus 19-én ért a római király Bécs alá, amelyet a polgárság örömmujongva adott át született urának. A magyar helyőrség — Upori László vezénylete alatt — még tíz napig hősiiesen védekezett a Burgban, míg végül kénytelenek voltak magukat megadni. Még augusztusban a Lajta melletti Bruck polgárai is átadták a városukat. Megadta magát Bécsújhely város is, de a vár még hetekig ellenállt. Szeptember 9-én elesett Klosterneuburg. Ezzel szemben magyar kézen maradt a Bécsújhelyt övező és Pogány Péternek engedelmeskedő várgyűrű, a Dunától északra fekvő terület nagy része és a Székely Jakab parancsnoksága alatti stájer és karintiai részek.

Szapolyai nem maradt Bécsben, de ezért sem hibáztathatjuk. A főkapitány tisztában volt azzal, hogy a polgárok Miksa pártján állnak, a helytállásra nincs sok lehetőség. Fogságba esésével vagy esetleges elestével nem használt volna a magyar ügynek. A baj az volt, hogy a sziléziai sereg későn, augusztus 20-a után érkezett a Duna északi oldalára, egy másik magyar sereget pedig, amely Deutsch-Altenburg táján akart átkelni a Dunán — talán hogy Bécsújhelyt felszabadítsa —, Miksának sikerült megvernie.

Teljesen persze nem menthetjük fel a magyar főkapitányt az ausztriai uralom összeomlásának felelőssége alól. Először a királyválasztásnál játszott szerepe, majd a saját birtokait veszélyeztető János Albert-féle támadás vette igénybe, de valószínűleg állandó jelenléte sem segített volna sokat. Miksa ugyanis egészen váratlan stratégiát dolgozott ki. Bécs és néhány város megszerzése után nem folytatta a tartomány visszafoglalását, hanem arra akarta kihasználni az időt, amíg még elegendő a pénze, hogy a magyar trónt huszáros rajtaütéssel megszerezze. Az ötlet kitűnő volt. A Dunától északra fekvő zsoldossereg arra nem volt elég, hogy átkeljen a folyón és a most már teljesen Habsburg-hű területet visszafoglalja, viszont szükséges volt, hogy ott maradjon a magyar uralom biztosítására és nem utolsósorban arra, hogy megakadályozzon egy Csehország elleni támadást. Ez a sereg tehát le volt kötve. A Duna-menti közvetlen utat nem választhatta Miksa: Pozsony és a határvárak meg voltak erősítve, csak annyit ért el, hogy Sopront semleges állásfoglalásra szorította. Miksa így a délnyugatról való támadást választotta, ahol a nagybirtokosok zöme az egykori Corvin-párthoz tartozott, s nem akarta Ulászlót elfogadni. (Megjegyzem, hogy 1459-ben III. Frigyes ugyanezen az útvonalon kísérelte meg az ország meghódítását és Mátyás megbuktatását.)

Miksa helyzetét nagyon erősítette, hogy sikerült megegyeznie Corvin egyik legkitűnőbb hadvezérével, Székely Jakab radkersburgi kapitánnyal, aki nem csupán az elfoglalt stájerországi és karintiai várak és városok parancsnoka volt, hanem

Corvin Varasd megyei birtokait is kezében tartotta. Corvin tartott Székely elpártolásától, ezért szeptember 5-én kőszegi kapitányát, Batthyány Boldizsárt küldte hozzá, hogy adja át várait. Székely azonban nem engedelmeskedett, és szeptember 17-én Miksával kötött szerződést. Ebben elismerte ugyan ura, Corvin jogait a várakra, és elérte azt, hogy nem kellett azokat Miksának átadnia, ez azonban csak formalitás volt: Székely ettől kezdve Miksa kapitánya, amit annál kevésbé kell furcsálnunk, hiszen annak idején Mátyás parancsára ő tette az örökösödési ajánlatot III. Frigyesnek.

Miksa október 4-én indult el Bécsből. 8-án ért Kőszeg alá. Batthyány — aki maga valószínűleg ura mellett volt — várnagya, Csolnoki Albert semmit nem tett a védelem érdekében és gyakorlatilag harc nélkül, nyomban feladta a fontos határerődítményt. Legkésőbb 20-án már Bakócz vára, Szombathely is a római király kezére jutott. Miksa Körmend elfoglalása után október végén és november elején Csabrendek határában táborozott, nyilván azért, hogy megegyezzen ifj. Vitéz János veszprémi püspökkel, Sümeg és Veszprém várak urával. Ez meg is történt november 3-án: a püspöknek évi 5000 aranyforint (!) fizetést, bíborosi kalapot, az első megüresedő érsekséget, végül a Nagylucsei kezében volt bécsi püspökséget ígérte. (Ez utóbbi volt az egyetlen, amit meg is kapott.) Így Veszprém is Miksának hódolt. November 17-én érkezett a német hadsereg Székesfehérvár falai alá és már az első nap rohammal bevette az ősi magyar koronázó és királyi temetkező várost. Miksa nem tudta korlátozni zsoldosai zsákmányolási kedvét: hihetetlen nagy pusztítást vittek végbe a városban. Pár nappal később hadserege előhadát, mintegy 7–8000 embert, Kristóf bajor herceg vezénylete alatt Buda felé küldte.

Miksa ekkor állt magyarországi hatalma tetőpontján. Igaz, jelentős nagyságú hadsereg volt parancsnoksága alatt, de ez a sereg gyakorlatilag ellenállás nélkül, szinte békés séta formájában másfél hónap alatt megszállta szinte az egész Dél-nyugat–Dunántúlt, számos várral és erődített várossal. Híveinek száma egyre nőtt. Csatlakozott hozzá Bánffy Miklós öccse, Jakab is, a horvát Frangepán János gróf; november 1-én pedig Brankovics szerb despota és öccse, Kishorvát Hlapchith János (Corvin egyik embere) és testvérei, Beriszló Ferenc és rokonai (a perjel kivételével) ismerik el Miksát. Már visszavonulása során, december 8-án, Corvin zágrábi kapitánya, Both András, nem csupán maga és rokonai, hanem Ernuszt Zsigmond püspök és testvére, János, Hédervári Miklós, valamint Corvin és Ernuszt előkelő köznemesi familiárisai (az enyingi Törökök, Istvánffy István, Izdenci Benedek) nevében állapodott meg a római királlyal. A volt Corvin-párt zöme ezzel átment a Habsburg táborba, ahol Vitéz püspök és Frangepán gróf kivételével jószerével csak öket találjuk. Még a semlegesnek maradt Ujlaki Lőrinc is modus vivendit alakított ki birtokai védelmében Miksával, az alsó-ausztriai kapitány, Pogány Péter pedig fegyverszünetet kötött vele.

Alapjában véve megdőböntő a kép. Mátyásnak annak idején nem sikerült olyan gyors sikert elérni Ausztriában, mint Miksának Magyarországon. Nyilvánvaló, hogy csak részben segítette árulás. Könnyű lenne azt mondani, hogy a volt Corvin-pártnak közömbös volt a király személye, csak ne Ulászló legyen az, vagy hogy ne az Ulászló-párti urak kezében legyen a hatalom. Ezt azért nem állíthatjuk, mert többségük csak a római király győzelmei hatására csatlakozott, és az első adandó

alkalommal levált tőle. A baj ott volt, hogy Ulászló és tanácsosai semmit sem tettek ennek az országrésznek a védelmére. Szapolyai, Báthori és társaik birtokainak zöme vagy a Felvidéken, vagy a Tisza felső folyása mentén feküdt, azaz azon a területen, amely János Albert támadásának volt kitéve. Székely Jakab átállása után nem volt ellenállóképes sereg a Dunántúlon, Corvin sem dobhatott át csapatokat a végekről a török veszély miatt, a magukra maradt, volt Corvin-párti urak (és Vitéz püspök) birtokaik és befolyásuk védelmében csak a meghódolást választhatták. Az nem világos csak, hogy Corvin tisztjei önállósulni akartak-e vagy pedig uruk hallgatólagos jóváhagyásával álltak át. (Ez nem Székelyre, hanem Bothra és társaira vonatkozik.) Ezzel ugyanis megakadályozták birtokaik elpusztítását, idegen kézre jutását. Ulászló diplomáciai úton, megbízottak küldésével próbálta Miksát visszafordítani — természetesen eredménytelenül.

Miksa kudarcát nem Ulászló és a mellette álló urak ellenállása okozta. Minden jel arra mutat, hogy ha a római királynak sikerült volna teljes hadseregét elindítani, Budát is elfoglalhatta volna. A vár és a város nem volt olyan állapotban, hogy ellent tudott volna állni egy ostromnak. Miksa hadjárata a pénz- és élelemhiányon bukott meg. A zsold elfogyott, a katonák nem voltak hajlandók tovább harcolni, hiszen már csak úgy lehetett őket élelmezni, hogy egyre nagyobb körzetbe küldték szét őket élelmiszert rabolni. Egy nagyobb hadsereg élelmezésének problémája a középkorban mindvégig fennállt; ahogy ez akadályozta meg az év tavaszán és nyarán az Ausztria védelmére küldött magyar sereg mozgását, most az ellenfelet kötötte meg. Az eredmény: Miksa őrséget helyezett Székesfehérvárra és a többi elfoglalt várba és visszavonult. Útközben pedig nyilván elvitték a parasztok utolsó élelmiszertartalékát is. Egy példa: a Miksa felvonulási útvonalán fekvő Szentoldor nevű Vas megyei faluban 1478-ban még tíz lakott féltelek volt, húsz év múlva, 1498-ban a falu már teljesen pusztá.

Miksa háborújának a mérlege tehát nem volt a legpozitívabb. Igaz, Székesfehérvárral és Veszprémmel az élen, számos támaszpontot szerzett a Dunántúlon, befolyási övezete kiterjedt Szlavónia és Horvátország jó részére is, de Alsó-Ausztriában változatlanul ott állomásoztak a magyar helyőrségek, a Dunától északra ugyancsak Ulászló volt az úr, a délről való betörést a terület pusztulása miatt nem kísérelhette meg ismét, a Duna vonalát viszont védte Pozsony. Hozzá kell még tennünk, hogy új hadsereget kellett volna felszerelnie, amihez pénz kell, ugyanakkor pedig arról értesült, hogy megbízottainak sikerült megkötnie házasságát Bretagne-i Annával, ami pedig feltétlenül francia háborút vont magával. A magyar korona rajtaütésszerű megszerzése tehát nem sikerült, így valószínűtlenné vált, hogy a továbbiakban egyáltalán elérheti-e ezt a célját.

Az ellenállás megszervezése. Ulászló és Beatrix házassága

Ulászló helyzete 1490 őszén fokozatosan romlott. Most az volt a hátrányára, ami a korona megszerzéséhez hozzásegítette: a három külföldi trónkövetelő közül ő volt az első, aki mozgósított, meghozzá kölcsön kapott pénzből, így szükségképpen neki fogyott el leghamarabb a pénze. Zsoldosait fizetnie kellett, pénzt pedig nem

nagyon remélhetett. Már láttuk, hogy Mátyás halála az ország pénzügyi helyzete szempontjából is nagyon szerencsétlen időben történt: épp adót szedtek, amely még nem folyt be a kincstárba, a hátralékokat pedig már nem lehetett behajtani. Új adót Ulászló nem vehetett ki, ezt tiltották a koronázási feltételek. A korona rendes jövedelmeihez a zűrzavaros időben nem lehetett hozzájutni. A felvidéki harmincadokat — amelyeket Czecei Kis Máté kezelt — árulás címén Szapolyai a maga számára foglaltatta le, és körülbelül hasonlóan nézett ki a helyzet a többi bevételi forrásnál is. A király számára a zálogosítások maradtak, amelyekre azonban nem csupán pénzszerzés vagy a főurak által kiállított katonák kifizetéséhez volt szükség, hanem a hívek szerzéséhez és megtartásához is. Erre a legjobb példa Haraszti Ferenc szőrényi bán (Corvin várnagyai közül az egyetlen, aki már kezdetben szembefordult vele) esete. Beatrix már május végén birtokadománnyal kapcsolta magához, szeptember 5-én pedig Ulászló 3000 forintért elzálogosította neki a sziléziai Schwiebus (Wiebodzin) tartományt. (Az más kérdés, hogy Harasztit fellázadt alattvalói elkergették.)

A háborús idők különben az arisztokrácia (és a nemesség) egy részét is sújtották. Voltak ugyan olyanok, mint épp Haraszti, akik olyan forgatókével rendelkeztek, amelyből nemcsak a királynak, hanem megszorult pályatársaiknak is kölcsön tudtak adni zálogbirtok ellenében, mások — mint pl. Ország László, Ulászló pártjának egyik vezetője — a kölcsönt felvevők sorába kerültek. Ez előrevetítette, hogy a következő harcok idején egyesek, különösen a katonatoborzó kapitányok, a többiek rovására megnövelhetik majd javaikat és vagyonukat.

Ulászlónak egyelőre egyetlen pénzszerzési forrása maga Beatrix volt. Ezt az ügyet annál is inkább tisztáznia kellett, mert a megsértett asszony hatalmas birtokainak jövedelmeivel ellene fordulhatott. Végül Beatrix állandó sürgetésére október 4-én Nagylucsei, Báthori István, Kinizsi, Geréb Péter, Losonczy László, a cseh kancellár és a nápolyi követ jelenlétében Bakócz püspök — úgy látszik, valami szándékos formai hibával — összeadta a királynét szállásán Ulászlóval. A király nyomban 10 000 forintot vett fel zsoldosai fizetésére újdonsült feleségétől, akit „biztonsági okokból” unokaöccséhez, Hippolit érsekhez küldött az esztergomi várba. Ulászló, aki fiatalabb korában (mint Corvin a milánói hercegnőt) feleségül vett már egy olyan brandenburgi hercegnőt, akit sohasem látott, nyilvánvalóan rosszhiszeműen ment bele ebbe, a még fel nem bontott korábbi házasság miatt eleve érvénytelen esküvői komédiába. Sikerült elérnie a „házasság” ideiglenes titokban tartását és megszereznie a különben egyre inkább eladósodó Beatrix pénzbeli támogatását.

A királyné néhány nap múlva még Budáról 5000 forint adót vetett ki a birtokában levő bányavárosokra. Mivel ez nem segíthetett a királyon, a főpapok és főurak, a királyné támogatásával, október 24-e előtt félforintos adót — tehát a rendes kamara haszna adó két és félszeresét — szavaztak meg számára annak ellenére, hogy a választási feltételek eltörölték a rendkívüli adót. A választási feltételeken ezzel sikerült az első komoly rést ütni, az már más kérdés, hogy mennyiben volt hatalma a királynak az adó beszédésére. Valószínű, hogy ez az adókivetés egy-két megye kivételével eredménytelen maradt. Ulászlónak nem maradt más lehetősége,

mint hogy kitartásra buzdítson. A fogyatkozó számú zsoldosok helyett egyre jobban a nagyúri bandériumokra kellett támaszkodnia. (A bandériumtartás Mátyás alatt is fennmaradt, annak ellenére, hogy a király állandó zsoldossereget szervezett. Különösen külső támadás veszélye esetén fordult az urakhoz — és pedig nemcsak a bárókhoz, hanem tekintélyes köznemesekhez is —, hogy megszabott számú lovassal csatlakozzanak seregéhez.) Így tehát Ulászló csak erre a valóban mozgósítható, bár a külföldi zsoldosokkal katonai átütőerő szempontjából össze nem vehető katonaságra számíthatott. A zsoldot azonban — akárcsak Mátyás idejében — a királynak kellett fedeznie. Igaz, a bandériumtartó urak ezt megelőlegezhették, ami viszont az uralkodó eladósodását vetítette előre.

A János Albert elleni háború első szakasza

Már láttuk, hogy János Albert herceg bátyjával szinte egyidőben mozgósított és Budához is egyszerre érkeztek meg. Az északkeleti országrész városai figyeltek fel legelőször a veszélyre. Eperjes már június 16-án tudta, hogy egy lengyel nemes Budáról Krakkóba megy a herceghez, hogy seregével együtt behívja. A kassaiak június 29-én arra figyelmeztetnek, hogy Báthori István küldött követet Lengyelországba. (Láttuk, hogy Báthori eredetileg János Albert híve volt.) Július 1-én a városok már a lengyel betörés veszélyét akarták egymás közt megtárgyalni. Minden jel szerint az öt város — Kassa, Bártfa, Eperjes, Lőcse és Kisszeben — királyi segítség nélkül is hajlandó volt szembeszállni a betörő ellenséggel.

A lengyel herceg azonban a városokat kikerülve jutott el magyar hívekkel állandóan szaporodó seregével Pestig. Szeptember 2-án már Szerencs mellett táborozott; talán Erdély vagy legalábbis a Tiszántúl felé akart továbbvonulni, hiszen a Báthoriak eleinte rokonszenveztek vele. (Az biztos, hogy csapatai átkeltek a Tiszán és Nagytúr [ma Mezőtúr] irányában pusztítottak.) Mivel azonban Ulászló nem volt hajlandó neki Erdélyt átengedni, Báthoriék pedig nem csatlakoztak hozzá, visszafordult. Elképzelése teljesen világos: akárcsak Miksa, ő is rajtaütésszerűen akarta meghódítani az országot, csak hogy valamivel több joggal, hiszen őt legalább az egyik országgyűlési csoport tényleg királlyá választotta. Nem sikerülvén a rajtaütés, a módszeres megszállásra tért át: a legfontosabb városokat és várakat akarta elfoglalni. Egy védhető városokkal ellátott országrész jó ugródeszka lehetett a további előrenyomuláshoz.

Serege élén tekintélyes lengyel urak állottak; a legjelentősebb magyar főurak közül kezdetben csak Magyar Balázs, Kinizsi apósa csatlakozott hozzá. Köznemesi támogatókban viszont nem szűkölködött. Különösen fontos volt Borsos Benedek átpártolása. Az északkeleti országrész négy megyéje, mint láttuk, Corvin helytartója, Czecei Kis Máté főkapitánysága alá tartozott. Miután Czecei elesett a csonthegyi csatában, a hatalom sárosi várnagya, egyben sárosi és zempléni alispánja, Borsos kezébe került. Az alispán — nem törődvén a várúr Corvinnal — átadta Sároset, és János Albert „hadnagya” (azaz hadvezére) lett. Corvin többi várnagya — így a sztoprkói — azonban nem követte Borsost, hanem ellenállt. A lengyel herceghez álltak a Tárcaizai és a Kenderesi testvérek is. Valamivel később néhány környékbeli

főúr, egy-egy Perényi és Rozgonyi, szintén csatlakozott. Még fontosabb volt szeptember elején, hogy Eperjes városa (bizonyára Sáros vára lengyel kézre kerülése miatt) megnyitotta kapuit János Albert előtt, hasonlóképpen Kisszeben is. Szeptember 29-én a trónkövetelő választott magyar királyként már kiváltságlevelet bocsátott ki Eperjes számára.

A herceg megint tanúságot tett katonai tehetségéről. Nem törődött sem Bártfával — mely Eperjes és a lengyel határ közt feküdvén, tehetetlen volt —, sem a még el nem foglalt várakkal, erejét az ország egyik legtekintélyesebb városa, Kassa elfoglalására összpontosította. Ez ugyanis maga után vonta volna a Szepesség és a még el nem foglalt sárosi és zempléni várak meghódolását is. A magyar királyi udvarnak tehát mindent meg kellett tennie Kassa felszabadítására. (Ez különben egyéni érdeke is volt a Szepesség urának, Szapolyai Istvánnak.) Az uralkodónak arra is gondolnia kellett, hogy a nem teljesen megbízható Báthori vajdát lekenyerezze. Ezért október 2-án, az Erdély védelmére fordított 16 000 forintjának megtérítése címén, zálogba adta neki a legfontosabb erdélyi királyi várat, Dévát, ami szolgálati birtokként a mindenkori vajda hatalmának központja volt. A vajda különben a szászok adójára — ami a királyi kincstári jövedelmekhez tartozott — is rátette a kezét.

Kassa ostroma különben eredménytelenül végződött. A kassai polgárok féltek a lengyel uralomtól, amely a krakkói kereskedők helyzetét erősítette volna meg az országban. A fő nehézséget János Albert számára az élelmezés és a bekövetkező tél jelentette. Kassa jelképes ostromzárát fenntartva ezért csapatait szétküldte rabolni. Közben meghalt a legeredményesebb hadvezére, Magyar Balázs is. Ez a pusztítás és a tavasszal várható újabb német támadás a magyar vezetőréteg előtt nyilvánvalóvá tette, hogy a János Albert-féle frontot a tél beállta ellenére is fel kell számolni. Ettől még a negyedik (a török) front fenyegető megnyitása sem tántorította el Ulászló híveit.

A király az év végén Pozsonyba és Nagyszombatba ment, ahonnan állítólag 12 000 emberrel indult el, a Budán tartózkodó főurak és főpapok pedig 6000 ember gyűjtöttek össze. A mozgósítás olyan nagymérvű volt, hogy az eredetileg a török, illetve Miksa ellen rendelt délvidéki urak bandériumait is János Albert ellen küldte a király. Ha hihetünk az elbeszélő forrásoknak, a legtöbb főpap és főúr jelentős létszámú bandériumot állított ki. A Budára visszatérő király január elején indult el serege élén Kassa felé. Útközben, január 12-én Egerből egyforintos adót vetett ki a csapatok kifizetése céljából: azaz ismét nyíltan megszegte választási feltételeit.

A magyar hadsereg téli felvonulása jelentős, szinte Mátyás szabácsi hadjáratához hasonlítható teljesítmény volt. A királyi zsoldosseregen kívül a nagyúri csapatok impozáns méretű csatlakozása mutatja, hogy ráébredtek a közös veszélyre, de arra is következtethetünk ebből, hogy az uralkodó az urak egyetértésével még mindig nagy hatalommal rendelkezett. János Albert maga is tisztában volt helyzete rosszabbodásával. Amíg a körülzárt városokon kívül csak Szapolyai szepesi kapitányával, Durholcz Pállal állt szemben, Corvin sztropkói kapitánya pedig semlegességet tanúsított — sőt ura csatlakozásával hitegette —, még bizakodhatott. December 31-én derült ki, hogy Corvin Ulászlót támogatja; a lengyel herceg legkésőbb

ekkor döbbsen rá kilátástalan helyzetére. Bátyja serege február közepe felé érkezett Kassa alá, ahol a hideg téli időben farkasszemet nézett egymással a két Jagelló hadserege.

Édesapjuk, Kázmér lengyel király, aki eddig János Albertet támogatta elsősülöttjével szemben, most maga is bekapcsolódott a béketárgyalásokba, így harcra nem került sor. Létre is jött a béke, amelyet magyar részről Farkas Bálint váradi püspök (Filipecz rokona és utóda), Bakócz magyar, Schellenberg cseh kancellár és Szalónaki Baumkircher Vilmos szövegezt meg. Ulászló és a környezetében levő urak február 20-án fogadták el a Kassa alatti táborba. János Albert lemondott magyarországi igényeiről, aminek fejében szépszámú sziléziai tartományt kapott, ezeknek a magyar koronához való tartozásának elismerése mellett. Igényjogosultságot kapott Corvin opawai hercegségére is azzal, hogy amíg Ulászló azt megfelelő értékű magyarországi ingatlan cseréjével nem tudja visszakapni a hercegtől, addig évi 3000 forintot fizet öccsének. János Albert megtarthatja addig Eperjest és Kisszebent, amíg bátyja átadja neki a többi sziléziai hercegséget. Különösen tanulságos a János Albert esetleges magyarországi örökösödésére vonatkozó cikkely. Eszerint amennyiben vissza tudják szerezni a Habsburgoktól a magyarországi örökösödésükre vonatkozó kötelezvényeket, és nem kell új kötelezvényt adniuk Miksának Magyarországról, a magyar rendek kötelesek magukat János Albert esetleges örökösödése mellett elkötelezni. (Azaz: Ulászló megválasztása ellenére nem tekintették egészen érvénytelennek az 1463. évi megállapodást.) A foglyok kölcsönös szabadon bocsátása, a János Albert pártján álltak amnesztiája, a krakkói kereskedők Kassán szenvedett kárainak orvoslása stb. egészíti ki a hosszú szerződést.

Ulászló oldalán most olyan urak is részt vettek a tanács munkájában, akik eddig semlegesek voltak a pártviszályban. Miksa pártjáról visszatért Bánffy Miklós, aki — Geréb Péter társaként — az ajtónálló-udvarmesterséget kapta meg. Más betöltetlen tisztségek, mint pl. a tárnokmesterség, is új kezekbe kerültek. Az említett két püspökön kívül ott volt Báthori országbíró és vajda, Szapolyai István, Ország László lovászmester, Losonczy László tárnokmester, Rozgonyi László és Drágffy Bertalan kamarásmesterek, Bánffy Miklós ajtónállómester, Baumkircher Vilmos, Pálóczi Antal, Bánffy János (a bolondóci ágból), Kompolti János, Csáki Mihály és Bebek János. Többségük az Ulászló-párt kezdettől fogva legaktívabb tagja.

A király még Kassán első köteletségének érezte a polgárok hűségének megjutalmazását. Pénz- és sóadomány, adómérséklés, sőt a mérsékelt adó tíz éves elengedése lett a kassaiak jutalma. Tíz évre felmentette a város birtokait is a kamara haszna és más adók alól. Talán ez utóbbi következménye volt a szomszédos vármegyéknek a kassai polgárokkal szemben kimutatott gyalázkodó magatartása, ami miatt a királynak Abaúj, Sáros, Zemplén és Torna megyéknek kellett április 24-én parancsot adni. Érdekes, hogy a szintén hű maradt Bártfa semmi kiváltságban nem részesült. Sor került a János Albert-párti nemesek amnesztiájára is.

Nyugat-Magyarország visszafoglalása Miksától

A János Alberttel megkötött béke lehetőséget adott a Miksa elleni háború felújítására, az elfoglalt területek visszaszerzésére. A Miksa-párt amúgy is kezdett felbomlani. Legtekintélyesebb képviselőjének, Bánffy Miklósnak Ulászló hűségére térése jelzésnek is felfogható. Hozzájárult ehhez Miksa politikájának válsága is, amibe éppen a magyarországi vállalkozás juttatta.

Miksa a Bretagne-i kalandba akkor ment bele, amikor még nem számolt a magyarországi háborúval, és mivel ez utóbbit nem tudta megnyerni, csak időt és — nem utolsósorban — pénzt vesztett. Nyugat-Magyarország tekintélyes részének megszállása keveset jelentett, amikor, a nagyobb városok és a Duna völgy kivételével, Mátyás ausztriai hódításaiban változatlanul a magyar király katonái voltak az urak. Miksának most pénz és katona kellett mind a kitörőben levő francia, mind a magyar háborúra. Bonyolította helyzetét, hogy bár római királyként rendi gyűlést tarthatott a birodalomban — tehát beleegyezésük esetén számíthatott a birodalmi fejedelmek segítségére —, élt még apja, aki császári méltósága révén felülbírálhatta, sőt megakadályozhatta fia terveit. Az öreg császárnak nem tetszett a nyugati kaland. Tisztában volt Franciaország erejével, s azzal is, hogy fia belátható időn belül kénytelen lesz Németalföldet átadni saját fiának mint törvényes örökösnek. A császár a nyugati háború lezárását kívánta, akár megállapodás árán is.

Miksa 1491 márciusában érkezett Nürnbergbe, a német birodalmi gyűlésre. A császár előzetesen hozzájárult, hogy fia a rendektől segítséget kérjen a magyar háborúhoz, bár elsősorban béketárgyalásokat javasolt. Miksa azonban Bretagne-t helyezte tárgyalásai középpontjába, hisz a francia sereg már megindult az időközben római királynévá koronázott Bretagne-i Anna ellen. Miksa kölcsönöket vett fel Nürnbergben a pápai követtől, a Fuggerektől és nyilván másoktól is. Végül július 28-án a birodalmi gyűlés 8600 fős — nem különösen jelentős — sereg felállítását szavazta meg, amelyet a király főként Franciaország ellen akart felhasználni. A gyakorlatban azonban ezt sem kapta meg. A császár Ausztriából küldött levelében élesen szembefordult fiával, és a rendek is inkább a nekik kisebb terhet jelentő megoldást választották, azaz a császárnak engedelmeskedtek. Az eredmény: Miksának mind keleten, mind nyugaton el kellett magát szánnia a békekötésre.

Erre annál is inkább szüksége volt, mert a magyar vezetés a János Albert ellenes háború lezárása után azonnal tervbe vette Székesfehérvár és a többi osztrák kézen levő vár visszafoglalását. Két nappal a János Alberttel kötött béke után Ulászló még Kassáról fegyverbe szólította a Fehérvárt környező megyék nemesi felkelését a koronázó város ellen, parancsnokul Szentgyörgyi Péter gróft nevezvén ki. Nyilvánvaló, hogy ennek az erőnek nem lehetett nagy jelentősége egy esetleges ostromnál, arra azonban alkalmas volt, hogy megakadályozza a székesfehérvári őrség élelemszerző rablótámadásait.

A Miksa elleni háború eredményes folytatásához pénzre is szükség lett volna, ez azonban hiányzott. A január elején kivetett adó tényleges behajtására csak április-májusban került sor, nem kis nehézségek árán. Máramaros megye például megtagadta a fizetést, mire Zelena Gergely és Kérei Bálint zsoldoskapitányokat küldték ki azt behajtani: ők azonban előbb — az adót rendben kifizető — Ugocsa

megyét rabolták végig. Szlavóniában, ahol Miksa főként Székely Jakab révén jelentős eredményeket ért el, úgy látszik, nem került sor a rendkívüli adó kivetésére. Itt a király a rendes adó, a nyestadó beszédését rendelte el április elején, majd tíz nappal később buzdító levelet írt a rendeknek, hogy ne hallgassanak a csábítókra (azaz Miksa híveire). Ugyanezen időben került sor a legtekintélyesebb főpapok és főurak összejövételére Budán, ahol a fő kérdés ugyancsak a pénzszerzés volt, amit elsősorban birtokelzálogosításokkal akartak fedezni. (A jelek szerint nem országgyűlést tartottak.)

Végül is a Miksa által elfoglalt országrész visszafoglalása három irányból indult meg. A katonai erőt a nagynehezen újra fizetést kapott cseh zsoldosokon kívül elsősorban a főpapi, részben a főúri bandériumok szolgáltatták. A bandériumok mozgósítására június elején került sor, amikor már megkezdődött Székesfehérvár körülrzása. Délen Kinizsi Pál és Geréb Péter voltak a kapitányok: az ő feladatuk elsősorban a Miksa-párt itteni képviselőinek leverése lehetett. Valóban meg is verték Kishorvát Jánost és Hédervári Miklóst, biztosították a Miksának ugyan meghódolt, de gyakorlatilag semlegesen maradt Eruszt pécsi püspök hűségét. Előnyomulások következményeként a Habsburg-párt legtekintélyesebb Somogy megyei hívei, az Enyingi Törökök 22 nemes familiárisukkal Ulászló pártjára álltak, pedig valószínűleg elsősorban az ő támogatásukra akarta Vitéz veszprémi és bécsi püspök Bornemissza Jánost Bécsből csapatokkal leküldeni, csak nem kapott rá pénzt.

A királyi sereg a zsoldosokkal északról közelítette meg Fehérvárt. A vajda volt a főkapitány, de csatlakozott Szapolyai István is. Székesfehérvárt néhány hét múlva feladta a német őrség, megindulhatott a hadjárat a többi vár: Nagyvázsony, Veszprém és Szombathely visszafoglalására. Rövidesen ezekre is sor került, az utóbbi kivételével. A harmadik sereg Zágráb és a megszállt szlavóniai és horvátországi területek visszafoglalására indult. Itt a tartomány ura, Corvin János vezette a hadjáratot. Zágrábot be is vette, s biztosította az eddig semlegességet mutató Egervári bán hűségét; részben volt várnagyai is, mint például Both András, elhagyták Miksát. A nyár végére Miksától legtöbb magyar híve elpártolt. Egy püspök, Vitéz, néhány főúr, a Frangepánok, Kanizsaiak, Ellerbachok, Szécsi Miklós, Bánffy Jakab (az Ulászló pártjára állt Miklós testvére), a Beriszlók, a hadvezérek közül Székely Jakab és Kishorvát János, valamint néhány előkelő nemes, Bornemissza, a garai és a tallóci Bánffyak, egy-egy Hagymási és Ostffy stb. maradtak csupán Miksa pártján. A többségük azonban mindkét felé bebiztosította magát: a család egy része Ulászló, a másik Miksa oldalán volt.

Az Ausztriában levő helyőrségek is aktivizálódtak, bár lényegesebb kárt nem okoztak a Habsburgoknak. Az azonban nyilvánvalóvá vált, hogy potenciális veszélyt jelentenek a császárpártiakra egy esetleges magyar betörés esetén. Az őszre tehát — Kőszeg és néhány vár kivételével — Magyarország területét megtisztították Miksa csapataitól, sőt az ausztriai helyőrségek megfelelő támaszt biztosíthattak egy újabb, Frigyes és Miksa ellenes hadjáratához is.

Események a negyedik, a török fronton

Már láttuk, hogy Mátyás halála után nyomban felmerült a török támadás veszélye. Noha ez akkor, úgy látszik, inkább vaklárma volt, kisebb török betörések — a határmenti parancsnokok részéről — valóban érték az országot. Horvátországban Modrusig hatoltak előre. Corvin október elején Körösről — a szlavón tartománygyűlés székhelyéről — értesítette Egervári bánt, hogy intézkedett a szlavón rendek figyelmeztetéséről és igyekszik csapatokat küldeni Boszniába. 1490 végén a török szultán balkáni jelenlétéről érkeztek hírek. Valószínűleg ezért mozgósították eredetileg a török ellen a később János Alberttel szemben bevetett bandériumokat. Bár Váradi kalocsai érsek úgy értesült, hogy a különben békeszerető II. Bajezid szultán eltiltotta Nándorfehérvár és Szabács ostromát, az év végére — miután birtokai (és hatalma) java részét visszaszerezte — igyekezett az esetleges támadásoknak elejét venni és a várak ellátásáról is gondoskodni. A Kinizsőtől visszaszerzett saját megyéjére, Bácsra, és — Várdai Miklóson keresztül — a szomszédos Bodrog megyére élelmiszeradót vetett ki: minden házra tíz köből lisztet és minden húsz házra egy füstölt disznót (fejfel és lábbal együtt). Ez a teljesen szokatlan és minden törvényes alapot nélkülöző élelmiszeradó egyrészt a lehetséges veszélyt mutatja, másrészt azt hogy a kalocsai érsek eléggé szélesen értelmezte megyésispáni jogkörét, és hatalmat is érzett akarata keresztülvitelére.

Az 1491-es esztendő, amelyben a hadsereg először a lengyel, majd az osztrák háborúval volt elfoglalva, további károkat hozott. Török portyázók megközelítették Nagyváradot, támadták Nándorfehérvárt és környékét, egy ideig ostromolták Szabácsot, s a horvát végeken is áttörtek. Nándorfehérvár vidékének sorsa különösen érintette Váradit, aki levelekben buzdította az uralkodót a fontos — és nem kellően felszerelt — végvár megsegítésére. A veszély azonban a bosnyák-horvát végeken még nagyobb volt. Ezen a tájon a védekezés Corvin János feladata lett volna, akit viszont lefoglalt a Miksa elleni harc, valamint fizetetlen familiárisainak kielégítése. Ennek ellenére igyekezett a végvárat puskaporral ellátni, újra szolgálatába vette és Jajcába küldte Harasztit (akinek különben kénytelen volt birtokokat lekötöni). 1491 nyarán ugyanis éppen Jajca került veszélybe, elővárat, Koszorúvart elfoglalva a török egyben Jajcát is fenyegette.

A boszniai várak veszedelmes helyzete miatt maga a király is intézkedésekre kényszerült; november elején a Délvidék nagybirtokosait utasította Jajca védelmére. Igaz, a Nándorfehérvár körzetében élők — mint Váradi érsek — erre azzal válaszoltak, hogy ügyelni kell, nehogy a boszniai várak érdekében elfeledkezzenek Nándorfehérvárról. Mindez különben akkor történt, amikor a bandériumok a nyári háború következményeképp teljesen kimerültek.

János Albert újabb támadása

A tavaszi után az egyre növekvő háborús terhek újabb adókivetést tettek szükségessé. Ulászló ezért 1491. július 25-én Székesfehérvárról — a főpapok és a főurak beleegezésével — újabb egyforintos adót vetett ki. A kivetés kissé szokatlan módon történt. A király egyes tekintélyes nemesekhez fordult, vegyék rá társaikat, hogy

az adószedéshez járuljanak hozzá, egyben hivatkozott koronázási ígéretére, hogy többször nem fog ilyesmi előfordulni. A kivetés hivatalos célja Mátyás zsoldosseregének kifizetése volt. Az adó beszédese természetesen nem ment gyorsan. A jelek szerint a kivetésre csak a megyegyűlések hozzájárulása után került sor. Ha a főispán nem intézkedett, esetleg csak hónapok múltával indult be a gépezet. Tanulságos ebből a szempontból Szapolyai István gömöri megyésispáni minőségben megyéjéhez intézett november 11-i utasítása. Noha a megyék hozzájárultak az adókivetéshez és a legtöbb helyen már be is fizették azt, ő most rendeli el csak a kivétést, amivel két familiárisát — az egyik a murányi várnagy — bízza meg, egyben utasítja alispánját, hogy ha kell, kényszerítse a nemeseket a fizetésre. (Azaz: ne akadályozzák meg, hogy jobbágyaik fizessenek.) Az adókivétést tehát nem királyi rovók végezték, illetve: Szapolyai addig nem engedte meg az adókivétést, amíg az adót a király teljesen rendelkezésére nem bocsátotta.

Erre viszont most valóban szükség volt, hiszen újra kiújult a János Albert elleni háború, s magyar részről Szapolyai — akinek birtokai erősen érdekelve voltak — lett az egyik főparancsnok. Július elején már nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy János Albert fel akarja rúgni a vele kötött megállapodást. Feltehetően édesapja, a közel fél évszázada uralkodó és már igen beteges Kázmér király halála esetére akart jobb pozíciót kiharcolni bátyjával szemben, de az is lehet, hogy csak ki akarta használni a nyugaton elfoglalt Ulászló nehézségeit. A magyar király ezért Kálmáncsehi székesfehérvári prépostot küldötte követségbe egy cseh úrral öccséhez és apjához, de János Albert folytatta az előrenyomulást: Sztropkó várát ostromolta és Bártfát is fenyegette. Szeptember elején közel 500 lengyel gyalogost vett zsoldjába. Szapolyai szepesi kapitányával, Durholcz Pállal és Zelena Gergely huszárkapitánnyal együtt irányította a védekezést. Az ősz elején ugyan — valószínűleg az említett követség hatására — béketárgyalásokra is sor került, amelyeket Szapolyai a kassai kerület megyéinek nemesseivel és városaival együttműködve akart folytatni. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. A védekezést élelem- és takarmányhiány nehezítette. Eredmény csak akkor született, amikor a Miksával kötött békeszerződés megkötése után a fekete Haugwitz által vezetett zsoldossereget átdobták a Felvidékre, Szapolyai támogatására. Végül karácsony előestéjén Szapolyai és Haugwitz véres kimenetelű csatában tönkrevverte a lengyel trónkövetelő seregét, majd 1492. január elején rövid ostrom után Eperjest is megadásra szorították. Ezzel véget is ért a közel két éves küzdelem a magyar koronáért.

A háború következményei

Nehéz megértenünk a Jagelló-kor harminchat éves és a Mátyás-kor fényével összehasonlítva hanyatlást mutató történetét, ha nem vesszük figyelembe, hogy az 1492 elejéig tartó hadiállapot milyen következményekkel járt.

A királyi hatalom tekintélyének süllyedése ugyanis ide vezethető vissza. Az alapvető baj a háborús pénzigény és a királyi kincstár pénztelensége volt. Mátyás után gyakorlatilag üres pénztár és jelentékeny adósság maradt. Az utóbbi nagy részét ugyan áthárították a — szűkebb értelemben vett — királyi kincstárt öröklő Corvin Jánosra, de a nagy kiadások mellett ez csak keveset segített. Ulászló maga

is kölcsönpénzből fogadott zsoldosereg élén érkezett az országba. A korona rendes jövedelmei — amennyiben azokat nem foglalták le a lázadók vagy zálog címén a király hívei — a háború miatt gyakorlatilag alig hoztak hasznot. A határvámok, a harmincadok a kereskedelem bizonytalansága miatt leapadtak. Olyan fontos bevételi források, mint a máramarosi sóbányavidék vagy a körmöci kamara Beatrix birtokában maradtak. A királyi uradalmak ugyan nem hoztak nagy bevételt, de lehetővé tették katonák tartását és rajtuk keresztül a környék ellenőrzését. Csakhogy ezek Ulászló megválasztása idején mind Corvin kezében voltak, és ha Budát és Visegrádot át is adta Ráskai, a többi — részleges — visszaszerzésére várni kellett. Így 1490/1491-ben olyan koronabirtokok, mint Pozsony, Tata, Komárom stb. sem voltak királyi kézen. Mátyásnak a fia javára tett intézkedései tehát végső soron az országnak ártottak.

Egyetlen lehetőség maradt tehát: vissza kellett térni a rendkívüli adóhoz. Uralkodása első másfél évében Ulászló — mint láttuk — háromszor nyúlt ehhez az eszközhöz, mindannyiszor a főpapok és főurak támogatásával. A bevétel azonban nem lehetett magas. A megszállt és a harcok által elpusztított területeken az adószedés illuzórikus volt. A legeredményesebb a második kivetés volt, amelyet a János Alberttel kötött megegyezés után, a még fel nem oszlott hadsereg fedezete mellett hajtottak be. Lényegében ez tette lehetővé a Miksa elleni 1491 nyári, győzelmes hadjáratot. A hadjárat folytatására és a török, illetve János Albert elleni újabb hadi vállalkozásra azonban több pénz kellett. Az 1491. év második felében lebonyolított adószedés története világosan mutatta, hogy az ígéretek és a tekintélyes nemések hozzájárulása ellenére nemegyszer csak akkor szedték be az adót, ha azt valamely főúr maga kapta meg.

Pedig a kormányzat és az udvartartás költségein kívül a Mátyáshoz hasonló, sőt a harcok bizonyos szakaszaiban — amikor egyszerre több front volt —, annál nagyobb létszámú sereget kellett fenntartani. (Ez így volt már kezdetben is: Ulászló Csehországból hozott zsoldosereggel jött az országba, itt — pontosabban Morvaországban — pedig egyesült a Mátyás-féle sereggel.) A Miksával megkötött békéig az ausztriai várakban változatlanul ott állomásoztak a „fekete” sereg katonái, a többit pedig a magyarországi hadszíntereken vetették be. A rendkívüli adó sem fedezte folyamatos fizetésüket, így a nagyobb hadmozdulatok idejét leszámítva — amikor legalábbis igyekeztek megfizetni nekik, ha mást nem is, legalább elmaradt zsoldjukat — a zsoldosok az ország területén tartózkodtak és pénz hiányában rablásra kényszerültek. Bonfini rémregénybe illő leírást ad a királyi sereg garázdálkodásáról. Okleveles adataink is alátámasztják ezt, még akkor is, ha ezek között nem említjük azokat az eseteket, amikor a csapatok királyi megbízásból kezdtek rabolni, mint Zelenáék Ugocsában. A zsoldosok tevékenysége különben más következményekkel is járt. Az északnyugati országrészben tartózkodó cseh zsoldosok (és a hozzájuk csatlakozott magyarok) kíséretében levő kereskedők pl. a zsoldosokat élelmiszerrablásra buzdították, a rabolt élelmiszerekkel pedig ők kötöttek jó üzletet. Raboltak a valószínűleg csak magyarokból álló csapatok is: így a Gersei Pető kapitánysága alatt a Délnyugat-Dunántúlon működők.

A cseh zsoldoscsapatokon kívül azonban a királynak fizetnie kellett a vajdát, a határvárak parancsnokait, az *aulicus*okat, azaz a királyi udvari katonaságot is. A végvárak nagy része Corvin kezén volt, így fenntartási költségeiket az uralkodó

elvileg átháríthatta Szlavónia hercegére. A királyfi, mint láttuk, igyekezett is eleget tenni kötelességének, de ez nem volt elegendő, ezért — az ország védelme miatt — a király is kénytelen volt beavatkozni. Ennek egyéb haszna is lehetett: gyengítette Corvin hatalmát és erősítette a koronáét. Ez a legjobban Egervári bán esetében látszik. A bán, aki eddig is kétértelműen viselkedett, és akit Corvin még mindig saját emberének tekintett, 1491 augusztusában követeket küldött a Miksa ellenes hadjáraton tartózkodó királyhoz, ahol előadta, hogy két éve (tehát kinevezésétől kezdve) nem kapott fizetést és eddig 20 000 forint költsége volt. Ulászló ennek fejében két horvát várát zálogosított el neki. Az ügy tovább húzódott, végül Egervári lemondott a horvát várakról, követeléseit is mérsékelte, ezért 1493 elején Csókakő és Vitány várát kapta zálogba. Azáltal, hogy Egervári követelésének teljesítését a király magára vállalta, gyakorlatilag kiemelte Corvin névleges főhatalma alól. Különben nem Egervári volt az egyetlen, aki a háborúk befejezése után benyújtotta a királynak a számlát. A koronához visszakerülő bevételi források nagy része így zálogként újra elveszett. Azt nem lehet vitatni, hogy a zálogbirtokot szerző uraknak az elmaradt fizetés vagy a háború során az ország érdekében kiadott költségek fejében járt a pénz, valószínű azonban, hogy jóval magasabb összeget kértek, mint amennyi kiadásuk volt. (Egervári is nyilván ezért csökkentette igényeit.)

Az urak katonai terhei tényleg súlyosak voltak és nem egy közülük hasonló helyzetbe került, mint maga a király. Leginkább természetesen Corvin János, akire nem csupán apja adósságainak kifizetése, hanem a tőle kapott és a farkashidai egyezmény alapján is kezében hagyott végvárak és uradalmak személyi és dologi kiadásai is nagy terhet róttak. A kilencvenes évek végéig szinte teljesen lefoglalta az adósságok kifizetése, illetőleg az apja által nem mindig jogszerűen megszerzett és rá hagyott birtokok ügyében a régi birtokosok részéről indított perek intézése. Nem volt más lehetőség, mint az elzálogosítás (főként saját várnagyainak), majd a végleges elidegenítés. Így az egykori lipthói hercegség várairól: Bajmócról, Szklabinyáról és Árváról 1494-ben volt kénytelen lemondani Szapolyai javára, megtérítendő annak ausztriai kapitányságának terheit. (E mögött persze más is meghúzódott: pl. Szklabinya Corvin tisztjei, Poki Antal és Péter kezén voltak zálog címén, most Szapolyai jogot szerzett a vár saját költségén való kiváltására.) A siklói uradalmat 1494-ben familiárisának, Bajnai Both Andrásnak adta el. Ez is zavaros — különböző kölcsönök és zálogok alapján létrejött — üzlet volt, de nem az egyetlen, amelyet a herceg megkötni kényszerült.

Corvin esete különleges volt ugyan, de katonai költségek a többi úmál is felmerültek. Legtöbb a püspököknél, ők állították ki a legtöbb bandériumot. Ezt elsősorban Váradai Péter kalocsai érsek levelei tanúsították, de más példák is vannak. Nagylucsei Orbán győri püspök viszonylag egyszerűen oldotta meg e kérdést: egy-egy tizedkörzetet engedett át familiárisainak, akik ennek fejében meghatározott számú katonával voltak kötelesek megjelenni a püspök bandériumában. Ez a gyakorlatban nemcsak azt jelentette, hogy a püspök kezéhez közvetlenül befutó jövedelem csökkent, hanem a jobbágyok erőteljesebb kizsákmányolása is következhetett belőle: a katonákkal rendelkező familiárisnak esetleg magasabb tized kérészokolására is módja volt. Ennek ellenére a püspöki bandériumokat épp úgy rendszertelenül fizették, mint a királyiakat. Geréb László erdélyi püspök például

az 1491. évi hadjárat során kénytelen volt magát a királyi seregben hadakozó bandériuma hadnagyánál mentetegetni a zsold késése miatt. Így nem csoda, hogy a Geréb-bandérium fegyelmevel is komoly bajok voltak. Az eladósodó, kölcsönt felvevő urakra vonatkozó adatok arra engednek következtetni, hogy a világi uraknál sem volt sokkal jobb a helyzet.

A katona, amikor nem kapott zsoldot, nyilvánvalóan akkor is rablással pótolta azt, ha valamely magyar úr bandériumában, nem pedig a „fekete” seregben harcolt. A háború persze nem volt mindenki számára rossz üzlet, nagy költség. Elsősorban azok az urak és csapatparancsnokok szereztek belőle hosszabb távon jelentős hasznot, akiknek, úgy látszik, volt elegendő tőkájük (esetleg hitelük), hogy a késve érkező és a kiadásokat nem feltétlenül fedező zsold ellenére együtt tudják tartani csapataikat. Kiadásaik azután a béke helyreálltával zálogbirtokok, nemegyszer adománybirtokok formájában busásan megtérültek. Nem lehet véletlen, hogy Mátyás hadvezérei, várnagyai, csapattisztjei — az élen Szapolyai, Geréb Péter és más urak, Ráskai, Both, Haraszi és társaik a köznemesek közül — profitáltak a legjobban a háborúból. Az előbbi kettőnek sikerült a bárók közé is bejutni, Harasztinak nem. Ez utóbbiról maradt viszont fenn a legtöbb oklevél, és ezek azt bizonyítják, hogy jelentős pénzbeli forgótőkével rendelkezett. Úgy látszik tehát, hogy Mátyás hadjáratai tisztjei számára anyagi haszonnal jártak. Rajtuk kívül a bandériumok vezető tisztjei — főként azok, akiket Nagylucsei módjára fizettek — bizonyára szintén haszonnal zárták a háborút.

A háború ilyenformán az uralkodó osztályon belül átrétegződéssel járt. Bár a köznemességből viszonylag kevesen jutottak be az arisztokráciába, a bárók közötti sorrend megváltozott (Szapolyai került az élre) és az egyes bárók hatalma is megnőtt. Megindult a bárói családok egy részének lesüllyedése is, míg a köznemesség vezető rétegében a régi, tekintélyes családokénál nagyobb súlya lett a katonaelemnek. Mindehhez azonban az is hozzájárult, hogy a háború nem csupán a zsoldfizetés és zsold-nemfizetés vagy az ellenséges csapatok már idézett pusztítása miatt hatott az országra. Az ország felét érintette valaminő harci cselekmény, pusztultak a termelőerők, romlott a gazdasági helyzet.

Hasonlóképp komoly problémát jelentett a központi hatalom hiánya. A király és tanácsa ugyanis — érthetően — mindent a háborúnak rendelt alá. Ha elismerésre méltó is az, ahogy a János Albert elleni két téli hadjáratot megszervezték, vagy ahogy a Dunántúl nagy részét visszafoglalták, ez alatt azonban a központi igazgatás nem működött. Kincstartó volt ugyan, de a Mátyás-kori pénzügyigazgatási szervezet tevékenységének nincs nyoma, a rendkívüli adót a jelek szerint nem a kincstár adminisztrálta, rendes jövedelemforrás pedig csak kevés maradt. Még komolyabb veszélyt jelentett a bíróságok szinte teljes leállása. A nagybírák legfeljebb bevalóságokról állítottak ki oklevelet. Egyedül a megyei ítélszékek működése nem szakadt meg, de itt is különös dolgokat látunk. A legtöbb megye Mátyás halála után szinte azonnal megszüntette az 1486. évi törvény által elrendelt esküdti intézményt, mint ahogy a királyi iktatóparancsok is visszatértek a királyi emberek bevált rendszeréhez. (Egyes megyék viszont, így érdekes módon épp Szapolyai egyik megyéje, Trencsén, még 1492-ig kitarítottak az esküdség mellett.)

A megyék működése azonban a legtöbb esetben egyáltalán nem azt jelentette, hogy a köznemesség átvette a rend fenntartását. Igaz, voltak megyék, amelyek bandériumokat állítottak fel s annak kapitányát vagy hadnagyát elvileg ők választották. A gyakorlatban ez a csapat azonban az ispán vagy valamelyik báró eszköze lett. Ezt láttuk a gömöri adószedés esetében, de még jobb példa rá egy Somogy megyei eset. A Somogy megyei Zákány kastélyt egyik birtokosa, Dombai Dávid ostrommal foglalta el másik birtokosától, Imreffy Mihálytól. Ez utóbbi kérésére a király a megye csapatát bízta meg a visszafoglalással, ami meg is történt. A megyei csapat kapitánya azonban az egészet átadta a Báthoriaknak, a megye leg-hatalmasabb birtokosainak, akik az uradalmat maguknak tartották meg. Ez az adat is mutatja, hogy a belháború, a hatalmasoknak a gyengébbek elleni támadása, birtokfoglalása mindennapos lehetett. Ha a gyengébb szomszéd egy másik trónkövetelő oldalán állott, megtámadása indokolható volt. A többségben azonban erről sem lehet beszélni: okleveleink ezekből az évekből vagy ezekre az évekre visszautalva, a szokottnál nagyobb mértékben tele vannak az erőszakos birtokfoglalásokat bizonyító adatokkal.

A király legfeljebb akkor segíthetett, ha csapatai a közelben voltak, más esetekben a megyékre vagy épp a főispánra bízta a rendcsinálást; hogy milyen eredménnyel, azt már láttuk. Maradt ezért még egy módszer: egy főúr vagy legalábbis hatalmasabb úr védelme alá helyezkedni. Még tekintélyes, várbirtokos nemesek is védnököt kerestek amguknak. Mások engedély nélkül kastélyokat építettek vagy éppen rablókhoz csatlakozva igyekeztek a zavarosban halászni. A köznemesség tehát — leszámítva a nagyurak vezető familiárisait — képtelen volt magának befolyást szerezni, hiszen életét és vagyonát kellett mentenie.

Anyagilag egy szűk, a hadsereg ellátásában résztvevő réteget leszámítva amúgy sem erős városaink polgárságának számára ugyancsak katasztrófát jelentett a háború. Városaink többségét vagy megostromolták, vagy ha nem, a hadiállapot miatt nem tudtak kereskedni. A szarvasmarhatenyésztésben és exportban érdekelt városok és alföldi mezővárosok a nyugati kivitel pangása miatt szenvedtek gazdasági kárt. A legrosszabb helyzetbe természetesen a jobbágyság került: ő volt a hadiesemények, rablások és hatalmaskodások elsődleges szenvedő alanya, őt sújtották az állami adók, tőle akartak tizedet kicsikarni, és földesuruk is velük akarta megtéríttetni a saját kárát.

Mindenki tisztában volt azzal, hogy a nyugalmat és a békét helyre kell állítani, hiszen végső soron még a feudális uralkodó osztály helyzete is válságosra fordulhatott. (Például Abrudbánya polgárai megtagadták szolgálataikat földesuruknak, az erdélyi káptalannak.) Így azután nem véletlen, hogy törvényei bevezetésében a király közel másfél évtizeden át büszkén hivatkozhatott arra, hogy helyreállította a békét és egyetértést, törődik alattvalói nyugalmaival, nyugalmat és biztonságot hozott az országnak. Ez hatásos, és az 1490–1492. évi események szemszögéből nézve tulajdonképp nem is alaptalan propagandaszólam volt. Az, hogy a háború gazdaságilag és katonailag meggyengült országot és uralkodót, ezzel szemben megerősödött arisztokráciát hagyott hátra, az a trónviszályok, nem pedig a békekötések következménye volt.

A pozsonyi béke (1491. november 7.)

A János Albert elleni utolsó hadjárat kezdetén már megindultak a béketárgyalások Ulászló és Miksa között. A római király augusztus 12-én, Nürnbergben adta ki küldöttei megbízólevelét, Ulászló tíz nappal később Palotán. Miksa egyik megbízottja az általa Kálmáncsehi helyére kinevezett székesfehérvári prépost, Bernhard von Polheim volt. (Nagyon tanulságos különben a római király „személyzeti” politikája: a magyar királyok ősi koronázó és temetkező temploma élére egy osztrák arisztokrata családból származó kánonjogászt, míg a Habsburgok fővárosa püspöki székére ifj. Vitéz János személyében magyar püspököt nevezett ki. Ezen el kellett gondolkodnia mind a magyar, mind az osztrák rendeknek.)

A tárgyalások bővülő, illetve változó összetételű követségek között végül november 7-én Pozsonyban fejeződött be. Magyar részről Bakócz kancellár, Báthori országbíró és erdélyi vajda, Ország László lovászmester, Rozgonyi László kamarásmester, valamint Baumkircher Vilmos vettek részt Schellenberg cseh kancellárral és két másik cseh főúrral a tárgyaláson. Azaz: Ulászló eddig is a legtöbbet szereplő, megmegbízhatóbb hívei. Az osztrák fél követsége két részből állt: Frigyes császár delegációját Dobiasch von Cernahora császári főkapitány (1485-ig Mátyás legjobb hadvezére) vezette, tagja volt egy főúr és két jogász. Miksa követsége, Eitelfritz von Zollem gróf vezetésével, egy jogászból — a már említett Polheimből — és három nemesből állt: egyikük a magyar Kishorvát János volt. Vagyis az osztrák követségeket jogászok, és a magyar háborúhoz értő katonák alkották. A magyar–cseh küldöttségben egyedül a két kancellár számított jogásznak, bár Schellenberg maga is főúr volt, Cernahorához vagy Kishorváthoz hasonlóan katona csak egy — Báthori — akadt, ő azonban elsősorban a török fronton harcolt, nem az osztrákon. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy az írni nem tudó országbíró helyett unokaöccse, Báthori György, Ország László és Rozgonyi László helyett Bakócz írta alá a szerződést. Azaz: míg a Habsburgok hozzáértő, jó szakembereket vonultattak fel, a magyar–cseh követség tagjainál elsősorban a rang számított. A szerződés szövegéért magyar részről feltehetőleg egyedül Bakócz volt felelős, aki valószínűleg a csehekkel egyetértésben működött.

A legfontosabb cikkelyek a következők. Az elsőben a két Habsburg elismeri Ulászlót magyar királynak, külföldi elismertetésének támogatását és a török ellen segítséget ígér. A két ország örök békét köt és Ulászló is megígéri a császár és fia megsegítését. Ezzel az „aktívum”-mal szemben ott állnak a „passzívumok”. A 9. cikkelytől kezdve részletesen előírják, hogy Ulászló és a rendi ország köteles megerősíteni a Mátyás által az 1460-as években kötött és a Habsburgok magyarországi trónörökösödését elfogadó szerződést. Ulászló a legrövidebb időn belül köteles országgyűlést összehívni Magyarországon, amellyel olyan határozatot kell elfogadtatnia, hogy Ulászló ágának törvényes fiági örökös nélküli kihalása esetén Frigyes, Miksa vagy törvényes fiági örökösei öröklik a magyar trónt. Részletesen körülírja a szerződés ennek a biztosítékait is: a legfontosabb tisztségviselőknek írásban kell magukat erre kötelezni, stb. Miksa tovább is viselheti a magyar királyi címet.

A magyarok nem csupán Mátyásnak a Habsburgokkal szembeni anyagi követeléseiről mondanak le, de hadi kárpótlás fizetésére kötelezik magukat. A magyar

őrségeknek ki kell vonulniuk a megszállt osztrák területekről. (A Bécsújhely körüli várgyűrfő és Alsó-Ausztria a Dunától északra eső felének nagy része még mindig Ulászló kezén volt.) Egyedül Mátyás osztrák udvarmesterének, Snapek Zsigmondnak — aki Ulászló szolgálatába állt — schönkircheni vára maradt meg „magyar” kézen, ugyanis azt pénzért vásárolta. Miksa ugyan visszaadja Szombathelyt és néhány még kezén levő várat, de Ulászlónak át kell adnia Kismarton, Fraknó és Kabold várait, hiszen ezek korábban egy ideig III. Frigyes birtokában voltak. (Rohonc átadását Baumkirchernek, mint a követség tagjának, sikerült megakadályoznia, ugyanis ő volt birtokosa.) Külön problémát jelentett az ugyan Miksa pártján álló, de még mindig Corvin nevével takarózó Székely Jakab kezén levő várak ügye. A Miksa pártján lévő magyarok amnesztiában részesültek.

Az igen hosszú és részletes szerződésnek csak kivonatát tudtuk ismertetni, de ez is igen furcsa képet mutat. Bakóczék olyan szerződést kötöttek, amelyet még veszített háború esetén is túl súlyosnak kellene tekintenünk. Mátyás ausztriai hódításainak közel a fele változatlanul Ulászló kezén volt még, sőt jól felszerelt őrséggel rendelkezett. Miksa magyarországi hódításai nagy részét visszavették, magyar híveinek száma és súlya — összehasonlítva a tőle Ulászlóhoz már visszatértekkel — jelentéktelen volt. A Habsburgoknak változatlanul nem volt lehetősége komolyabb offenzívát indítani. Joggal merül fel a kérdés, mi vehette rá Bakóczékat, hogy belemennek egy ilyen hihetetlenül kedvezőtlen szerződésbe.

Azt hisszük, hogy az előbbieket alapján erre is ha nem is teljes, mégis megnyugtató válasz adható. Három kérdéssel van ugyanis szó. Először: a Mátyás és III. Frigyes között kötött és a pápa által is megerősített örökösödési szerződés érvényét — annak ellenére, hogy 1490-ben nem hajtották végre — mindenki elismerte, amit az Ulászló és János Albert közti szerződés is mutat. Különben is Ulászlónak, fiatal ember lévén, lehettek még törvényes utódai. Másodszor: az a két éves harc alatt nyilvánvalóvá vált, hogy az ország nem tud egyszerre két fronton harcolni, így a János Albert-féle új támadás parancsoló szükségességgé tette a nyugati fronton a békekötést. (Haugwitz az ausztriai helyőrségekből is kivont csapatokkal vett részt János Albert legyőzésében.) Ugyanide tartozik a török támadás fent már jelzett veszélye. A szerződés első cikkelye, amely a Habsburgoknak lényegében előírja a segítségadást, erre világosan utal. Harmadszor és nem utolsósorban: az ország — mint láttuk — teljesen kimerült a háborúban, békére volt szükség — ahogy a szerződés mutatja, Bakócz szerint bármi áron.

A szerződés megkötését nem lehet nehezményezni, de nyilvánvaló, hogy a leglényegesebb cikkelyeken, azaz az örökösödési szerződésen kívül tett engedmények túlmentek a megengedhető határon. Itt bosszulta meg magát, hogy a magyar követségből hiányoztak az ausztriai háborúk szakértői és Bakóczon kívül nem vett részt más jogász. A Bécsújhely körüli várgyűrfőből Pogány Péter minimális hazai támogatással bármikor elzárhatta volna III. Frigyes legkedvesebb városa, Bécsújhely közlekedését. Legfeljebb Kismartont és környékét kellett volna átadni, hadikárpótlást nem kellett volna fizetni, sőt esetleg — a várak birtokában — kapni lehetett volna. Ez a pénztelen király számára nem lett volna rossz. Azt még egyszer hangsúlyozzuk, hogy az adott helyzetben a békét sürgősen meg kellett kötni, és ezért utólag az örökösödés elfogadása sem hibáztatható.

E tanulmány részlet a szerzőnek a Magyarország története tíz kötetben című sorozat előkészületben levő második kötetébe írt nagyobb munkájából. (A szerk.)

Felhasznált források és irodalom

A Mátyás halálát követő közel két esztendő sorszaka mind a kortársak előtt, mind a későbbi szakirodalomban olyan fontosnak tűnt, hogy a szokottnál jobban dokumentálták, ill. foglalkoztak vele. Ezért teljes bibliográfiát adni szinte lehetetlen. A forrásokat és a régebbi irodalmat felsorolja: *Kosáry Domokos*: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. Bp. 1951. 188–204.

A korszak legfontosabb elbeszélő forrása Bonfini nagy műve: *Antonius de Bonfinis: Rerum ungaricarum decades*. Tom. IV/1. Edd. *I. Fögel, B. Iványi* et *L. Juhász*. Bp. 1941. 161–233. Az olasz történetíró általában megbízható forrás. Bonfini vonatkozó részeivel kapcsolatban ld. *Kulcsár Péter*: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Bp. 1973. 144–158. (Humanizmus és reformáció 1.) — Az okleveles források közül igen fontos régi forrásközlés *Friedrich Firnhaber*: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen 1849. 397–502.

A feldolgozások közül még ma is a legalaposabb *Fraknói Vilmos*: II. Ulászló királlyá választása. Századok 19 (1885) 1–20., 97–115. és 192–211. Fraknói munkája felment attól, hogy az összefoglaló történeti munkákat idézzem, ezek elsősorban szemléletükben térnek el egymástól, de újabb konkrétni adatokat nem hoznak. Részletesen foglalkozott az 1490–91-es eseményekkel számos hazai oklevelet felhasználva *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. Bp. 1894. 103–191. (Magyar Történeti Életrajzok) — Magam a választási feltételek létrejöttével foglalkoztam: *Kubinyi András*: A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején (II. Ulászló választási feltételeinek létrejötte). Levéltári Közlemények, 48–49 (1977) 61–79. (Új kiadása: Mátyás király 1458–1490. Szerk. *Barta Gábor*. Bp. 1990. 184–199.) Bonfinire és a fenti három összefoglalásra az alábbiakban csak különösen fontos esetben hivatkozom.

A luzerni követekkel kapcsolatos ügyekre *Anton Philipp von Segesser*: Die Beziehungen der Schweizer zur Mathias Corvinus, König von Ungarn in den Jahren 1476–1490. Lucern, 1860. 109–110. (Melchior Russ jelentése.) — A pápai követ jelentése április 6-ról, többek között Báthoriról: *Beatrix ... okiratok i. m. 147–149.* — A Czoborral kapcsolatos levelek: április 7.: *Hazai Okmánytár* II. 371.; április 11.: *Stephanus Katona*: Historia critica regum Hungariae. XVI. Budae, 1793. 904.; április 13.: *Diplomatikai Levéltár (DL)*. 19639. — *Filipecz* április 11-én Bécsben beszél a követekkel: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából, 1458–1490. Szerk. *Nagy Iván* és *Nyáry Alberi*: IV. Bp. 1878. 170–171. (Magyar Történelmi Emlékek IV/7.) — Adókivetés Mátyás halála előtt és az ezzel kapcsolatos zalai lázadás: Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk. *Nagy Imre, Véghely Dezső* és *Nagy Gyula*. II. Bp. 1890. 629–630. — Nagylucei kifizetései Corvinnak és az általa vezetett számadások a herceg vagyonáról: *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527.* Írta *Thallóczy Lajos*, az oklevéltárat szerkesztette *Horváth Sándor*. Bp. 1914. 86–90. (Magyar Történelmi Emlékek I/40.) — Corvinra terheltek a Mátyásnak hitelben árut szállító olasz kereskedőknek szóló adósságot: *DL*. 37684. — A városoknak szóló országgyűlési meghívó minimum öt város levéltárában maradt fenn, idézem őket: *Kubinyi A.*: i.m. (1990-es kiadás) 193. 10.j. — A főuraknak szóló meghívókból a Gersei Petőknak szóló maradt fenn: *DL*. 104715. — Április 16.: a szekszárdi apát a Gersei Petőtől kért védelmet jobbágysai számára. *Zalai Oklevéltár*: i. m. II. 630–631. Ugyanaznap maga *Kinizsi Pál* kérte *Várdai Miklóst*, hogy védje meg titkára ménesbeli lovait. Egyben azt írta, hogy sokat írhatna „*de emergentiis regni*”. *DL*. 83747. — A soproni zsidók ügye: Magyar-zsidó oklevéltár. II. Gyűjtötte és összeállította *Mandl Bernát*. Bp. 1937. 530–534. — Várak eladására: *OL*. *DL*. 19643. — A temetésre ld. *Bonfini*.

Mátyás romló egészségi állapotára *Fraknói Vilmos*: Mátyás király élete. Bp. 1890. 383–385. — *Bakócz bécsi házeladása*: Stiftsarchiv Klosterneuburg, D. 83. KK. Nr. 6. (Az oklevelet *Ernő* Zsigmond pécsi püspök és *Geréb Péter* pecsételték meg.) — A mérgezési hírt

idézi: *Fraknoi V.*: II. Ulászló i. m. 6. — Korányi Frigyes nézetét közli: *Fraknoi V.*: Mátyás király i. m. 390–391. — Meg kell jegyezni, hogy a Mátyás halál oka diagnózisa alapjául szolgáló Bonfini-szöveget és Korányi professzor nézetét újra elővette *Dr. Herwig Ebert* osztrák főorvos, aki nem zárta ugyan teljesen ki Korányi agygutautésre utaló diagnózisa helyességét, de rámutatott az ezzel ellentmondó adatokra is. Végül az agygutautést valószínűtlennek tartotta, és vagy egy súlyos mellkasi, esetleg gyomorbetegségre, vagy mérgezésre gyanakodott. Ebert véleményét közli *Karl Gutkas*: Friedrich III. und Matthias Corvinus. St. Pölten–Wien, 1982. 29–30. (Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich 65.) Ezek szerint ma még nem zárható ki egyetlen halál oka sem, beleértve a mérgezést is, bár az utóbbi valószínűtlen. — Az olasz békéért *Karl Nehring*: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum. München, 1975. 95–101. — A glogauai háborúra *Tóth Zoltán*: Mátyás király idegen zsoldosserege (a Fekete Sereg). Bp. 1925. 265–305. — Szilézia Mátyás halála után: *Felix Rachfahl*: Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege. Leipzig, 1894. 126–127. — Dompnig tragédiája: *Hermann Markgraf*: Heinz Dompnig, der Breslauer Hauptmann. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, 20 (1886). 157–196. különösen 188–196. — Mátyás ausztriai kormánya: *Kubinyi A.*: Die Wiener Regierung des Königs Matthias Corvinus, Wiener Geschichtsblätter, 45 (1990). 88–99. — Budaiak Bécsben: *Kubinyi A.*: Die Pemflinger in Wien und Buda. Ein Beitrag zu wirtschaftlichen und familiären Verbindungen der Bürgerschaft in den beiden Hauptstädten am Ausgang des Mittelalters. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, 34 (1978). 67–88. — A déli osztrák tartományok kérdéséhez *Martin Wutte*: König Matthias Corvinus von Ungarn und seine Beziehungen zu Kärnten. Carinthia I. 126 (1936). 32–39. — *Heinz Dopsch–Hans Spatzenegger*: Geschichte Salzburgs. Stadt und Land. Bd. I/1. Vorgeschichte. Altertum. Mittelalter. Salzburg. 1981. 547–561. — Székely Jakabra: Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Graz, 1986. 175. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives Bd. 16.) — A szlovéniai kormányzat nehézségeire *Kubinyi A.*: A Mátyás-kori államszervezet. Hunyadi Mátyás. Emlekkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk.: *Rácz Gyula, V. Molnár László*. Bp. 1990. 117. — A bánok sorrendje: *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp. 1970. 111. — Bodó és Korotnai mint „in regnisque Sclavonie, Dalmatie et Croatie ... per regiam maiestatem iudices deputati” pl.: Alsó-szlovéniai okmánytár. (Dubicza, Szana és Orbász vármegyék 1244–1710.) Bp. 1912. 223–227. stb. (Magyar Történelmi Emlékek I/36.) — Geréb Péter tudomásom szerint utójára 1489. október 22-én fordul elő ajtónállómesterként, azaz udvarmesterként: Diplomatikai fényképgyűjtemény (Df). 260393. — A Mátyás-kori kancelláriára és kincstárra *Kubinyi A.*: A Mátyás-kori államszervezet i. m. 81–104. — Schneidpöckre: fia, a későbbi osztrák kancellár, 1490-ben mint néhai Mátyás udvarmesterének fia iratkozott be a bécsi egyetemre. Die Matrikel der Universität Wien. II. Graz–Wien–Köln, 1967. Text, 212. (Quellen zur Geschichte der Universität Wien, 1. Abt.) További adatok: *A. Kubinyi*: Die Pemflinger i. m. 79–81.; *Richard Perger*: Die Wiener Ratsbürger 1396–1526. Ein Handbuch. Wien, 1988. 242. — Parancs a jövőd nádornak: pl. 1489. augusztus 26. Dl. 19568. (Báthori országbíró és Drágyi személynököt viszont név szerint említi.) Igaz, egy másik bárói parancslevélben az említettek kívül első helyen Nagylucseit mint a nádori jelenlét előtti ügyek bíróját nevezi meg: 1489. november 3. Dl. 71017. Úgy látszik, nincs egyöntetűség az oklevelekben. — Az országgyűlési meghívó: *Telegi József*: Hunyadiak kora Magyarországon. XII. Pest, 1857. 485–486. — Hédervári tárnokszéki meghívója: *Iványi Béla*: Bártfa sz. kir. város levéltára, I. Bp. 1910. 2773 sz. Hédervárit többet nem említik és a király halála után a tanács által kiadott okleveleket sem pecsételte meg. — Azt a nézetet, hogy az összehívott országgyűlésen akarta volna Mátyás fiát királlyá választani, többek közt *Schönherr Gy.*: i. m. 101. képviselte. — A Corvinnak tett hűségesküet összehasonlította u. o. 86. és 95–99. ill. *Fraknoi V.*: Mátyás király élete i. m. 386–387. — Mátyás megyésispánnevezési politikája: *Kubinyi A.*: A megyésispánok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 16 (1982). 169–179. — Nagylucseire, mint Corvin ma-

gánpénztára kezelőjére ld. fenn. — A Habsburgokkal folytatott tárgyalások: *Nehring K.*: i. m. 168–193. — Lengyelországba már 1489-ben követet küldött Thuz Osvát zágrábi püspök személyében: *Fraknói V.*: Mátyás király élete i. m. 379. — Az 1490. februárban Straze nevű faluban kötött magyar–lengyel szerződés szövege: *Iványi B.*: Bártfa I. i. m. 2858. sz. A magyar követség tagjaira és a szerződés megkötésének idejére ld. Kálmáncsehi, Derencsényi és Czecei február 2-án Strazen kiadott levelét: u.o. 2758. sz. — Az 1488-ban kötött magyar–török szerződés: *Hazai György*: A Topkapi Szeráj Múzeum levéltárának magyar vonatkozású török iratai. Levéltári Közlemények, 26 (1955). 294–295.

A Sánkfalvi-utasítás: *Martinus Georgius Kovachich*: *Scriptores rerum Hungaricarum minores*. II. Buda, 1798. 341–350. — A Székely Jakabon keresztül a császárnak tett ajánlatot utoljára kiadta *Nehring K.*: Quellen zur ungarischen Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts. Bp. 1976. 40–41. — Corvin április 21-i levele várnagyaihoz: *Schönherr Gy.*: i. m. 118. — A sereggyűjtés: u.o. 123. — Derencsényi hatvan lovasa: Jajcza története i. m. 65–66. — Mint Szapolyai sógora: *Forgon Mihály*: Gömör–Kishont vármegye nemes családjai. I. Kolozsvár, 1909. 199. — Váradi Péter ügyére ld. a bevezetésben említett összefoglalásokat.

Miksa helyzetére, magyarországi hadjárata: *Hermann Wiesflecker*: Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Pressburger Vertrag (1490/91). Südost-Forschungen, 18 (1959). 26–75. — *Hermann Wiesflecker*: Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit, Bd. I. Wien, 1971. 218–228, 258–264, 281–308. — A Prüschkenke adott megbízás: ld. 6.j. — Miksa felhívása a magyarokhoz és instrukciója: *Firnhaber F.*: i. m. 399–402. Továbbá: Haus- Hof und Staatsarchiv Wien (HHStA) Maximiliana, K. 1. fol. 4–9. — Kázmér lengyel király politikájára (mind a hat fiának trónt akart), János Albert személyiségére ld. pl. *Krzysztof Baczkowski*: Der jagiellonische Versuch einer ostmitteleuropäischen Grossreichsbildung um 1500 und die türkische Bedrohung. Europa 1500. Integrationsprozesse im Widerstreit. Staaten, Regionen, Personenverbände, Christenheit. Hrg. von *Ferdinand Seibt* und *Winfried Eberhardt*. 1986. 435–438. — II. Ulászló május 1-i kölcsöne: *Fraknói V.*: II. Ulászló i. m. 16. 1.j. — Ulászló már kezdetben igyekezett a magyar urakat megnyerni. Május 8-án, még a prágai várban keltezett levelében igéri Szapolyai Istvánnak, hogy Lublót és Podolint, valamint a szepesi városokat kiváltja a lengyelektől és neki adja. *Ludwig v. Schedius*: Etwas zur Geschichte der Thronbesteigung Königs Wladislaw II. Zeitschrift von und für Ungern VI. 316–319. Június 23-i indulása: u.o. 193. — Haugwitz a tartománygyűlésen: *Tóth Z.*: i. m. 308. 2.j. — Haugwitz és a zsoldosok átállása, Ausztriába vonulása: u.o. 308–312.

Szapolyai lovasokat ad Czeceinek: *Iványi B.*: Bártfa i. m. 2782. sz. — Beatrix május 27-i adománylevele Harasztinak: D1. 59793. — Más, korai Beatrix adományok: Aragóniai Beatrix ... okiratok i. m. 153–159. — A június 8-i zágrábi dézsmáugyban kiadott királyi tanácsi oklevél: *Kovachich M. G.*: Supplementum i. m. II. 283–284. *Katona S.*: i. m. XVII. Budae, 1793. 20–23. — A június 17-i szerződés Corvinnal: Jajcza ... története i. m. 67–76. Ld. még D1. 37668. — A választási feltételeket részletesen elemeztem: *Kubinyi A.*: A királyi tanács i. m. — A mislyei prépost vádja a kassaiak ellen: Kassa város lt. Schwartzbach gy. 665. — Az országgyűlés eseményeire ld. *Bonfini* és a bevezetésben említett szakirodalmat. — A választási feltételek a Corpus Jurisba is bekerültek: Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényzickek. Bp. 1899. 472–480.

Az augusztus 28-i menlevél a Corvin-pártnak: D1. 37671. — Az elkobzott Bánffy birtokokra: *Engel Pál*: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 5 (1971) 300. — Az Ernusztok elkobzott vagyona: *Paulinyi Oszkár*: A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. Károlyi Árpád Emlékkönyv. Bp. 1933. 424–425. Vö. még Df. 259351. — Fejérkő visszaadási kötelezettségére a Corvinnal kötött június 17-i szerződés is utal: Jajcza ... története i. m. 72–73. Corvin János csak 1504-ben adományozta Fejérkőt uradalmával Brankovics despota özvegyének és annak második férjének, Beriszló Ferencnek. D1. 34319. — A csontmezei csatára és előzményeire ld. a bevezetésben idézett összefoglalásokat. Vö. még: Szerémi György II. Lajos és János

királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. Közli *Wenzel Gusztáv*. Pest, 1857. 33–35. (Magyar Történelmi Emlékek II/1.) — 1490 őszén úgy tudták, hogy a Kassát ostromló János Albert Miksához csatlakozott: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 208. A római király különben több vasat tartott a tűzben. 1491 februárjában törökellenes ürüggely küldött követséget Lengyelországba Kázmér királyhoz, de trónkövetelő társához, János Alberthez is: *Wiesflecker H.*: Das erste Ungarnunternehmen i. m. 58. Szövetséget kötött azonban a Jagellók ellen az orosz cárral is: *Wiesflecker H.*: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 310–315. Ez a tovább fennmaradt orosz–német együttműködés akadályozta meg az 1510–20-as években Lengyelországot, hogy megsegítse Magyarországot a török ellen. — János Albert Erdélyt kérte bátyjától: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 193. — Igazat kell adnunk *Fraknói V.*: II. Ulászló i. m. 11.-nek: „... azt a következtetést kellett levonni, hogy Corvin János megválasztása Magyarország hatalmi állásának megingatását vonná maga után; a trónjára vágyó két uralkodóház részéről oly veszélyeket idézne föl, melyekkel János herceg talán akkor sem lett volna képes dacolni, ha nevének varázsát a törvénytelen származás el nem homályosítja, ha atyja kincseivel nagy jelleme is örökségként száll vala rá.”

Miksa törökellenes céljaira ld. *Wiesflecker H.*: Maximiliana I. I–V. passim. — A Bretagne miatti ellentétek Miksa és franciák között, amelyet csak az 1493. évi senlisi béke zárt le és amelyeket az öreg III. Frigyes császár élesen ellenezett: u.o. I. 318–344. — Ulászló megválasztása, tárgyalások Beatrixszel, ld. a bevezetésben idézett műveket. — Corvin július 27-i levele Várdaihoz: D1. 82024. — Ernuszték levelét idézi: *Schönherr Gy.*: i. m. 159. — Az augusztus 15-i liga: D1. 1660, 24770. — Az augusztus 28-i meglepetést már fenn idéztem. — A koronázásra ld. fenn, a bevezetésben idézett irodalmat, valamint *Bonfini*t. — Corvin Egervári bánnak: Jajcza ... története i. m. 78. — Filipecz sorsa és a változás a kancelláriában: *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 311. — A Nagylucsei–Thuz váltás: *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet a XV. század második felében. Mátyás király. Szerk. Barta Gábor. i. m. 68. (Először megjelent: Tanulmányok Budapest Mültjéből (TBM) 12 (1957). 25–46.) — Nagylucsei haláláig, 1491 őszéig viselte a nádori ügyek bíróságát: *Bónis Gy.*: i. m. 237. — Fodor István szerémi püspök, különben Nagylucsei unokaöccse, mint személynök: u. o. 334–335. — Losonczy László 1491. augusztus 28-án már tárnokmester: Oklevéltár a Tomaj-nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez. II. Szerk. *Iványi Béla*. Bp. 1928. 299.

Miksa magyarországi hadjáratára ld. *Wiesflecker H.*: Das erste Ungarnunternehmen i. m. 26–75. és *u.ö.*: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 287–296. — Vö. még: *Kápolnai P. István*: I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi feljegyzései. Századok, 19 (1885). 156–164. — A Bornemissza-ügy: *Kubinyi A.*: A kincstári személyzet i. m. 63. — Bornemissza Frigyeshez szökésére és ennek következményeire: D1. 19719, 19721, 19739, 19757, 19839, 19840. — Bánffy Miksa szolgálatában: D1. 33449. — Ígélet Kanizsai Lászlónak: *Firnhaber F.*: i. m. 409–410. — A Kanizsaiak hűséget fogadnak Miksának: *u.ö.* 418–419. — Hédervári tanácsosi kinevezése: *u.ö.* 411–412. — A Héderváriak II. Ulászló által is elfogadott védekezése: A Hédervári-család oklevéltára. Közli *Radvánszky Béla és Závodszy Levente*. I. Bp. 1909. 466–467. — Bécs és Bécsújhely elestére ld. a már idézettekén kívül *Tóth Z.*: i. m. 306–314. Tóth Szapolyait vádolja, de a szövegben elmondottak alapján ez nem teljesen indokolt. — Szapolyai május 4-i levele az éhínségről és a zsoldosok elhelyezéséről: *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I/6. Sopron, 1928. 64–65. — Miksa október 13-án 14 napra fegyverszünetet kötött Pogány Péterrel. Ekkor kilenc osztrák vár állt Pogány parancsnoksága alatt: *Firnhaber F.*: i. m. 420–421. — Corvin levele Székelyhez (szeptember 5.): *Iványi B.*: A körmendi levéltár missilis levelei. I. rész. Körmend, 1943. 4. 9. sz. — Székely szeptember 17-én közel két tucat stájerországi és szlavóniai várral állt át Miksához: *Firnhaber F.*: i. m. 415–416. — Kőszeg feladására *Solymosi László*: Kőszeg 1490. évi feladása. Vasi Szemle, 37 (1983). 94–101. — Miksa Vitézt már október 27-én tanácsosává nevezte ki (*Firnhaber F.*: i. m. 421–423.), ez azonban, úgy látszik, nem volt elég, így kerülhetet a november 3-i megegyezésre sor (*u.ö.* 425–427.). — Bánffy Jakab hűségesküje: *u.ö.* 453. — Frangepán János csatlakozása: *u.ö.* 453. —

Brankovics és társai: u.o. 423–425. — A Both-ügyben két oklevél keletkezett december 8-án. Egyrészt Both András maga és szűkebb rokonsága nevében hűségesküt tett Miksának (u.o. 436–437.), másrészt a római király elfogadta a Both által a szövegben felsoroltak részéről előadott csatlakozást: u.o. 432–435. Ez utóbbiban Miksa Ernusznak a salzburgi érsekséget ígérte. Ezt az ígéretet *Bonfini* is ismerte, sőt azt is tudni vélte, hogy a trónkövetelő a dúsgazdag főpaptól 32000 aranyat kért kölcsön, de az hű maradt Ulászlóhoz: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 213–214. Az ügy hátterében az áll, hogy sem III. Frigyesnek, sem fiának nem tetszett az 1489 végén megválasztott salzburgi érsek, Friedrich von Schaunberg gróf, s ezért a császár késlekedett számára az investitúrával. Ernuszt alkalmasabb személy lett volna: *Dopsch Spatzenegger H.*: i. m. I/1. 563–564. Valószínű, hogy Ernuszt valóban megbízta Bothot a tárgyalással, a bizonytalan szituációban azonban nem akart kölcsönnyújtással kockázatot vállalni. Nem is lett volna sok ideje, hiszen rövidesen megbukott Miksa hadi vállalkozása. Mivel a római király elvesztette a magyarországi játszmát, Ernuszt utólag tagadta a megegyezést. — Ujlakit — egyik birtokával kapcsolatban — november 22-én vette védelmébe Miksa mint „*principem nostrum fidelem*”: u.o. 429–430. — December 1-én Miksa Pogány Péterrel is meghosszabbította a fegyverszünetet: u.o. 431. Ő azonban változatlanul fegyverben állt a Bécsűjhely körüli várgyűrűben. — Szentoldor 1478-ban: D1. 18145. — 1498-ban pusztá: *Gay Károly*: Somlyó várának 1498. márcz. 12-én kelt leltári töredéke. Történelmi Tár, Új folyam, 2 (1901). 109.

Szapolyai július 15-én foglalta le a felvidéki harmincadokat: *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2805. sz. — Schwiebus adományozása: D1. 59795. Az ottani lázadás: D1. 59800. Ezért engedélyt kapott azt eladni: D1. 59801. — Haraszti tőkéjére zálogügyletei és birtokvásárlásai adnak felvilágosítást. Csak 1486-tól 1490 végéig legalább 14500 forintot fordított birtokvásárlásra (D1. 59746, 59754, 59776.) és 7260 forintot birtokok zálogba vételére (D1. 59759, 59790, 59794, 59795, 59796.). Ez összesen 21760 forintot jelent öt évre, azaz évi átlagban 4352 forintot. Mátyás hadvezérei tehát jól meggazdagodtak a háborúból, igaz, Haraszti tizedbérlettel is kamatoztatta pénzét: D1. 59751. — Ország László 1490. július 16-án vett fel 200 forint kölcsönt: D1. 19661.

A Beatrixszel kötött házasságról egyrészt egy Beatrix megbízásából 1492. március 22-én felvett közjegyzői oklevél tudósít bennünket, amelyben az esküvőnél jelen voltak tanúskodnak megtörténtéről: Aragóniai Beatrix ... okiratok i. m. 219–231., másrészt II. Ulászló egy magát Udisnek, senkinek nevező híve (talán Filipecz exkancellár?) a válás érdekében készített vitairata: *Báró Roszner Ervin*: Régi magyar házassági jog. Bp. 1887. 452–479. Udis szerint a házasságkötés beletartozott a választási feltételekbe (u.o. 455.). Itt van szó Beatrix pénzügyi segítségéről, a brandenburgi Borbállával kötött korábbi házasságról stb. is. — Beatrix október 8-án 5000 forint adót vet ki a bányavárosokra: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Összeállította *Hatvani [Horváth] Mihály*. I. Pest, 1857. 11. (Magyar Történelmi Emlékek I/1.) — A félforintos adó kivetése: u.o. 14. — A Mátyás-kori bandériumtartásra: *Kubinyi A.*: Mozgósítási és hadseregellátási problémák Mátyás alatt. Hadtörténelmi Közlemények, 103 (1990). 66–73.

Eperjes június 16-i levele: *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2797. sz. — Báthori követségének híre: u.o. 2800 sz. — Július 1-i gyűlésterv: u.o. 2801. sz. — János Albert „választott magyar király” Szerencs mellett: u.o. 2824. sz. — János Albert Mezőtúr környéki támadására egy 1494. évi visszautalás: D1. 56267. — Magyar Balázsról: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 209. — Más főúri híveire: *Szerémi Gy.*: i. m. 36. (Ez azonban óvatosan kezelendő adat!) — Borsos Benedek korábban alispán: ld. pl. *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2618, 2632, 2637. sz. Mint János Albert sárosi ispánja: u.o. 2915–2916. sz. János Albert hadnagyaként: D1. 71029. — A János Alberthez csatlakozott Kenderesiek és Tárcaiak javait eladományozza II. Ulászló: D1. 19700. — Úgy látszik, hogy János Albert későbbi követői egy része eredetileg ellenállt. Eperjes városa pl. szeptember 1-én Magyar Balázsnak a trónkövetelő érdekében tett tevékenységéről ír (*Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2823. sz.), szeptember 14-én pedig tanácsot kér Bártfától, hogy mit tegyen, mert Perényi János is átpártolt, másnap fogják Albertot, Kapivárt és Monyoróst bevenni (u.o. 2830. sz.). Szeptember 29-én azonban János Albert már Eperjesen

bocsát ki a város számára kiváltságlevelet: *Iványi B.*: Eperjes szabad királyi város levéltára. II. rész. Szeged, 1932. 662. sz. — Sztropkó vára ellenállására: *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2845, 2850, 2880. sz. — Déva zálogosítása Báthorinak: D1. 19679. — A vajda a szászokat adóztatja: D1. 46148. — Szapolyai részéről szepesi kapitánya, Durholcz Pál vezette az ellenállást, ld. pl. *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2806., 2809., 2810., 2811., 2828., 2827., 2838., 2887., 2888., 2889., 2892., 2893., 2896., 2898. sz.

A János Albert elleni hadjáratra a legjobb forrás: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 214–219. — A királyi sereg létszáma: D1. 82029. — II. Ulászló adókvetős rendelete: D1. 59802. Az adót még áprilisban is szedték: *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2911. sz. — János Albert december 31-i levele Czeselszkyhez, Corvin sztropkói kapitányához: „*Et cum dominus tuus illustris dux Johannes Corvinus non habeat se ad nos prout pauloante dixerat apud nos, fiat voluntas Dei nobiscum.*” U.o. 2850. sz. — A János Alberttel kötött kassai béke: *Mathias Dogiel*: Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae. I. 79–85. — A Kassa javára kiadott oklevelek: Kassa város levéltára, Arch. secr. G. Census 10., 11.; G. Contributio 12.; Schwartzbach gy. 666. — A Kassa érdekében a megyéknek szóló április 24-i parancsok: Kassa város levéltára, Arch. secr. B. 43–50. Megjegyzem, hogy augusztus 24-én, Palota ostromakor II. Ulászló Kassának adta a János Alberthez csatlakozott Lapispataki Miklós Sebes nevű várát is: u.o. Lad. P. Sebes 1.

Miksa helyzete és a nürnbergi birodalmi gyűlés: *Wiesflecker H.*: Kaiser Maximilian I. i. m. I. 296–303. — Mozgósítás Kassáról: D1. 88753–88754. — Zelenaék ugocscsai rablása: D1. 71033. — A szlavón nyestbóradó kivetés: *J. Stipišić–M. Šamšalović*: Isprave u arhivu Jugoslavenske Akademije, Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije, 4 (1961). 3163. sz. — A király levele a szlavón rendekhez: *Joannes Kuljevic aliter Bassani de Sacchi*: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. I. Zagrabiae, 1862. 227–228. — Az 1491 tavaszán tartott gyűlésről, nyilván a tágabb tanács üléséről: — *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 220–221. — A június eleji mozgósítás: D1. 56240. — Kinizsi és Geréb kapitánysága: D1. 88756. — Kishorvát és Hédervári legyőzése: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 222. — Török meghódolása: D1. 88755. — Vitéz május 19-én kért pénzt Bornemissza csapatokkal való leküldésére: HHStA Maximiliana K. 1. fol. 42. Ettől függetlenül Bornemissza rabolt az országban: D1. 19739. — Székesfehérvár visszavételére és a hadjáratra ld. *Bonfini*t és a bevezetőben említett irodalmat. Továbbá: *Juhász József*: Székesfehérvár orstroma 1490-ben. Székesfehérvár, 1958. /István király Múzeum Közleményei B. sorozat 10. sz./

Hadiállapot a török fronton: *Ferenc Szakály*: Phases of turco-hungarian warfare before the battle of Mohács (1365–1526). Acta Orient. Hung., 33(1979). 100. — Corvin Egervárhoz: Jajcza ... története i. m. 78. — 1490. decemberben a szultán Plovdivban volt, de eltiltotta — Váradi Péter szerint — Nándorfehérvár és Szabács ostromát: D1. 82029. — A Nándorfehérvár védelmére mozgósított csapatok János Albert ellen küldése: D1. 82030. — Váradi élelmiszerradó-kivetése: D1. 82029. — Váradi II. Ulászlóhoz: *Carolus Wagner*: Epistolarum Petri de Warda. Posenii–Cassoviae, 1776. 58–59. — Haraszti Jajcában: Jajcza ... története i. m. 79. — Koszorúvár eleste: u.o. 80. — „*dum maiestas vestra regni Bozne curam habet, castrum Belgradum et hos fines non obliviscatur.*” u.o. 83.

A július 25-i adókvetés: D1. 82036. — Szapolyai Gömörhöz: D1. 90206. — Július 13-án küldte a király Kálmáncsehit és Swihowskit apjához: *Iványi B.*: Bártfa i. m. I. 2929. sz. — Sztropkó ostroma: u.o. 2936. sz. — Augusztus 9-én a király megint Durholczot bízta meg a János Albert elleni védekezéssel: u.o. 2940. sz. — Az egri és váradi püspökök 200 embert küldenek a védelemre (augusztus 12.) u.o. 2943. sz. — Augusztus 26-án érkeznek már Zelena huszárai is: u.o. 2950. sz. 27-én a király Palotáról már Szapolyait is leküldi csapatokkal és hadi szerekkel. u.o. 2952. sz. — János Albert zsoldosfogadásai: u.o. 2953., 2954., 2955., 2957., 2960., 2961., 2962. sz. — Szapolyai béketárgyalási terve a kassai kerület (*cultellus*) nemességével (október 31.): u.o. 2983. sz. — A királyi lovasság visszavonása takarmányhiány miatt: u.o. 2991. sz. — Haugwitz csapatai átdobása és János Albert végleges veresége: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 229–231. — *Tóth Z.*: i. m. 317–319.

A királyi kincstár rendes jövedelmeinek Thuz Osvát kincstartósága idején való összeállítása (1492 elejéig volt kincstartó) kizárólag a városok és az erdélyi szászok adóját, valamint az Erdélyből származó kincstári (főként só- és bánya-) jövedelmeket sorolja fel. A városok közül is egyesek Kinizsi, Beatrix királyné és Corvin János kezén voltak. *Fejérpataky László*: II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke. Történelmi Tár, 26 (1880) 168–169. — A királyi sereg garázdálkodása: *Bonfini A.*: i. m. IV/1. 219. — A kereskedők a zsoldosokat élelmiszerrablásra buzdítják: D1. 59815. — A Petők parancsnoksága alatti katonák rablásai: Df. 229924. — Megjegyzem, hogy még tekintélyes nemesek, pl. Forgách Albert is kihasználták az alkalmat a rablásra: D1. 59820., 59822. — Az Egervárral kapcsolatos megállapodások: Df. 19746., 19757. — Haugwitz János Alberttel szembeni tevékenységéért is birtokot kapott zálogba: D1. 19811.

Corvinra ld. *Schönherr Gy.*: i. m. passim. — Corvin János 1494-ben odaajándékozta Bajmóc, Szklabinya, Likava és Árva várakat Szapolyainak azzal, hogy Szklabinyát a nádor (mármint Szapolyai) saját költségén váltsa ki a Pokiaktól, a Harasztinál zálogban levő Árvát pedig a hercegnek kellene kiváltania: MTA Kézirattára, Oklevelek 500. A király viszont a következő évben Likavát és Árvát az árvai harminccaddal élete végéig zálogba adja a nádornak: u.o. 502. A kérdést tovább bonyolítja, hogy Likava Both Andrásnál volt zálogban. 1494-ben Both 20000 forint fejében visszaadta Likavát és a szlavóniai Nagykemléket, amit a herceg nem tudván kifizetni, helyette a siklósi uradalmat adta: D1. 68133–68134., 67577–67578. A következő évben a király Corvin János és unokatestvére, Geréb Péter (!) relációjára megerősíti a Bothtal kötött egyezményt, és beiktatja a siklósi uradalom birtokába: D1. 67580–67581. Az ügy tovább bonyolítható. Engel Pál figyelt fel arra, hogy az árvai és a likavai uradalom 1505-ig, ill. 1507-ig de facto a Lomnicai Horváthok, Corvin egykori kapitányai birtokában voltak: *Engel P.*: i. m. 297. 20.j.

Váradí Péterre ld. pl. *Wagner C.*: i. m. 47–48, 218–220. — Nagylucei tizeddel fizeti familiárisait: D1. 90205. — Geréb László bandériumának problémái: D1. 65145., 65146., 65147., 65149. — Haraszi üzleteire ld. fenn. Valószínű, hogy Both András hasonlóan jó üzletember volt, mint ő. — 1490-ben még Corvin állt a birtokosok élén: *Engel P.*: i. m. 305. A kilencvenes években azonban már Szapolyai, bár nem olyan mértékben, mint azt korábban tartották. *Engel P.*: i. m. (1. közl.) Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 4 (1968) 338–339.

A bíróságok működése lassan indult meg. Úgy látszik, először nem a rendes bíróságok, hanem a király által megbízottak ítéleztek, a rendes bírósági tevékenység csak 1491 második felében indult meg: vö. pl. *Borsa Iván*: A Justh-család levéltára 1274–1525. Bp. 1991. 394., 399., 402. sz. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/20.) — A történeti szakirodalomban elterjedt, hogy a megyei esküdti intézményt a főúri reakció tüntette el, mert erősítette a köznemességet (1492: 53. tc.). Ezt az álláspontot a legelősebben *Mályusz Elemér* fogalmazta meg (A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és a rendiség problémája. Mátyás király Emlékkönyv. I. Bp. é.n. 384.). E mellett szólna, hogy a király és a nagybírák szinte azonnal királyi embereket küldenek ki a választott megyei esküdt nemesek helyett. Vö. pl. *Borsa I.*: A Justh-család i. m. 388., 391. sz. Kétségtelen, hogy a megyei oklevelek *intitulatio*iból Mátyás halála után általában eltűnnek az „*electus et iuratus nobilis*”-ek. Ezeknek azonban nemcsak a királyi emberi intézmény felváltása lett volna Mátyás intenciói szerint a feladatuk, hanem a megyei bíráskodás is, azaz rendszeresen részt kellett venniük a megyei ítélőszék munkájában, ami nagy terhet rótt rájuk. 1492: 53. tc.; *Corpus Juris Hungarici* i. m. 514. Mivel azonban egyes megyékben az intézmény eltörléséig, 1492. február 2-ig, tovább működött, noha királyi emberként már nem küldték ki az esküdtet, ez azt jelenti, hogy megőrizték szerepüket — legalábbis ezeknél a megyéknél — a megyei ítélőszéken. Arra is utalni kell, hogy egyes megyékben már Mátyás alatt is előfordult, hogy a megyei kiadványok nem említik őket. Pl. Turócbán 1488. március 13-án hiányoznak (D1. 73591.), 1490. március 4-én szerepelnek (D1. 66469.), 1491. március 17-én már nem említetnek (D1. 65683.) Somogyban viszont 1488. február 27-én még megvannak (D1. 19284.), de 1490. március 4-én, azaz még Mátyás életében hiányoznak (D1. 19630.),

és természetesen utána is, 1492. január 8-án (D1. 19788.) — Másutt csak Mátyás halála után tűnnek el az esküdtek az oklevelekből. Így Szabolcsban, ahol pedig előtte megelőzték az *intitulatio*ban a szolgabírákat (1487. május 21.): D1. 46064. Viszont 1491. április 21-én már hiányoznak: D1. 82032. Ung megye: 1491. július 14. (D1. 69872.) Baranya: 1492. január 15. (Df. 260400.) A Szapolyai főispánsága alá tartozó Trencsénben azonban még 1492. január 9-én is működnek az esküdtek (D1. 46175.). Ez a néhány adat is mutatja, hogy az esküdtek problémája éppúgy, mint a bíróságok működése 1490 után, újabb, részletes feldolgozást igényelne.

A Dombai-Imreffy-ügyre: *Komjáthy Miklós*: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv, 4 (1973). 48–49. (5. sz.) — A Rátóti Gyulafiak csobánci várakat bízták Kinizsi Pálra: Zalai Oklevéltár i. m. II. 632–633. — Gyulai János és mások Bajnai Both András kapitányt bízták meg birtokaik védelmével, Gyulai pl. a kustyaróci kastélyával: Df. 260515. — Both különben maga is egyike volt a birtokokat prédáló uraknak: Df. 260514. — Kinizsi Pest megyei nemeseit vesz védelmébe: D1. 69870. — Forgách Félix Komjátiban épített engedély nélkül kastélyt és onnan követett el hatalmaskodásokat. A király a megyét bízta meg a kastély lerombolásával: D1. 59809. — A rablásokra számos adat maradt, ld. fenn pl. a Forgách Albertre vonatkozó adatot. Olykor politikai pártállás leple alatt raboltak, mint az Enyingi Törökök Miksa pártján. A király ezért, amikor 1491. június 18-án visszatértek hűségére, természetesen megkegyelmezett: D1. 88755–88756. — Abrudbánya a földesúr erdélyi káptalan ellen: Történelmi Tár, 36 (1890) 154. — II. Ulászló törvényei bevezető és gyakran befejező szakaszaiban visszatérő utalás a békére: Corpus Juris i. m. 480., 558., 592., 638., 640., 670., 690. (1492., 1498., 1500. és 1504. évi törvények.)

A pozsonyi békére a bevezetésben idézetteken kívül ld. különösen: *Szabó Dezső*: A pozsonyi béke. 1491. november 7. Századok, 48 (1914). 383–403. Ez a tanulmány — mint szerzője más művei is — alapos forrástanulmányon alapul, de bizonyos mértékben szubjektív értékelést ad. Itt pl. azt akarja bizonyítani, hogy a békének az 1492. évi tavaszi országgyűlés alatt a főpapok és főurak többsége általa elismerése a nagyúri konföderációk sorába tartozik. Ezzel mintegy a szerződés érvényességével szemben próbál érveket kovácsolni. — A békeszerződéssel kapcsolatos iratokat, beleértve a tárgyaló küldöttségek megbízóleveleit és II. Ulászló ratifikálását kiadta *Firnhaber F.*: i. m. 466–502. — A szerződést azonban nem innen, hanem legjobb kiadásából használtam: *Ernest Freiherr von Schwind-Alfons Dopsch*: Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der Deutsch-Österreichischen Erblande im Mittelalter. Innsbruck, 1895. reprint: Aalen, 1968. 424–440. — Miksa személyzeti politikájához a szövegben említett Polheim és Vitéz személyén kívül ld. a fenn említett Ernuszt ügyet: a pécsi magyar püspöknek a salzburgi érsekséget ajánlotta fel. Miksa győzelme esetén tehát a magyarok a birodalomban erősítették volna uralmát, hozzánk meg idegenek jöttek volna. Igaz, püspöki karunkba már Mátyás is számos külföldit hozott: vö. *Kubinyi A.*: Mátyás király és a magyar püspöki kar. Vigília, 55 (1990). 418–423.